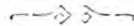

АНДЖЕЛЯ БОРДЖІА.

НОВЕЛЯ

Конрада Фердинанда Мелера.

I.

Коли дідич Феррари, Дон Альфонсо д' Есте, вводив з триумфом свою суджену, Донну Люкрецію, котру вважали донькою папи, в її нову резиденцію, їхала вона верхом посеред пишної дружини, яку провадив її муж, на білім як сніг кони під багряним бальдахином, що держали над її головою професори університету.

Достойні мужі йшли повагом по чотири з одного і другого боку бальдахину; коло них ішло ще по вісім інших професорів, щоби заступити тамтих при несеню позолочених дручків і таким способом прислужити ся також та досягнути чести. Від часу до часу то сей то той із професорів піднімав задуманий погляд на блискучу появу з ніжним румянцем та розпущеним волосєм. Професор природописи оглядав і розважував незвичайну краску її ясних очей і замітив, що її годі описати словами; тимчасом професор моральности, дідусь з чесними морщинами, запитував сам себе поважно, чи може таке водити ся між людьми, щоб на страшнім дні такої повної гадюк минувшини могло вирости таке веселе і безжурне сотворінє, або чи може Донна Люкреція після якихось незвісних законів є лише диявольською відміною. Третій професор, математик і астролог, уважав княгиню звичайною жінкою, що лише задля незвичайних обставин і з причини дивних констеляцій збила ся

з дороги, але під доброю планетою і в нових обставинах буде жити, як кожда жінка.

Четвертий, молодий професор з кучерявим волоссям і сьмілим лицем, поїдав своїм огнистим поглядом цілу хистку постать княгині від карку аж до п'яти. То був Геркулес Строцці, професор права і, не вважаючи на свій молодий вік заравом найвисший судия у Феррарі. Коли-б се не була його княгиня, то він як фьлорентийський републиканець силоміць приволік би її перед свій трибунал; а так він лише не міг начудувати ся сему блискучому, безправному триюмфови над законом і обичаями по таких поганих учинках і кривдах.

Не зважаючи на такі думки, але легко відгадуючи їх, бистра і мудра, як звичайно, молода триюмфаторка надавала своїм усьміхом блиску і щастя всему сьвяточному походу. Але і в неї поза принадною маскою крили ся поважні гадки; вона розважала сю важну годину, що вела її у Феррару і руйнувала міст поміж нею а її страшною минувшиною. Ся минушина буде ще лякати її і потрясати гривами Фурій, але вже не простягне за нею рук, коли вона сама з острахом не оберне ся і не озирне ся, а таку силу вона надіяла ся взяти над собою.

Була се ніжна ростинка, що виросла в темряві гріху, хистка постать у безсоромних залях Ватикану, що свого першого чоловіка позбула ся кривоприсягою, а другого просто від своїх грудей загнала на меч страшного, але їй більше любого брата. Хоч і заходила деколи по звичаю в круті монастирські ганки, щоби відбути механічну покуту, та про те не могла ніколи навчити ся і найпростіших понять моральности, немов слів чужої мови; вони були по prostu недоступні для її душі. Що найбільше який монах наганяв їй часом страху своїми проповідями або доводив її до того, що вона нагло червоніла ся, але за те такого монаха казав батько її кидати в Тибер за кару. Від свого безбожника батька унаслідила вона спосіб відмолджувати душу, і тому вставала що дня зранку як не та сама, мов по купелі, забувши все, що було вчора. Таким чином вона легко позбувала ся того, чого чесна душа не вміла би спокутувати і найтяжшими покутами, а що вона

чинила для власного упадку. Коли по якім страшеннім учинку вона й чула за собою якісь голоси, що переслідували її немов хід духів, то замикала уха і своїми молодими ногами все умудряла ся втекти перед ними.

Тільки її незвичайний розум пересвідчував її, коли часом порівнювала римські події зі споминами всего иншого живого і вмерлого світа, або коли почула яку думку від мужчини, або коли замітила, що якась невинна людина злякала ся, побачивши її, — лише її розум відводив її завсідн від проклятя її життя, якого вона не відчувала, відводив помалу, але так основно і певно, що вона з тугою, що дня більшою, бажала почати нове життя і покинути Рим, як злий сон позад себе.

Її горячі бажання, хоч вона їх не виявляла, заспокоїв її третій чоловік, дідич Феррари. Побачивши се спокійне, задумане лице, вона сказала собі: „Тепер я допняла свого. Сей мене виратусь. Він певно знає мою минувшину і не дурить себе ні на хвилину, хоч яка я собі гарненька. Треба мати відвагу, щоби при такій злій славі, яка ходить про мене, і при його горожанських чеснотах, обміняти ся зі мною перстнями. Коли-ж він зважив ся взяти мене за жінку на добро свого краю та щоби міг повними пригорщами черпати зі скарбу святаго Петра — менше з тим, задля чого він оженив ся зі мною, — то такий чоловік, як він, сміло одним почерком вимаже мою минувшину і не буде мені пригадувати ніколи, хиба що знову провиню ся... Але я буду берегти себе. Він пізнає мої прикмети, буде чудувати ся, як я вмію правити краєм — Донна Люкреція правила вже князівствами, а коли її батько виїздив декуди, то й апостольською церквою — буде чудувати ся моїй певній притомности духа, моїй справедливости, моїй сердешности... Я ніколи не дам ні найменшої причини, щоби підозрівав вірність і послух своєї жінки... хиба що тес, хиба що — — поміж веселими бровами у неї появилася морщина — — хиба що батько звелить — але він сидить у Римі — або брат покличе; але той гние десть у іспанській тюрмі.

Вона усміхнулася до народа, щоби скрити перед ним свою соромну залежність від батька і брата, з якими

в купі виглядала як яка невольна потвора. Потім зібрала до купи всю свою силу і, кріпко завзявши ся, відкинула від себе всі ті думки.

В тій хвилі похід станув перед замком; з грубих мурів замку по ливні спускав ся на землю ливвоскок. Вона побачила сю штуку і сказала собі: „Ти зсуваєш ся і не впадеши, і я так само не впаду.“

То був Амор, що в низу ливви зіскочив на землю, прикляк перед нею на одно коліно і подав їй міртовий вінок з величальними словами: „Непорочній Люкреції!“ Серед окликів народа вона увінчала себе і вся заняла ся радісною хвилею.

Тенер блиснули блискавиці з заборол червоної вежі, що нараз загриміла і вся оповила ся димом. Дон Альфонсо дуже любив стрільбу — самі гармати — і чи треба було чи не треба, ніколи не мав доволі стрілянини. Але грімкий вистріл пушки сполошив непривичного коня Донни Люкреції. Він станув дуба, і княгиня зсунула ся легенько з сідла в обійми професорів; тимчасом прегарна дівчина з кучерявим волосем і блискучими очима, що їхала зараз за нею, без страху здержала наляканого коня і втихомирила його.

Коло тої дівчини один сухий кавалер стискав зелізними литками боки свого коня. Сей глумливий чоловік, то був Дон Ферранте, що заступав брата Дон Альфонса при його вінчаню в Римі; Феррарці звали його просто ворогом людського роду. Він поклав собі метою — розповісти своїй сьогоднішній товаришці на свій лад дещо про Феррару і княжий дім, до котрого й сам належав, і зогидити їй те все.

Але Анджеля Борджія, близька своячка княгині і її дружка, що проводила її до Феррари і позаду сеї чарівної жінки несміло виступала на сцену сьвіта, їхала на своїм кони певно.

Ціле видовище розвилось сьогодні незвичайно величаво: ясне небо, блискучі одяги, загальна радість, сьвітлі збори вибранців і щасливців сеї землі, чарівна музика, пишні коні, чудові жінки, залюблені юнаки, у всіх горяча кров, — цілий сьвіт, що вбирає ся і з усьміхом оглядає

себе в зеркалі, вся та радість і багатство лежали тепер перед нею і все те затроював їй глумливий чорт, що їхав поруч неї.

— Подивіть ся, молода пані, — так глузував він собі — як гарно паде Донна Люкреція і як її наново підсаджують на коня всі чесноти і наука — він показав при тім на професорів. Я так само думаю, як сей дурисьвіт, і величаю також її непорочність. Вона у своїй родині жила самотою і терпіла не одно від батька і брата. Отже і вхопила ся руки Дон Альфонса, щоби тут — він показав на недалекі вежі і башти Феррари — найти собі ліпше товариство. Але Донна Люкреція помиляєть ся. Хоч ми і не прирівнюємо себе до Його Сьвятости або до ясного Чезара, а про те ми сини князя; він же собі зіленько не аби-яке, ну, то й ми в него вдали ся, очевидно о скільки кождий з нас, як ляк, потрапить і на скільки має сили.

— Ви дивуетесь, що я тут у дружині князя балакаю так свobodно! Не дивуйтесь, панно, така вже моя вдача, щоби прилюдно лаятись і лихословити; на се дав мені дозвіл сам князь, мій батько, і то доти, доки я потайки не зроблю против нього конспірації, а охота до конспірацій у нас з давніх давен уже в крови родини.

— І знайте, відважна дівчино, отсим ви мене й приєднали зараз до себе, що ви не нудна та не скрита, тільки любите правду так як я і не боїте ся людей — коли на те прийде, то вам і на торзі не сором. А отсі, що їдуть за нами — він показав зневажливо дальші пари дружини — хто вони такі? Прибрана збрідь, злодії і повії! Лукавці і причепи! Не гідні того, щоб на них сьвяте сонечко сьвітило — винявши очевидно ті сотки мулів, що несуть придане Донни Люкреції. Се чесні і заслужені сотворіня. Але кільки то ми мали заходу, я і брат кардинал, заки ми сей посаг вирвали з кіхтів сьвятого отця і церкви! Одначе я сказав собі: Або — або! — так як мені велів князь, мій батько. Далеко лекше вдало ся нам піддурити Його Сьвятість тим, що наш батько Геркулес дав від себе пані молодій. — Дон Феррарте засьміяв ся. — Ми набалакали сьвятому отцеві багато про наші славні

флявіанські маєтки, що ними вправді завідує наш феррарейський фіскус, але граф Контраріо процесує ся за них. Знайте, що сей приємний граф Контраріо — то найзавзятійший противник і переможець у цілій Італії! Для того то князь Геркулес, наш ощадний батько, найбільше втішив ся сею женитьбою. І так усе полагоджено, як Бог приказав! А з якою то охотою писав я по заручинах для післанця, що ждав: „Посаг дають. Папу перехитрено. Донна Люкреція заручена і то зовсім не потайки!“ То значить, я хотів сказати: тепер вона не має в кишени білх порошків. І справді, я думаю, що сьогодні вечером брат Альфонсо може спокійно покласти свою голову на подушку разом з тим золотим волосем — він показав кінчастою бородою на Люкрецію під бальдахином.

Сі натяки на вбійства Борджії при помочи отруї витисли у дівчини слезу з ока, але вона зараз скинула її з довгих рісниць. — Ваш язык лукавий, Дон Ферранте! — сказала вона.

Анджеля Борджія походила з побічної лінії славного іспанського роду; стративши батька і матір трагічним способом, як багато дітей в її часах, вона виросла і виховала ся разом з иньшими шляхетськими дівчатами в однім монастирі церковної держави. Як люблена своячка папи зазнавала вона все особлившої ласки від монахинь і вела перед поміж подругами.

Дивні, найсуперечнійші річи діяли ся тоді на сьвіті та мучили людий, так що італіянські дівчата, хоч як звичайно дивлять ся відважно на житє і самі переживають усе, тратили тоді і голови і серця. Молоду Анджелю вчили й образами і проповідями моральної краси і досконалости; представителем усього того на землі був старий дід, на котрім, як сказав сучасний султан, спочивало християнство, а сей дід, лагідно сказавши, був таке страшне ледащо, що сестри плакали над його безбожністю, а декотрі з гірших подруг Анджелі потайки глузували собі з нього.

Одначе Анджеля лякала ся того і не могла перемогти себе, щоби глузувати собі з суперечностей житя.

Тому вона стала накладати на себе покути і бичувати себе для добра свояка, сьвятого отця, і своєї тітки

Люкреції, про котру в монастирі шептали також потайки, ззираючись на неї з острахом та з відразою. Але небавом розумні сестри відовчили їй того бичованя, пояснюючи їй, що шкода їй заходів, бо на таку масу гріхів усяка покута за мала.

За те зростала в Анджелі потреба завзято бороти ся против розширеної скрізь нікчемности і з ніжним румянцем на щоках та з огнем в очах будила ся в ній якась лицарська хоробрість, не після взірця терпеливих сьвятих жінок, лише радше після прикладу відважних дівчат у шоломах, яких було повно у тодішній поезії, після тих бездоганних царівен, що соромили ся свого слабого пола і вміли робити та боронити себе, не зневажаючи притім іграцій.

Таким способом чесна з роду Анджеля зросла на сильну і сьвідому дівчину, таку, яку в тім столітю величали в піснях словом *viago* — козир-дівкою.

Так то склало ся одного дня в літі, що з темної дуброви, яка чорною стіною окружала апенїнську скелю з монастирем на ній, виїхала на білім кони ясна лісова русалка зі своїми подругами, чи може не русалка, а богиня Дияна зі своєю дружиною, або краще сама ясна Донна Люкреція зі своїми панями, і застукала до брами.

Справді, се була вона. Привитала ся з ігуменею, поцілувала її в руку, а ігуменя поблагословила її. Потім казала собі представити монахинь і новачок і до кожної, як до її чину і становища, промовила ласкаве слово миленьким голосом, що ще довго дзвенів, хоч вона вже мовчала. Вкінці взяла Анджелю на бік, і проходжуючи ся з нею попід руку поміж лаврами в саду, сказала їй весело, що вона заручила ся за наслідника престолу Есте і що забере її з собою, як свою своячку і свою двірську панну до Феррари. „Кузинко, — усьміхнула ся вона — я тобі дам щастє. Ти подобаєш ся мені і я тебе задержу при собі, поки не віддам заміж.“

Так само ласкаво, як своячку, привитав її у Ватикані, куди вона зайшла з непевністю та з острахом, старший брат Люкреції, бравий молодець з зеленкуватими очима. Барашкуючи собі сьміло з кузинкою, він сказав: — Я не поїду разом з вами до Феррари, бо маю деяку роботу тут; але я поручаю вам Дон Джулія, котрого застанете там, —

він молодший брат Дон Альфонса. Се є скромний, але дуже талановитий молодий чоловік, лише біда, що ще занадто любить бавити ся. Дуже добре було би, і я бажав би йому сего, аби його яка чесна жінщина взяла в полон.

А тепер Анджеля їхала за Мадонною Люкрецією і щораз нові вистріли з гармат віщували, що вже брама недалеко.

Дон Ферранте мусів спішити ся, коли ще перед в'їздом у город бажав своїй молодій товаришці вибити зовсім з голови своїх братів; але він узяв ся жваво до діла.

— Мене дивує, — казав він — як Донна Люкреція буде могла жити разом з моїм братом, а своїм будучим мужем. Люде кажуть, а коли не всі люде, то хоч мужчини таке видумують, що вона якесь незвичайне, крилате сотворінє; він же найзвичайніший із смертних людей, що з ранку до вечера думає тільки про їду та впливає пушки у горнилах! Венера разом з закоптілим від сажі Вулканом! Та чей воно буде не зле, так як колись там було. Вона буде чудувати ся його мальовилам на фаянсах, а він через те буде щасливий. Але нехай вона пильнує ся, — говорив він далі і його глумливий голос став грізним, — нехай пильнує ся! Дон Альфонсо найбільше мстивий із нас усіх, лише жде на добру нагоду, коли пімсту назве своїм правом. Та ні, я кривджу брата кардинала. Його пімста найстрашніша, бо в нього добра голова, а що він нам усім дуже потрібний, то і не потребує боятися претора. Се дипломат нашого дому і нитки нашої політики всі перебігають через його гнучкі пальці і він знає всі наші найгірші тайни. Пильуйте ся, молода дівчино, перед тим яструбом!

Саме той кардинал Інполіт, державний муж, худа постать у багряниці, що також приїхав у Рим на сватанє і доси ще пробував там, щоби з папою довести до ладу передачу посагових земель, дуже ласкаво займав ся Анджелею та додавав їй охоти, щоби прикрасила Феррару своєю особою.

Непевність і страх напали на Анджелю. Сонце, порох і галас, отруйні речі Дон Ферранте, суха постать кардинала перед очима! Від почутя нещастя і безпомічності

сильна дівчина трохи не зомліла — несвідомо скрикнула тихо. Тоді скоренько обернула ся до неї Донна Люкреція, що їхала з переду; бліда блискавиця блиснула з її синявих очей, і вона сказала: — Чим він стрівожив тебе? Знайте, Дон Ферранте, і зятяйте собі: хто дошкулює Анджелі, той дошкулює і мені. І нехай вам не забагаєть ся починати зі мною!

Дон Ферранте зовсім не бажав собі того. Він усміхнувся ласкаво. — Я і в думці не маю того, ясна пані! Я, що тільки можу, то роблю, щоби Донну Аджелю приємно забавити і зискати її ласку для нашої родини.

— Щож би я вам ще гарненького оповів, молода пані? — говорив він далі, коли княгиня відвернула ся. — Може про невидані, розбишацькі очі мого брата Дон Джулія? Ви знаєте його? — спитав він, замітивши рух на її лиці. — Певно чували тільки? Слава ходить про нього! Але незабаром він сам стане перед вами, коли отворите його вязницю, Донна Люкреція і ви.

— Коли отворимо його вязницю? — спитала вона зачудувано.

— Еге! Його і всіх иньших злодіїв! — пояснив їй Дон Ферранте весело. — Донна Люкреція своєю появою ослобонить усіх злочинців. Такий уже звичай у Феррарі, коли князь женить ся, — се не є ніяка алегорія. Є тут дійсні злочинці і їх справді випустять, так що нам підчас бенкетів треба буде добре пильнувати дорогоцінності, а в ночі не виходити без смолоскіп і зброї.

— Щож таке загодівав Дон Джуліо? — спитала вона.

— О, нічого! Він очарував своїми очима одну жінку і пробив шпадою груди її мужа.

— Погано!

— Він дуже нечемний хлопець! Закравши ся у виноградник він, замість зірвати собі порядно одну галузку винограду, зриває кетяхи обома руками з тичок, скільки може, з лакомости роздавліє солодкі ягоди і замазує собі червоним соком груди і лице.

І з тим молодим розбишакою мав Дон Чезаре гадку познайомити Анджелю!

Знов загриміли гармати. При звуках цимбалів і бубнів похід увійшов у браму. Професори прискорили хід і незабаром триумфальний похід Люкреції станув перед грубим муrom замка, де в низу були в'язниці.

Старий князь приступив ближше, зняв княгиню з коня і з молодятами та Анджелею зійшов по сходах до глибокої брами. Там стояв ключник і на оксамітовій подушці подав Люкреції великий, заржавілий ключ. Вона взяла його і ледви доторкнула ся до замка, як двері обернули ся на завісах і мов яким чудом розскочили ся широко. Громада в'язнів вибігла з тюрми, припала Люкреції до ніг та цілувала її руки. Всі вони перед тим повмивали ся, так що їх горяча подяка виглядала прилично. Але були між ними нуждарі такі, що аж жаль було дивити ся, були й страшні розблещані обличчя.

На самім кінці, коли вже в'язниця позбула ся своїх поганих гостей, темними сходами вийшов на гору ще один — гарний юнак з руками, зложеними навхрест. Вийшовши на денне світло, він зняв руки до неба, так як би витав сонце; потім заслонив собі ними очі, неначе-б разило його острим промінням або краса обох жінок, що стояли горі: приклякши на одно коліно перед Донною Люкрецією, він подякував їй словами: — Ясна пані і братова, витаю вас як милосерде, що живе у кождім жіночій серці, і як княжу ласку, від котрої падуть кайдани.

Такими і ще красшими промовами звеличав він молодую княгиню, а потім свої темно-сині очі, що справді під гарно зарисованими бровами були дивно чарівні, звернув на молодшу Борджію і не на жарти здивувався острій поставі дівчини, що ледви вийшла з віку підлітка.

— Але, моя заступнице-княгине, — говорив він далі, — кого-ж то ви приводите у своїй дружині? Чи се богиня справедливості, приборкана богинею краси?

Анджеля була вже зворушена дорогою та глузуванням Дон Ферранте; тепер же отся комедія з помилуванням грішника грішницею і пусті фрази обурили її. А ще коли заглянула у глибини тих чудових очей, то від гніву і роздратування аж потрясло нею. Своєю скритою, сильною вдачею вона перемогла себе, і, скидаючи з себе всяке вдавання, вся її

істота вийшла на верх без заслони. Її добрий погляд звернув ся на його очі, і щось неозначене появилось ся на її чудово зарисованих губах.

— Що скажете, пані? — спитав Джуліо.

І тут Анджеля не могла вже здержати себе. Виразно, перед сотнями свідків, дзвінким голосом, що його було чути на цілу площу, сказала вона: — Шкода, дуже шкода вас, Дон Джуліо! Бійте ся суду Господнього!

Настала велика мовчанка.

І ще раз промовила дівчина до Дон Джулія:

— Шкода вас!

Дивне диво! Феррарці зовсім згодили ся з чутєм і думкою Анджелі про нечесні і небезпечні вчинки княжого сина; разом з нею жалували, що він упав так низько, і розуміли її жаль, бо й вони любили його задля його краси і чемности.

У громадї зняв ся гамір і луна: „Шкода його! Добре каже! Се правда! Шкода його!“

Але Донна Люкреція взяла Анджелю за руку, так як старша сестра молодшу, що провинила ся чимсь.

— Як ти можеш так забувати ся? — сказала вона і повела з собою неспокійну дівчину, що із сорому та зворушення вибухла судорожним плачем. Дон Джуліо, що доси стояв непорушно, сам не знав, що й думати про се.

II.

Там, де широкий парк Бельрігардо сходить ся з феррарською рівниною і не є відділений муром, на останній захованій лавці в тіни вічно зеленого дуба сиділо двоє людей, що, судячи з їх постави і лиця, прощали ся з собою.

Молодий чоловік, одягнений у чорний венеціанський одяг, то прикладав руку до серця на знак вірности, то придивляв ся Люкреції, що сиділа тихо і похилена, неначе би бажав собі на віки запам'ятати її.

— Так ви йдете, Бембо, — сказала вона, — я вас не задержую; зробіть же мені се, про що я вас просила, і не кажіть того нікому. Ви відходите, а кілька то часу буде вам потрібно, щоб забути мене!

— Донна Люкреція, — відповів Венеціянець зворушено, — доки я вас буду пам'ятати і любити, я справді не знаю, бо не знаю і години своєї смерті.

Він сказав се з такою сумною ніжністю в голосі, що княгиня відповіла зворушено: — Щоб ви мене не забули, я дам вам щось на пам'ятку, мій приятелю, — і вона прикликала до себе струнку, темну дівочу постать, що проходила ся берегом ліса, щоб не перешкаджати пані, або щоб остерегти її перед небажаними свідками, коли-б ті надходили.

— Сідай собі коло мене, Анджеля, — сказала вона, — і відотни мені один кучер з могого волосся. — Вона отворила кишеню при поясі, виняла звідтам маленький, острий ніжик з золотою ручкою і подала його Анджелі, котра й відтяла з голови мягкий кучер, так як веліла пані.

Княгиня шукала тепер, у що вложити би сей кучер, але не знайшла нічого, лише у тій самій кишені було ще видане сімох покутних псалмів, опрацьоване в шкіру, золочене і з витисками, що було улюбленою підручною книжкою тодішніх двірських пань. Не отягаючись, вложила вона свій кучер у книжку і подала Бембови на спомин. Сей притиснув книжку до грудий, потім до уст і подякував за таке солодке зерно в гіркій шкаралущі щасливою усмішкою, в котрій ледви помітно пересунув ся легенький глум.

— Пишіть мені, — сказала вона потім, — і посилайте певними післанцями все, коли здогадаєтесь, що з мною круто і що мені потрібно вашої поради. Оставайте при мині, хоч і в далекій далечині! Я знаю, що ви мене не покинете, помігши мені раз заснувати нове щасте у Феррарі.

— Аж радісно було дивити ся, — відповів Бембо, — як ваші розумні руки будували його. Ваш будинок бездоганний і тривкий; не легко його рушити. Я лиш з гірким сумнівом питаю себе: Чи для вашої безпечности потрібно від мене такої жертви, щоб я оминав Феррару і позбавлював себе приємности бачити вас, що неначе золоте сонце освічує і роз'яснює ціле моє житє?

— Так велів мені батько! — відповіла вона безжурно.

Чемний Венеціанець стягнув брови.

— Зв'язки вашої крові і демон вашого дому — се ваше нещастє, — зітхнув він. — Тому так нерадо покидаю я вас. Але лїпше, коли я піду собі геть. Ваша безпечність, Мадонна, ґрунтує ся на довірю Дон Альфонса до вас. Нашу душевну любов ледви чи буде він підозрівати, він же-ж такий холодний; але все-ж таки лїпше... звісно, хто любить, той жертвує себе.

— Так справді лїпше! — потвердила вона тихо.

— Позвольте мені ще, люба пані, сказати на відході свободне слово для вашого добра! — просив він. — Обставини лежать перед вами у сьвітлі вашого бистрого розуму, але сей ясний день сягає лише до сутінку, де починає ся ваша любов до батька і брата.

Люкреція поблідла і її очі остовніли, як погляд Медузи.

— Не гнівайте ся, Мадонна, — сказав Бембо. — Адже я знаю, як ви невинною дитиною попадали у ті страшні силки! Я мушу говорити, щоб вам було добре. Пригадайте лише собі: вже літа минули від вашого приїзду сюди, ваш муж став самовладним князем, ви вже вкорїнили ся у Феррарі і здобули собі любов народа, — і от умер ваш батько. Тоді ви стали без міри тужити за ним і без кінця плакати, поки я не прийшов та не шепнув вам до уха: „Ви зневажаєте сими потоками сліз Дон Альфонса і забуваєте ті погані обставини, з яких він вирвав вас.“

Люкреція слухала його уважно, і розум її на перекір її пристрастному серцю мусів признати, що його правда.

— Коли ваша гадка про покійного сьвятого отця така засліплена, то тепер, по його смерті, з того не грозить уже для вас ніяке лихо. Але иньша річ з вашим страшним братом Чезаром: він жиє і не стратив ще доси своєї змїної сили. Се чоловік молодий, що певно нині чи завтра перепилує свої кайдани і вихопить ся з Оркуса, щоби зворохобити цілу Італію. О сю чорну скелю готова розбити ся ваша лодка; дай Боже, щоб не розбила ся! По-

ворот Чезара, се для вас судна година. І ви — він задумав ся, чи має їй подати гіркий лік, але з рішучою любов'ю сказав: — Горе вам, ви підете, коли вас покличе Дон Чезар. Ви послухаєте диявола, як самі оповідаєте, що ваш батько на смертній постелі сказав: Ти покличеш мене і я прийду.

Люкреція перехрестила ся.

— Дорога пані! — Бембо збирав ся кинути ся їй в ноги, але здержав себе, бо саме в ту хвилю Анджеля що проходила ся сюди й туди, обернула ся до них.

— Заклинаю тебе, Люкреціє, — шептав він, нахилиючись до неї, — скоро прийде сей небезпечний час і ти почувеш, що тратиш пановане над собою, то стань перед князем на вколішки і признай ся, що хочеш переступити його заборону, бо він певно під загрозою кари смерті заборонить своїм підданам вдавати ся з Чезаром, котрого поява потрясе Італією, як землетрясенє... Але я закликаю вас надармо, Мадонна! Бо я знаю, ви не здержите себе і князеву заборону потопчете ногами.

— Справді? — спитала Люкреція, мов у нестямі. Але таки здавало ся їй можливим, що зробить се, бо вона знала свою вдачу.

— Пані, — говорив Венеціянець, хлипаючи, — коли тільки дізнаю ся, що Чезар вирвав ся з в'язниці, то на крилах вітру злечу до Феррари і обійму вас, щоб тільки ви не попали йому в руки. Коли-ж би я прийшов запізно, то пригадайте собі мою раду, скоро прийдете до себе та отямитесь. Бережіть себе і перед князевою карою сховайте ся на його серці. А коли ви ужиєте якихсь посередників для своїх зносин з братом, то жертвуйте їх без вагання і віддайте князеві на пімсту! Князь любить вас...

— Я думаю, що любить, — сказала Люкреція в задумі.

— Зовсім певно любить, — мовив Венеціянець. — Недавно при гостях назвав він ненароком імя Чезара і згадував, що ходить неясна чутка про його втеку з в'язниці. При тім придивляв ся він вам пильно... Ви сиділи спокійно, тільки тремтіла ваша рука з чашею, з котрої ви пили. Він придивляв ся вам довго, але ласкаво і неначе з розумною розвагою, що є відповідне для вашої вдачі

і о скільки ви можете дечому спротивити ся. Він певно здержить вас і виратує, коли доля не порве вас силоміць.

Княгиня, що знову зовсім повеселійшала, сказала тепер з дивною легкодушністю: — Вашого турбування про мене я не забуду. Але досить про мене, приятелю. Дайте мені радше раду для отсеї там, — і вона глянула в сторону Анджелі. — Небезпека для неї ближша, як і для мене. Гляньте лише!

Якась хижа птиця вилетіла з ліса і кружляла понад долинами. Рівночасно зашелестіло в корчах, і худий чоловік, одягнений у багрянницю, приступив до Анджелі, але, побачивши Бемба коло княгині, відвернув ся і привитав ся перше з княгинею.

— Ви застали нас, емінінціє, — промовила княгиня спокійно, — при тім, як мій дорогий венеціанський гість, без котрого мені буде прикро, прощає ся зі мною.

— Ви покидаєте нас, Бембо? — спитав кардинал щиро. — Мені також прикро. Куди-ж ви йдете?

— До Урбіно, емінінціє.

— І вернете до нас знову?... Бо ви належите до нас, і ми без вас не можемо обійти ся, так само як і без тої, що її хочуть відіслати від нас.

Княгиня притягла дівчину, що стояла недалеко від неї, до себе на лавку і взяла її руку у свою, так як би брала її в своє посіданє.

— Ми творимо тут добре сплетений, барвний вінок, — говорив він далі, — і була би нам кривда, як би хто витяг з нього одну квітку, ні, не те казати — найсолодший пупінок.

Люкреция видивила ся великими очима на кардинала, розважаючи, чи тепер, коли ще Бембо є свідком, не було би на часі, витягти на денне світло одно лихо, що здавна чатувало в темряві, і знищити його сим світлом киненим на нього.

Притомна, як звичайно, вона не надумувала ся довго.

— Кардинале, — сказала вона, — коли ви, згадуючи тих, що покидають нас, мали на думці і її ось, то знайте, що я сама захожусь коло того, аби вона відійшла від нас. Вона вже на порі під вінець, а я тут не нахожжу

жениха для неї. Тимчасом граф Контраріо, котрого ви знаєте і котрий хоче взяти її за жінку, має всі ті прикмети, яких я як опікунка Анджелі жадаю від її мужа. Така моя воля; але я радо послухаю і вашої думки в тій справі.

Бембо хотів незаметно віддалити ся, але Люкреція здержала його поглядом. Вона знала, що кардиналова вдача непевна і бояла ся якої несподіванки від нього.

Кардинал, здавало ся, не відчував того, що княгиня викликала його на слово. Коли Венеціянець сів собі коло пань на горбку покритім муравою, він вибрав собі помаленьку на против них вигідне місце в тіни під каштаном, котрого пеня розгалужував ся при самій землі, отінюючи буйними гиляками мураву, усів собі на одній гиляці і коннувши звислою ногою ящірку, що перебігала дорогою, почав спокійними словами:

— Так як я знаю графа Контраріо, то він ніколи не був і не є відповідний для дівчини з роду Борджіів, бо він бідний чоловік, зложений з гірких чеснот і вічної суперечности; він гора праведних принципів, що родить мнш скупарських рахунків; він зовсім нездібний любити жінку за для неї самої, велично і щедро. Я певний, що сватаючи отсю красуню, отсе любе дитя, він має на думці якийсь грубий рахунок. Ось я вам напишу се на сій табличці!

Він виняв табличку, став писати оловцем і притім говорив те, що писав:

„Граф Еttore Контраріо сватає сердешну Анджелю Борджію, бо веде з феррарським фіскусом унасліджений по батьковин процес за значні мастки, положені на феррарській землі, і сей процес він у теперішніх феррарських судах правдоподібно програє, коли не вставить ся за ним хтось знатний, на приклад наша ясна княгиня; за один її усьміх закоханий судия Геркулес Строцці продасть душу і честь. Але наша княгиня і її невірник Геркулес удобрухають ся, коли славний граф зажадає руки сеї невинної істоти, яку Донна Люкреція хоче випроводити з Феррари, через те, що сю молоду дівчину любить дуже горячо і божевільно кардинал Інполіто, вона-ж, як правдива жінка, несвідомо і безнадійно кохає найбільшого нікчемника, якого носить земля. Без внутрішньої боротьби не дуже відважний

ґраф не рішить ся вскочити поміж сі два розбушовані огні. Але може його лакомство буде сильнійше, як його трусливість. Чи ви думаєте инакше про нього, княгине?“

Люкреція дивувала ся сим безличним словам і сему очайдушному пояснюваню справи; хоч вона й сама не дуже відмінно думала про сю справу і особи, але не признавала ся, бо не хотіла.

Тимчасом, заким вона вespіла відповісти, Іпполіто промовив знову; з тремтячих рук Анджелі випав був ланцюшок, сплетений нею з легких стеблин трави, так от він зігнув ся по нього, підняв і сказав:

— Як отся плетінка, так сплітає ся намір з наміром, щоб вас, Анджеля Борджіє, продати; але як я вас знаю і люблю, ви порвете сі кайдани, мов отсю нікчемну плетінку! — А далі шептав пристрасно: — Бо Анджеля во-ліла би, коли-б її який демон з любови пірвав у пекло, аніж бути сурою чийогось рахунку. Так я кажу, а що ви на те, братова?

З грізним і сумним лицем обернув ся він до Люкреції. А вона відповіла твердо:

— А я віддам її за ґрафа Контраріо. Він обчислює все — нехай і так — але обчислює так, як того вимагає житє, а не нечесно. Її-ж він буде пильнувати ліпше, ніж я. А щож ви хотіли би почати з Анджелею, кардинале? Вашою жінкою вона не може бути, доки ви маєте на собі сю багрянницю; її-ж ви не скинете з себе задля дівчини!

— Хто знає, княгине! — відповів він з маловажа-нем. — Ваш брат заміняв її за князівство, а я вважаю Анджелю ще красшим добром! І не боюсь того, що вона прихилить ся до вашого протегованого Контрарія. Вона не переможе себе — нехай лише спробує, не піде се гладко! Хоч би тільки від мене — то не втече!... Бо вона в душі годить ся зі мною і признає, що я добре описав його. Таке буденне лице противне їй. Так ось мені й байдуже про сего чесного ґрафа. За те я маю иньшу муку і сьвіт мені крутить ся, як колесо Іксіона. Послухай мене, дівчино!

Анджеля здивованими але відважними очима видержала його хоробливо бистрый погляд.

— Коли ти мене не хочеш любити, то я забороняю тобі також любити он-того, инакше смерть і йому і тобі!... Якже-ж ти страшенно почервоніла!... Я ненавиджу того, котрого ти ховаєш у своєму серці! Вирви його звідтам!... Він тільки поганить сю чисту схованку... Я не можу того стерпіти!... Пригадай собі, хто ти, і відверни ся з погордою від того, що лає і забуває тебе в обіймах Корамби, чи як там зоветь ся його сьогоднішня пестілка! Слухай мене, бо инакше буде лихо!

Саме посеред сеї горячої сцени в сему тінистому закутку появил ся паж і просив панство вернути ся до парку. Цілий двір зібрав ся і жде на княгиню, а князь бажає в своїм кабінеті попрощати ся з паном із Венеції, а потім поговорити з еміненцією. Найстаршого судню він саме покликав до його високоств, а Дон Джулія запросив на пізнійше.

III.

В тіни пишних дерев ішло мале товариство, передом жінки, за ними в безжурній розмові кардинал з Бембом до середини парку, де вступили в кипарисову алею, що в простій лінії веде до замку. Сей замок, простенький будинок невеликого розміру, піднімав ся на тлі захмареного, олов'яного, липневого неба. Саме тоді добудовали з боку новий, укріплений павільон, з котрого мулярі ще не зняли дерев'яного руштованя.

На ясну, тісну фасадку вели широкі подвійні сходи; тут горі коло рами двірська дружина, що порозходила ся по парку, побачила невтомного князя, що заставляв увесь двір ждати на себе оглядаючи прибудову, і зупинивши ся коло робітників говорив з ними пильно про будову.

В тіни головної алеї проходжувала ся помалу княгиня. Вона тепер сперла ся на рамя кардинала, витала двір, зібраний з правого і лівого боку дороги, та тягла його за собою.

До них приступив уродливий мужчина середнього росту і почав розмовляти більше з кардиналом, до котрого, здавало ся, був прихильніший, як з княгинею, хоча вона дуже ласкаво поздоровила його.

— Зараз видко, мессер Льодовіко, що приходите з соняшного світа Муз, таке ясне ваше лице! — сказала вона.

— Сим разом се радше вплив бистроумного товариства мого приятеля з полудня, що розвеселяє мене, — відповів Аріосто, — а до того, як завсїди, і ваша благодатна поява.

Він представив княгинї свого товариша, котрий, як добре вихований чоловік, орієнтальним способом зложив руки на охрест на грудях і поклонив ся поважно.

Перський торговець коврами Бен Емін був у Феррарі модною появою. Осївши на короткий час у Венеції, де в Мерчерії виставив що найкрасший товар, він вибрав ся на прогульку до Феррари, щоби дворови, охочому до пишноти, продати свої дорогі тканини і, що правда, пізнати ще при тім і Аріоста; з його лицарської поеми — перші пісні її саме недавно вийшли були з печатні — він навчив ся вишого тону італіянської мови і взагалі мав найрізноморднішу користь і потїху. Бен Емін був знавець, що вмів на память своїх великих перських поетів і особливо любив мораль, прибрану в пишну, гаптовану одєжу поезії.

— Сеж нечувана радість, ясна панї, — почав Аріосто, — мати діло з освіченим чоловіком з иньшого народу, сьміяти ся з иньших звичаїв і обичаїв і тішити ся любим, звичайним людським обличем, що визирає зпоза яких хочете ріжниць усе однакове. Але й ті ріжниці великі і дивні. Наприклад — жартував він — се мабуть скрізь розширений звичай, що мужчина дає подарунки жінці, котра подобаєть ся йому. Але мій Перс не такий! Бен Емін думає інакше. Хоч він і незвичайно вполював собі наших феррарських жінок і пильно блискучими очима приглядає ся їх скорим, тонким пальцям, як пробують його товар, але чи ви думаєте, що він тїй, котра найкрасче усьміхаєть ся до нього, шепне: „Возьміть собі, моє сонечко!“ або „Беріть, моя зоре!“ Ні! Навпаки він подає неймовірні ціни, так що і найсолодші уста кривлять ся. Такий недобрый сей Бен Емін!

Двораки засьміяли ся з сего дратованя; але Бен Емін, що зіпід своєї чорної баранкової шапки дивив ся хитрими очима, звернув ся з повагою до княгині:

— Чудо Італії! Найкрасша з жінок! — промовив він доброю італіянською мовою. — Я беру тебе за судию. Приїхавши до Феррари, я кинув ся тобі в ноги, простеливши перед тобою мій найкрасший ковер, і благав тебе, щоб ти вступила на нього, як на свій власний. Ти була така ласкава і вволила мое бажанє. Чи ж не змаловажив би я тебе, чи не образив би тебе, одну лише таку на світі, чи не була би се правдива державна зрада, коли-б я з невідячим серцем після тебе і коло тебе давав ще дарунки й иньшим, не таким знатним? Я вже й не кажу про те, що се, що для княгині є оправданою чолобитнею, кинуло би підозріне на чесноту жінки з низшого роду. А сего Бен Емін не позволив би собі ніколи!

Двораки поздоровили Перса з його промовою і кождий подумав сам про себе, що хитрого купця Бен Еміна у Феррарі ніхто не обдурить.

Жара дня в пізнім літі росла і добувала ся поміж густі циприсові корчі; тому княгиня з Аріостом і Персом пішли в тінистий затишок у парку, де вінок високих вязів хитав своїми верхами та сплітав їх у горі мов склепіне. Тут по середині на звітрілім марморі стояв бронзовий Купідон з порозриваними крилами і розсипаними стрілами і немов шарпав ся у кайданах. Ся статуя промовляла дивно свободною мовою столітя, що для замужньої Люкреції вже минув час пристрасти; тут на сім круглій майдані на кам'яних лавках жінка Альфонса приймала в літі свій двір.

Тимчасом в опущеній головній алеї зловив один молодий чоловік другого, що хотів перед ним утекти в корчі. Оба були молоді, сильні і вродливі, рослі і меткі — правдиві два королі життя.

— Таки раз зловив я тебе, Джуліо! — кликнув перший і обняв свого бранця за ший. — Мені здаєть ся, що князь велів покликати нас обох і ми тепер сю коротку стежку життя йдемо разом.

Він показав на зелену алею з замком на кінці.

— Вона довга, Геркулесе, — зітхнув Дон Джуліо, — і дає тобі доволі часу до величавої промови; та вже пропало, мушу стерпіти.

— Мій приятелю, — почав Стронці. — Я не буду говорити проповідей по часті тому, бо знаю, що з них взагалі користи не багато, а для тебе і зовсім нема, а по часті тому, що мене покликали до князя мабуть чи не за останню історію, яку встроїв ти у своїм Прательльо. Капітан поліції Цонпо здав про неї князеві докладну справу: збіговище, зневага, уведенє, кров, насильство, кількох убитих.

— Але так воно не було в програмі! Ми мали намір устроїти класичне сьвято Бакха. Коли-б ти був бачив Корамбу з її дикою красою в ролі Ариядни! Чи-ж я може винен тому, що увінчанє Ариядни через непорозумінє моїх селян замінило ся на рабунок Сабінок і на боротьбу та убійства Кентаврів?

— Ані слова про се, Джуліо! Своєю нечуваною легкодущністю ти можеш і найвірнішого і найприхильнішого тобі чоловіка роздратувати, і я би вже був давно відвернув ся від тебе з відразою, хоч який ти мені любий, ти гарний заведіє, коли-б ти заподіяв був лише половину своїх злочинів; але-ж коли взяти їх усіх разом, то се переходить міру аж так, що я дивлю ся на тебе як на незвичайного чоловіка, для котрого нема людської міри. Тому я рішив ся замісь на ново заковувати тебе в кайдани, подбати про те, аби князь прогнав тебе що найменче на рік із Феррари. Се подаю я тобі до відомости. Ти можеш на ново вступити до венеціанського війська, котрого красше було тобі й не покидати.

— Чи я верну ся до Венеції — поживемо, побачимо, — відповів Дон Джуліо і його молоде чоло захмарило ся. — Тільки прошу тебе: я людяний, не роби-ж з мене нелюда! Я не є ніяке моральне чудовище, яким є от хоч би твоя Донна Люкреція, котрої безбарвні очи чарують тебе так, що без памяти бажаєш її, хоч вона нівечить усі твої судейські реґули і параграфи, кидає об землю та перемагає твою богиню справедливости! І справедливість у тебе не такий демон, щоб ти лякав ся його.

— Так уже доля судила, що я мушу любити сю безбожну жінку, — відповів судия з вимушеним усміхом. — Але щоб я задля неї забув закон, порушив сьвяте право, се не може бути! — І він зітхнув, почувачи в зраненім серці, що й він сам, не менше, як і його заведія-приятель, помирає помалу від отруйного укушення змій.

— Кажу-ж тобі, — потішав його Дон Джуліо, роздратований ознаками терпіня у нього, — ти занадто обожаєш сю жінку. Жінка, що лякає і чарує тебе, се вже не та Люкреція, що проходить ся он-там в низу. Ти дивуєш ся і твої очі питають мене! Справді, я дивлю ся на неї простійше. З якого вона роду і як зросла, ми знаємо. Тобі мабуть дивно, преторе, що вона без суду і без карі перебула злочини своєї минувшини. Чи ти не бачиш, що се лиш унасліджена по батькові легкодушність дає їй сей ратунковий пояс, що держить її на версі? А що вона по глибинах убійств весело і безжурно добиває ся до пристані чесноти, то ти її маєш за якусь демонічну велич. Кажу тобі, вона лише принадна з голови до ніг, а врешті зовсім собі звичайна, проворна жінка! Зовсім звичайна жінка! — закінчив юнак зарозумілим сьміхом.

Вони прийшли під замок і вступили на майдан, де під оловяною кришею піднімала ся сіра Нептунова криниця. Нептун стояв на підставі по середині в півколі, де сходили ся сходи, що вели на терасу; тут шуміли і плюскотіли і охолоджували жару течійки води, що їх прислуга морського божка виливала з урн і мушель у величезну шкаралущу.

Судия хотів найближшими сходами йти на верх, бо знав, що князь жде на нього. Але Дон Джуліо, що обняв його рукою, в тій хвилі обернув ся в сторону темного парку і силоміць потяг приятеля за собою.

Він ще не виговорив ся.

На ясній ріни під їх ногами виразно зазначили ся дві короткі тіни, що немов бороли ся з собою. Строці побачив сю сьмішну боротьбу і каже: — Подиви ся, як ти перемагаєш мене!

— Отже мій брат посилає мене до Венеції, — сказав Есте, коли вони вступили ще раз у безконечну алею, —

той сам брат, що недавно з політичних причин покликав мене з Венеції!

— Коли-б ти в кутиках його уст замітив був глумливий і зневажливий усьміх підчас того, як ти казав, що покоряєшся йому в сій хвилі! Я стояв неподалік. Він мусів покликати тебе, щоби приподобати ся папі Юлєви, і зробив се так про людське око: він думав, що ти зрозумієш його і не послухаєш наказу.

В лагідних очах Дон Джулія блиснув тепер гнів і завзятість. Він ще не злагіднів так, щоб його не обурювала зневага; але свій гнів він покрив усьміхом.

— Се було занадто мудро для мене! А до того, ти знаєш, я не полководець, навіть не вояк, — сказав він. — Не люблю проливати крови...

— А проливаєш її так багато, що тобі з рук тече і кроваві сліди лишають ся за тобою!

— Лише тоді, коли який заведія перебиває мені забаву! — відповів Есте безсоромно. — Але що ти кажеш, Геркулесе! Ви висилаєте мене знов до Венеції! По часті я рад тому, а по часті божить мене се, — я раз немов прив'язаний чимсь тут, то знов щось гонить мене далі. І сам не знаю, що воно за загадка.

— О, сю загадку відгадає темноволоса Анджеля! Ти й шукаєш її і втікаєш перед нею!

— Ніколи! — сказав Дон Джуліо. — Мені байдуже про неї. Але від того в'їзду перед двома роками — ти-ж був при тім і виглядав прегарно, несучи золотий дрючок бальдахину, — ну, отже й сам ти чув, як вона осудила і зганьбила мене... З того дня я вже не той став! Мої думки плутають ся і я, мов скажений, шукаю чогось, забавляю ся з дівчатами, пю і маю тільки одно бажанє, щоб вона, що відвернула ся від мене ворожо і холодно, знов обернула до мене своє почервоніле лице і щоби знов зганьбила мене — ще острійше, як перший раз... Але я вже говорю нісенітницї! Вишліть мене до Венеції!

Він відітхнув. — Се буде добре і для нього і для мене, — говорив він далі — коли я на часок уступлю ся брату кардиналови з очий. Він любив мене колись, а тепер починає мене ненавидіти нелюдським способом. Сам скажи!

Недавно зловив мене і кричить мені грімко в ухо: — Джу-ліо, я забороняю тобі дивити ся на Анджелю, на її лице, на її очи, забороняю дихати її віддихом, инакше смерть твоя!

— Я знаю, — відповів судия, — він нещасний любить сю бідну дівчину сказано. А що він грішник такий, якого сьвіт не бачив, а до того найбільше всемогучий у отсім найгрішнійшій місці, що зветь ся Феррарою, то вона вже давно без пощади попалась би в кігті сему яструбови, як би не...

— І ти не вдаси ся в се, найстарший судия? Ти любителю і слуго справедливости! Ратуй дівчину! Отсе я й хотів тобі сказати, мій Геркулесе, заким заберу ся до Венеції. Я того не зроблю, бо ще би їй накоїв лиха — він замовк і задумав ся... так як вона мені! Ти знаєш, що я люблю уживати а не втікати. Отже коли кардинал проголосив мені свою заборону, то в мині збурилась кров, і я був би кинув йому в лице його божевільною заборonoю, як би то було ходило про яку мою дівчину. Але я розважив, — він у задумі закрив собі очи рукою — що сеї дівчини я не люблю і що я, знаючи вдачу мого брата, стягнув би на неї тяжке лихо, коли би взяв ся боронити її. І вона не стерпіла би сего, — вона не хоче того. Вона погорджує мною, вона осуджує мене — і прилюдно жалує: „Яка шкода!“

Пригадавши собі ці слова, він говорив далі гнівно: — Нехай кардинал закидає на неї свої сітки, хоч воно страх погано, нелюдяно і мерзено, так як мерзений мені цілий сей сьвіт, коли я не паний або коли не цілую жіночих уст!...

— Успокій ся, — сказав найстарший судия поважно, — не стане ся їй нічого, я того певний, один волосок не спаде їй з голови, бо її хоронить — Люкреція Борджія.

— Нехай і так! Я лишаю її на опіку сеї сьвятої, — жартував Есте, — а сам у тіни міртів сяду собі при сьві-жім жерелі і холодити-му в нїм своє вино... розуміє ся, коли другий брат, Ферранте, не добере ся до мене крізь корчі, та не кине ся коло мене на траву і не затроїть мені ухо

своїми заговорами та зрадливими шепотами; то тоді я сам не знаю, чи вважати його весельчаком, чи злочинцем, чи одним і другим. Недавно просив він по братньому мене, щоби я — як він казав — поміг йому позбути ся князя; але будь певний, що як би я був хоч троха послухав його, то він у тій самій хвилі був би зрадив мене. Я його не зраджу, бо поважаю князя і ненавиджу віроломство. Але скажи мені, Строцці, чи ти гадаєш, що Дон Ферранте за- для корони готов заподіяти яке лихо?

— Се в него тільки злоба без наслідків і шкоди, — відповів судня, — хиба що якась незвичайна пригода або несподіване потрясенє дасть дозріти сему диявольському насінню.

— Полагодьте ви се поміж собою, ви хижі зьвірі, — засьміяв ся легкодушний Джуліо. — Вернувши з Венеції, я хотів би побачити, хто лежить трупом на надвірній сцені у Феррарі. Бувай здоров, поклоннику справедливості, і спіши ся! Князь жде.

Він обняв приятеля і відіпхнув його потім від себе так сильно, що той трохи не впав. Строцці пішов скорим кроком до віллі, а Джуліо поволик ся помалу за ним.

Прийшовши до криниці Нептуна, він обмив собі лице, щоб отверезити ся, і підставив чоло, утомлене безсонною нічю, під промінь води, що вискакував з камінної груди морської русалки. Коли потім обтирав собі голову хустиною, замітив якогось утомленого волоцюгу, що лежав на камінній лавці в вузкій тіни під муром і, сперши голову на руки, дивив ся на нього зпід капелюха непорушними очима. Тепер зірвав ся він скоро на ноги, поклонив ся і привитав ся: — Бю чолом перед вами, Дон Джуліо!

— Лежи собі! — сказав йому Есте добродушно — але посунь ся! Тут досить місця для двох. Я хочу спати, а ти пильнуй мене!

Волоцюга усьміхнув ся, показавши свої білі зуби, і трошки виняв штитет з піхви, що висіла у нього на ремені.

— Ти з кардиналових людей? — спитав Дон Джуліо. — Як тобі на імя?

Всі знали, що кардинал мав свою ватагу розбишак і годував її.

— Я прозвав себе Дерикоготь, — відповів той покірно.

— Але як зवेश ся по християнськи?

— Я забув. Тай засмерділо ся було троха моє прізвище.

— А нове дав тобі певно кардинал? Як же-ж називають ся иньші з ватаги?

— Вони називають ся, коли ласка послухати, Терниборода, Скалозуб, Гадюкович, Зубкабана, Лютий і Сьміхованець. Разом зі мною сїмох — як один. Ми є сїм смертельних гріхів кардинала, так називає нас нарід у Феррарі.

— Тепер і я знаю, звідки ви родом, — сказав Дон Джуліо, нагадавши собі сьмішну дідьчу ровту в Дантовім пеклі; з неї то кардинал як поклонник божеського поета дібрав прізвишка для своєї ватаги.

Він засьміяв ся голосно. Дон Джуліо вмів ще сьміяти ся як дитина. Але потім він простягнув руки: — Ох, який же я втомлений!

І поклав ся на лавку, не зважаючи, що коло нього розбишака, умотив ся і заснув.

Розбишака дивив ся на нього і воркотів з любовю: — О гарна молодості!

Утомлений Джуліо спав спершу глибоким сном без сонних привидів, забувши все в перших хвилинах спочинку. Потім помаленьку стали отворяти ся його душевні очи і перед ними промайнула бистро якась довецька дружина, збіговище і стиск якихось бакхантських постатей, божевільні тіла, назад відкинені голови, хтось грав на цимбалах, хтось бив у бубон і кричав: Евое! Що се? Здалека, з противного боку, спершу ледви сренять, а потім гудуть, вкінці гримлять труби.

Несказаний страх напав на нього. Несподівано він опинив ся на якихось поважних зборах, в товаристві судіїв з ріжних народів і часів. По середині сидів сивий і строгий, мов з каменя витесаний, Карло Великий, поклавши величезний катівський меч на колінах; праворуч стояв пророк Самуїл і зложеними на-вхрест руками при-

держував на собі плащ, як тінь; ліворуч стояв Римлянин Брут, строгий батько, поміж своїми лекторами, що дивним дивом тільки що звязали Джулієвого приятеля, судию Геркулеса. Джуліо спав і дивувався, що за феррарські провини його і Геркулеса судить аж такий високий суд. Тепер залунав грімкий голос цесаря Карла, хоч він не рушив і губами: — Джуліо Есте, тепер над тобою йде суд, що тобі його заповіла дівчина. Вона сама буде судити.

Знов загрімилі труби і все провалило ся як у землю.

Скоренько перелетіли перед очима Джулія якісь темні образи; вкінці побачив він себе у траві і дивив ся вдоволено на Анджелю, що похилила ся над ним.

— Ти дурний, — говорила вона, неначе би вела розмову дальше, — чи-ж може дівчина сказати юнакови: Я люблю тебе? Вона мусить скривати свої чуття і замість виповісти свої бажання та признати ся до всего, мусить гнівати ся та грозити. Тай чиж могла-б яка чесна жінка спокійно і безпечно стати твоєю? А про те власне нечислені твої гріхи, за котрі картаю тебе, привязали мене до тебе. Притягли мене до тебе твої чарівні очи, котрими ти коїш лихо. Вирви їх із лоба і викинь!

Дон Джуліо чудувався у сні, як отверто і довірливо говорила до нього Анджеля; він ждав з острахом на те, що ще стане ся, а коли вона замовкла, страх його все більшав і більшав. Він хотів зірвати ся на ноги, але якісь невидимі посторонки держали його при землі і він не міг ані рушити ся.

— Ти не хочеш? — почала знов мара-Анджеля — але вже годі инакше. — І тут вона замочила палець у мисчині, що мала в лівій руці, і капнула йому чимсь червоним перше в одно, а потім у друге око, а він нещасний не міг ані рушити собою, ані відвернути голови. Страшний біль пройняв його, а довкола него настала темнота, темніша від найчорнішої беззоряної ночі.

Дон Джуліо завив з розпуки і збудив ся на руках розбишаки, що дивив ся на нього з нетаєним страхом.

— Зде спали, ясний пане! — промовив Дерикоготь.

— Страшно! Мені снило ся, що мене осліпили.

— Я по ваших сьвітлім обличчю замічав се, — говорив розбишака. — Кланяю ся вам, ясний пане! Тепер пустіть мене!

Він поклонив ся, але станув, мов би здержаний якою ніжністю, і з задумою відізвав ся придавленим голосом: — Коли ви, молодий ясний пане, дасьте віру бідному чоловікови, то я раджу вам: заберіть ся зараз нишком звідси, найдіть собі який монастирець — от сьвятого Андрея недалеко в лісі. Сьвятий — добрий, а братчики держать язик за зубами... Дайте золотого кождому вбогому, якого стринете по дорозі, зложіть у сьвятого Андрея обітницю, замкніть ся в якій келії і накрийте простиралом свої милі очи, щоб їм нічого не стало ся! — закінчив він з пересвідченням.

— Чи ти віриш у сні? — жартував Дон Джуліо, що скоро опамятав ся і був певний себе.

— Вже я знаю, що говорю! — відповів розбишака. — Мені раз сніло ся, так само виразно як вам, що я пробив свого швагра. Збудивши ся, я молив ся і робив добрі вчинки, а про те се мусіло стати ся.

Він поклонив ся низько і відійшов. Очевидно рад був як найскорше покинути чоловіка, над котрим — він був певний того — зависло нещастє.

IV.

Дон Джуліо йшов помалу горі сходами, вдивляв ся в небо та з тугою шукав там любої синяви, яку у сні втратив на віки. Але шукав даремно; ціле небо було покрите темними випарами липневої жарі.

Коли він поставив ногу на найвисшій ступні, против нього з сіний дому вийшов непевним ходом найстарший судия, блідий як труп і з зажуреним поглядом. Дон Джулієви стало щиро жалко приятеля; він поклав руку на його плечі, потяг його з собою до поручя тераси і глянув разом з ним на криницю та на шумний водограй.

— Що стало ся? — шепнув він йому до уха. — Що стало ся з тобою?

Строцці відповів з ознаками болю на устах: — Нічого. Ти виїдеш звідси на два роки до Венеції. Твоя справа вже полагоджена і перед суд не прийде. За свої ортії в Прательльо ти не дістанеш кари. Ще раз один кровавий злочин непокараний! Князеви також прикро і він журився вами, своїми братами.

— І кардиналом також?

— Всіми вами. Кардинала назвав він деспотом, беззаконним, але феррарській державі доконче потрібним злочинцем, і приказав мені переслідувати без пощади шибеницями і колесами його розбишацьку ватагу, скоро він ще сьогодні не розжене її. І при тім він запалив ся — оповідав Строцці далше — та говорив з одушевленєм про феррарську державу, які порядки хотів би мати в ній, що бажав би всюди безумовної справедливости, без уваги на особи, на ласку та на підкупства.

— Судівництво повинно бути таке, як має ваша республіка, — мовив він обернувшись до Венеціянця, що стояв під вікном. Венеціянець саме прийшов був поклонити ся князеви на від'їзді і тихенько перевертав якусь книжку, щоб не перешкаджати моїй аудієнції. На князеві слова він чемно всміхнув ся.

— Вибачайте, Бембо! — говорив князь далі. — Я знаю, що вам пора в дорогу, бо ви хотіли би холодком у ночі їхати до Риму, щоб не жарити ся на липневім сонці. Простіть мойому повільному, але совісному писареві, що заставляє вас ждати на меморіал, який ви ласкаві за мене передати сьвятому отцеві в руки. Страшний чоловік — сей Юлій. Він не любить мене; поклоніть ся йому від мене. А що ви скажете сему страшному чоловікові, — усміхав ся князь, — коли він питає вас, з якої причини покинули ви Феррару? Він знає, що таких людей, як ви, я не пускаю радо від себе. Так як я, і він уважає вас значним і многонадійним чоловіком; був би сором і доказ неосвіти, коли-б не признати вам сего; на кождім італіянськім дворі ви були би прикрасою. Отже скажіть мені, Бембо, що ви відповіли би його сьвятости?

— Сказав би правду, княже, — відповів Венеціянець своїм солодким голосом. — „Сьвятий отче, сказав би я,

я покинув Феррару, бо поважаю князя і бою ся полюбити княгиню. Жаден смертельний не може сходити ся з нею що дня, і не попасти в єїти, які заставляє вона на людей своєю таємною істотою і чистою душею. Де є границя поміж подивом і пристрастю? Де є той судейський меч, що розрубує тіло від душі? Він убиває, не блиснувши. Але красше мені вмерти від тисячі мук, чим зневажити ясну паню полум'ям своєї любови, або обрабувати, хоч би тільки в горячкових мріях, свого гостинного приятеля." Ось що я скажу до сьвятого отця...

— Відважно сказано і мудро! — перебив Дон Джуліо судию, при чім старав ся схопити рукою течійку води, повернену полудневим вітром в його бік; та вона розсипала ся дощем.

Але судия оповідав далі: — Дон Альфонсо, здавало ся, рад був щирій мові свого гостя і годив ся на його від'їзд. — „Я-б вам такої щирої промови до сьвятого отця не взяв за зле, — сказав він, — у ній не було би нічого поганого, радше було би се гарне сьвідощтво для нас усіх. Напишіть нам коли дещо, Бембо!“ — Але потім він насупив ся і показав на мене. — „Сей чоловік — промовив він — хорий на ту саму недугу, але не є такий мудрий, як ви, і не шукає ліку. Промовте до нього і подайте йому раду.“

— Тоді я підняв гордо голову і відповів: „До того, княже, я не признаю ся устами; а для моїх думок судні не треба. Коли-б так було справді, то я так само вмів би порадити собі, як Бембо. Пустіть мене, княже! Феррарське повітря душить мене. Я ще за молодий, — мені тільки двацять літ — щоб я держав сьвяті віжки Теміди; я ще не готовий метал, я ще плинна лява. Я ще слухаю ріжних законів і уподобань! Я піду собі в париський університет учити ся, давно вже мене тягне туди; звідтам верну я у феррарську державу дозрілим і користнішим, верну добрим правником, котрого ніщо не підкупить і ніхто не піддурить.“

— А князь відповів мені поважно: „Ані мови про те, щоб ви покидали уряд, який тільки що обняли. Під моїм доглядом почали ви реформу нашого судівництва, і я не

стерплю того, щоби прилюдно у Феррарі почату роботу переривати легкодушно і спізнювати її. Куди-б завела нас така несумлінність? А що-до неволі, в якій ви буцім то вянете, то ви перечите її устами, але поглядом і цілим виглядом показуєте свої чуття як найвиразнійше. Тому я прошу нашого приятеля на відході, — він узяв Венеціанця за руку — щоб вам роз'яснив небезпечну боротьбу у вашій душі. Він чоловік такий, що йому можна вірити; бо як Данте у дикім лісі, так він зі страхом утік перед лютими звірями. Порадьте йому, Бембо! Говоріть при мені вільно, не ховаючи ся з нічим. Між нами нема ніяких таємниць, ми знаємо себе і з лиця і з маски.“ — Так мучив нас лютій педант, а ми аж зубами скреготали від муки.

— Справді, се геніяльна видумка мужа, щоби при нім один поклонник його жінки картав другого! — засміяв ся Дон Джуліо. — Тільки мій брат може щось таке придумати! Я немов бачу, як ти тільки дупаєш очима, коли в душі аж кишиш з пересердя, а хитрий як змія Венеціанець настроює свою наболілу душу до гіркої реторичної промови. Щож він сказав?

— Спершу стягнув свої тонкі брови і мовчав хвилинку. Потім наблизив ся до мене і схопив мене ласкаво за руку. — „Геркулесе,“ почав він, „годі мені зволікати; мої коні вже стукотять перед ворітьми, а мій дух уже в дорозі. Коли-б із сеї останньої хвилини при божій помочі вийшов хосен! Я не маю часу, щоб надумувати ся над словами; а що його високість сам велить з нічим не крити ся, то я без пощади розкриваю всю справу. Твоя недуга незвичайно дивна. Велика жіноча краса перемагає тебе не так, як мене, бідного грішника. Ти далеко тяжше хорий; бо твоя недуга береть ся з твого гордого і впертого духа. Твоє строге почуте права засуджує те, від чого твої очи щасливі, від чого розпалює ся огонь у твоїм серці. Отся то суперечність у тобі є твоїм нещастем. Судия закоханий в тій, котру осуджує. Подивись ти на її долю! Ще дитиною попала в нещасні обставини, зросла в них, не провинившись стала винуватою, — така вже жіноча слаба вдача! Зрозумівши діло втекла зі страхом з дороги зла

і вхопила ся руки, поданої їй незвичайним, самотнім на світі чоловіком, що є твоїм князем, Строцці, і глибоко розуміє людські душі. Він пізнав добрі прикмети Люкреції і божеським способом потяг її з собою в гору. Тепер вона що дня ступає певніше, щораз більше подобається їй чеснота і боротьба, по котрій приходить нагорода. І в таку пору приходиш ти, нещасний, бачиш її в обіймах ангела-опікуна, що підняв її з низин, засуджуєш її знов на невольні поверхи і кидаєш ся на неї, щоби засуд виконати особисто. Горе тобі, ти пропадеш через неї! Ти обнимаєш її коліна; але вона відкине тебе від себе, і ти сам полетиш у пропасть! Бідний Іксіоне, замість богині ти обнимаєш хмару, і тому лише, що ти зовсім не годен виконати свій злочин, можна тобі простити твої наміри. Спитай свого серця, Строцці!“ — і Венеціанець зі сльозами в очах стиснув мені руку. — „Чи ти не відчуваєш, яка люба і чужа теперішня нова Люкреція, що тихо і з розвагою чинить людям добро, не покутує з прилюдною пихою, а вдовольняє ся загальними потіхами церкви. Коли ти придивиш ся сій простенькій чужості її, то чи не нападе тебе сумнів, що зневаги і злочини наших часів — а всі ми зневажаємо і нас зневажають — лишили на сій великодушній жінці далеко менше сліду, ніж на інших, і звичайного людського лица мучениці не змінили на демонічне?...“

Голосний сьміх приятеля заглушив його слова. — Сильно сказано! — перебив Дон Джуліо. — Цілі століття склалися на таку безсоромну правду і безконечну брехню!

Але тут він затрусив ся легко, бо хтось ледво чути доторкнув ся пальцем його шиї. Він обернув ся скоренько і побачив змарніле і вороже лице кардинала, котрий вийшов на сходи помалу і незаметно, бо шум води заглушив його хід.

— Мені здається, що князь жде на нас обох, — сказав Іпполіто, усміхнувшись на слова свого молодого брата, які він ще почув. — Ходіть зараз! — І він зник у віллі.

— Я йду, Геркулесе! — сказав Есте. — Ще тільки одно скажи мені: від чого ти поблід так смертельно? Я аж налякав ся, побачивши тебе.

— Отже слухай, як те все скінчило ся, і яке хитре слово сказав князь! Спершу говорив спокійно і суворо: „Ви, Бембо, добре описали княгиню і нічого не прибільшили.“ — Він глянув на нас обох. З мого вигляду мабуть не був задоволений. Щось горяче підступило йому до серця і він обернув ся до мене з грізними словами: „Сам не знаю, Строцці — говорив він — чи ваша пристрасть на ваше нещастє не схитне коли при нагоді вашого послуху супроти князя і законів. Звісно, не у правних річах — тут ви певні себе, непідкупні, за такого я вас маю і сам піддаю ся вашим засудам. Так на приклад, я пересвідчений, що спір за спадщину мого фіскуса з графом Контраріо ви розсудите по справедливості. Тут вас і княгиня не зведе на манівці, хоч вона прихильна графови; але прийде час і година, коли вона загубить свій ясний розум. Її брат-злочинець верне знову до Італії і наробить бучі між нами. Я забороню моїм підданам усякі зносини з ним. Але моя перша піддана, княгиня, не послухає мене; бо вона не може послухати, се не її сила. Нехай я і найтяжшими карами загрожую їй, щоб не шукала викруту, вона таки найде собі... і схопить вас, Геркулесе Строцці. Отут і прийде кінець вашій голові. Тоді я буду судити вас. Не прилюдно, бо се справа родинна і державна, де все треба держати в тайні. Але одного дня найдуть на дорозі вашого трупа.“ — Тут Бембо поблід, а ти кажеш, що й я був блідий. — Але князь не зважав на се і говорив по-малу дальше: — „Бембо, перед Богом і людьми ви мені сьвідок, що сей помре без суду. А ти, Геркулесе Строцці, вважай, щоб не попав у руки мої і княгині!“ — Тут якийсь боязливий писар приніс відпис листа до папи і нас пустили. Я провів Венецянина до його слуг і коний. Він уже сїдав на коня, і ще шепнув мені: „Пильнуй ся, Геркулесе, сам перед собою!“

Дон Джуліо затремтів. Строцці легенько доторкнув ся його уст і сказав: — їдь же і ти скоренько та щасливо!

— Ще сего вечера!

— Ні, зараз таки, скоро вийдеш із замку! — сказав судия і зійшов по сходах у низ. Тимчасом Дон Джуліо пішов чим скорше за своїм братом кардиналом.

V.

Його застав він з князем у вузкій, високій комнаті, що мала тільки одно велике вікно. То було сьвяте місце, куди не сьмів заходити ніхто з двора. Стіни були покриті плямами і картами, а по середині на широких столі до писання стояв тльобус; тут тепер сидів князь, підперши чоло рукою.

Оба брати станули перед ним і перекинулися скорими, мов блискавиця, ворожими поглядами, роздратовані уже самим видом один одного. І коли князь троха зажурено слухав їх, кардинал засипав Дон Джулія гнівними словами:

— Я жадаю, — говорив він — щоб ваша високість прогнала отсе ледащо з двора; я хочу, щоб він до самої смерти жив здалека від Феррари і не сердив нас своєю нікчемністю та безкарністю. Він осоромлює і обезчещує наш рід! Прожени його, брате!

По такій нечуваній зневазі Дон Джуліо аж затрясся. Він випрямився гордо по таких бичованю; здавалося, що він росте, більшає, а з лиця почала визирати його чесніша первісна душа, що з образою відвертаєся від такого пониження.

— Кардинале, — сказав він, — коли я грішу, то се гріхи мої. І я не знаю, хто більше винуватий, чи той, що по своїй волі уживає сьвіта, чи державний муж, що як отруйник розмірковує злочин і все по вченому уживає та переробляє для своїх цілий.

— Саме такі нісенітницї я беру тобі за зле, ти ледащо непотрібне! — відповів кардинал. — І ще й се, що ти без ніякого вдоволення душі любиш найпростійші забави. Я знаю, що ти, бурлако, називаєш любовю, і тому кажу тобі: Зась від Донни Анджелі! Не доторкайся її і найлекшим віддихом, ані гадки найменшої не май про неї, бо — аж погано, що в тебе за думки!

Дон Джуліо відповів зі слізми в очах: — Чого ти тепер тручаєш мене в болото, щоб я там загиб? Ти-ж перше хотів мене витягти з нього? Чого ти мене ненавидиш так не по людськи? Ти-ж мене хлопцем любив як батько!

— Я тобі скажу, Джуліо! Коли я, старший від тебе о десять літ, бачив тебе дитиною коло себе, то тішився твоїм отвертим лицем і твоїм ясним духом. Ти був любий, гарний, слухняний і талановитий і через те здавався мені самотнім з роду Есте, що вродився під щасливою планетою. Я думав собі, що доля подарувала нам тебе на щастя нашого дому і держави, на потіху і підпору тисяч; і тому в часі упадку, коли особистість значить усе, я з гордощами дбав про розвій твоєї особистості. Тепер же, після твого дитячого розцвітту, ти вже юнаком станув на розпутті; і тут ти відвернув ся від честі і праці і пірнув зовсім у забавах і радощах. Ти вже вспів прогайнувати своє велике добро, і з того не було нікому користі, а вийшла тільки шкода. Ніщо не тягло тебе до себе, ані держава, ані наука, ані воєнна служба, що так розпалює молодих. Ти вбивав дні за днями великими і малими злочинами... Мала і нікчемна в тебе душа. Ти обрабував свою родину, а що ти їй, лобуре, вже не принесеш честі, лише наведеш на неї сором і ганьбу, то я радше волів би, щоб ти згинув, а не жив. Ти-ж сам відрік ся нас, коли свого Прателля, на котре викинув гроший без міри, не прикрасив нашими славетними гербами, лише пустими і глупими машкарами, такими як ти сам!

— Брате, — відповів Дон Джуліо прибитий, бо совість гризла його, — дай спокій, не топчи мене за те, що я уживав життя по своїй волі і вподобі. Досить Естів служити ще державі! Вір мені, проповіді чесноти зовсім тобі не до лица! Але в одній справі, Іпполіто д' Есте, будь спокійний, — і Дон Джуліо набрав відваги, порушивши справу, в котрій чув себе невинним, — а то в справі моїх відносин до Донни Анджелі! Присягаю ся, — він думав, на кого-б то забожити ся, — як мені миле життя нашого князя і брата! Анджеля Борджія, за котру ти так страшенно ненавидиш мене, вона не моя, і байдуже

мені до неї, я не люблю її! Де лиш можу, там оминаю її. Зростом і з лица ся вігаго мені не до смаку. Тай вона не може любити мене, бо думає про мене так, як ти. І добре робить, бо я анї трошки не змінив ся з того часу, як вона падькала наді мною перед цілим народом!

Але сї слова анї трохи не заспокоїли кардинала; навпаки, вони тільки ще дужче роздули полемінь його заздрости. Він вірив словам Дон Джулія, бо знав, що хоч той провинив ся нераз, але душа в нього незіпсована і правдолюбна, і саме тому сказав собі, що правдолюбну також Анджелю тягло до себе потайки отсе чудесне жерело, у глибину котрого можна було заглянути крізь його блискучі очі; як би не се, то вона не була би так забула ся, щоби вязня на виході з тюрми зневажати при людях і падькати над ним. Його заздрість змінила ся в скаженість, коли Дон Джуліо говорив дальше невинно:

— Ні, брате, я не говорю так з любови до неї. — Він для присяги поклав руку на серце. — Бакх мені сьвідком! Мені так байдуже до сеї дівчини, як до богині Діани! Тільки жалко мені усякої дівчини — щó з нею стане ся, коли ти любиш її так шалено? За жінку ти її не візьмеш — адже ти сьвященик! А звести не зведеш, бо вона чесна і відважна! Щож стане ся? Що ти задумаєш зробити з нею? Ти убеш її!

Його голос був такий сердешний, милосерний, що кардинал попав у скажену лютість.

— Хто тобі каже, лобуре, — лютив ся він, — що я убю її? Хто мені заборонить, — тут він обома руками схопив свою багряницю на грудях, — подерти отсе на шматки і пригорнути Анджелю до серця, як свою жінку? Я ще досить молодий до того, і наплювати мені на всі церковні комедії!...

— Пожди, брате! — вмішав ся в кінці князь у суперечку. — Ти не зробиш того. Що ти полюбив дівчину сказано, се може бути. Се вже така загально-людська язва — хвороба — просто нещастє! Але щоб ти задля женитьби так пізно ставав знову сьвітським чоловіком — се був би і сьміх і сором! Ти-ж, такий гордий, не повинен виставляти себе на посьміховище! Що-до Донни Ан-

джелі, сеї доброї дівчини, то нею займе ся княгиня і примістить її кудись відповідно до її становища, — до того вона й обовязана як її своячка. А ти, кардинале, даси Анджелі під такою опікою спокій, уже хоч би з самого поважання для Донни Люкреції, котрої ти і боїш ся і поважаєш її.

— Котрої я бою ся і поважаю! — повторив кардинал без думки. — А за кого-ж віддасть її Донна Люкреція за муж? — хотів би я спитати.

— Се вже нехай вона своїм розумом розбере, — відповів князь. — Я думаю, що було би не зле віддати її за графа Контрарія.

Дивно-ж було тепер чути, як оба вороги-брати згідно і однодушно вибухли глумливим сьміхом на згадку про графа Контрарія, що мастком і чесністю славив ся в Італії як знатний чоловік.

Але потім кардинал обернув ся з новою скаженістю до брата.

— Нехай! — крикнув він. — Нехай Донна Люкреція робить, що хоче! Може й вона придумас щось иньше, або й Донна Анджеля сама собі порадить ліпше. Коли-б тільки не було при тім отсего виродка з Естів, — і він показав на молодшого брата. При тім він окидав його такими убійчими поглядами, що той аж поблід.

Тепер Іпполіто дінняв вершка своєї ненависти і в голові йому закрутило ся; він чув, що тратить память і може ось-ось зомліти. Отже опер ся на поруче князевого крісла і уриваними словами ледви просичав:

— Коли тобі житє мило, брате, тікай мені з очий! Покинь Феррару! Таки сеї-ж хвилини!... Зараз!... Ідеш?

Дон Джуліо дивив ся на кардинала наляканими очима. Йому здавало ся, що той остерігає його мимохіть, або й щиро перед убійчими вибухами своєї ненависти, і він постановив собі послухати його.

— Я так і зроблю, кардинале! — відповів він і хотів відійти. Але князь зупинив його.

— Тільки не спіши ся! — сказав він. — Аби людям в очи не впало! Не роби нічого такого, що викликало би здогади і поговор! Тепер іди в товариство княгині! Заба-

вляй її і ніби від нехочу закинй, що знову збудила ся в тобі охота до воєнного життя, а що тепер нема ніяких державних причин против твоєї служби у Венеції, то ти й вертаєш туди знову. Скажи, що я дав тобі відпустку, хоч і не радо.

Дон Джуліо поклонив ся покірно.

В сю хвилю почули вони з надвору острій голос і всі три обернули ся до дверей комнати. То був Дон Ферранте, що просив, аби його впустити, і блеючим голосом деклямував щось, бо він попри всякі иньші дурниці любив часом також говорити віршами.

Як гарно, дивно і про те правдиво!
Ось три брати, любов злучила їх!
В них три мами, красуні всі на диво,
А батько лиш один, немов на сьміх!
Жиють вони так згідно і зичливо,
Трохи не стогнуть у руках своїх.
В обіймах кожний задушив би брата,
Така у їх серцях любов завзята.

Четвертий йде з приказом від княгині,
Щоби браті в альтану всі ішли,
Де княжі вчені, як звичайно, й нині
Фільозофічну бесіду зняли,
Розмотують гадки, як павутинє,
І ще кінця нічому не дійшли.
Ідїть же й ви, князі, туди на раду
Та розворуште дотеном громаду!

— Ходи, братчику! Королева Феррари кличе.

Він узяв Дон Джулія попід рамя і гарним рухом руки попросив князя і кардинала, аби йшли наперед.

VI.

Коли поважні постаті князя і кардинала йшли разом довгою дорогою по середині огорода, всі двораки, що проходили там, устали ся з правого і лівого боку і покірно витали їх. Иньші тихенько позникали на побічних доріжках, що вели кудись у гущавину до якої лавки, що бачила не один злочин.

Хто з них був би годен зрозуміти се, що муж у багряниці з великою головою і з виразними обрисами лица, які виробляють ся підчас великої політичної роботи, мучить ся як який окаяний у кайданах молодій дівчини, котра відвертаєть ся від нього. Аж вірити годі!

Так думав про себе і князь, а кардинал відгадував його мовчазні думки.

— Не журись, брате, мною і дівчиною! — почав він утихомирювати його. — Я переможу... або себе або її! Тільки Дон Джуліо мусить забрати ся звідси. Ти проженеш мені його, з тими докірливими очима!

Князь глипнув здивовано на брата, що все ще дровав з пристрасти. Потім кинув оком поза себе на братів, що йшли за ним, і побачив Дон Ферранте, що зненавидженого Дон Джулія майже силоміць тягнув з дороги у корчі.

— Поглянь, — сказав він до кардинала. — Там заговорник Ферранте тягне невинного Дон Джулія у якийсь захисток, щоби розповісти йому якусь свою глупу змову против нас. Але се вже ти мусиш признати, що до такої зради сердешний хлопець не дасть намовити себе.

— Як коли! — засичав кардинал. Але потім опам'ятав ся і почав укладати фалди своєї багряниці, бо вже наближали ся до товариства княгині.

Жара липневого дня ущухла троха під вечір під густими деревами. Було дуже парно, аж млісно, а де зпоміж дерев видніло крайнебо, там, бачилось, грали ся ненастанно тихі огняні карлики.

В сутінку альтани, де Купідо лежав у кайданах, усі підняли ся з низьких кам'яних лавок, коли оба брати увійшли і лише княгиня і Анджеля при її ногах сиділи тихо. Люкреція мовчки показала князеві місце коло себе на лавці.

Перс Емін стояв оперши ся на бронзового Купідона та забавляв товариство орієнтальними казками, — так бодай догадував ся князь, — а тимчасом Аріосто за плечима Перса додавав йому охоти і допомагав йому часом відповідними італіянськими словами.

— Про що йде мова, Мадонно? — спитав князь.

— Про се, пане, — відповіла Люкреція — як то може бути, що деякі ясні душі, наші сторожі і опікуни

зі сьвятим сяєвом, осьвітчують своїм промінем і іновірні народи, хоч, правда, осьвітчують так, як проміне проломане в зеркалі темної води. Саме до того оповів нам Бен Емін гарний перський приклад.

— Я вже здогадуюсь, який, — відповів Дон Альфонсо, котрому видко подобала ся та розмова. — Лучає ся, що до полудневих казок беруть наших лицарів. От хоч би цісаря Карла і його палядинів. Правда, що з них уже й наші поети поробили таких казочних героїв, що Персам нічого й не лишило ся придумувати — от хоч би й той там, що свої веселі очі ховає за Купідона, і він тут не зовсім невинний.

— Хибний здогад, мій княже, — усміхнула ся Донна Люкреція.

— То певно була мова про великих Штафів, — відгадував князь далі, — про Червонобородого і його внука, невірного Фридриха, що в полудневих краях показали таки свої живі лица, — їх і можна було змалювати з життя.

— Ні, не те! — похитала Люкреція легко головою. — Але я мабуть сама завела вас на манівці, зачисливши до людий когось, кому ні дорівняти, ні перемогти його, та втягнувши в нашу сьвітську розмову те, що є найсьвятійше. Ані про Карла Великого і його палядинів, ані про Штафів не говорив Бен Емін, тільки про самого нашого Господа Ісуса Христа. Простіть, що я така необачна! Я й гадки не маю зневажати церков, з котрою мене злучили мій рід і моя доля, і від котрої я сподіваю ся спасення, лише на неї покладаючи надію! Боже милосерде, що в людській постаті прихиляєть ся до найтяжшого грішника, — отсе зміст перського оповідання, що глибоко зворушило мене. Але я починаю говорити неясно. Отже слухайте й осудіть самі.

— Бен Емін оповідає: Одного дня прийшов Спаситель зі своїми учениками під браму міста. На шляху на сонці лежав здохлий пес і ученики оминали його з відразою та з лихими словами. Але Спаситель станув коло стерва і вказав на одно, що ще лишило ся чисте. „Дивіть ся, каже, які в нього гарні, блискучі зуби!“

Дворакам, що були би воліли оповідання в роді Боккачієвих, не сподобала ся та перська легенда; вона видала ся їм навіть нечемною; але князь мовчав.

Донна Люкреція, що ніяк не хотіла покинути сеї розмови, говорила зворушеним голосом далі:

— І чи то не дивно, мій княже! Як на дорогім килимі, тканім після рисунку одного з наших сьвятих малярів, видко на відвороті, се-б то у поганських казках, хоч і не цілий образ Спасителя сьвіта, а все таки хоч багряну краску його милосердя! Поганська казка говорить про того самого Спасителя, котрого обожає і змальовує наша церква як божеську криницю милосердя. І на найпоганійших річах доброта находить усе ще красу.

І важкі сльози покотили ся по її лиці.

Двораки здивували ся такій бесіді своєї пані. Видко було, що вона сама себе мала на думці і під напором наглої і непереможної потреби говорити правду, без сорома і нещирости, оттак прозоро показала своє походжене від церкви і свій страшний гріх у Римі. У одного уста в сутінку стягнули ся глумливо, а в иньшого захмарило ся чоло; видко, він думав. „Парно, вона мабуть чує бурю“ — думали вони собі.

Бліде лице княгині ясніло як мармор у сутінку. Альфонсо не промовив ані слова, але дивив ся на свою жінку без гніву, з любовю і співчутем. А торговець коврів тішив ся порівнянем з коврами.

У мовчанці, яка настала, чути було тяжку духоту ще більше. Далеко відзивали ся часом сичі, скрикував пугач, — і тоді то кардинал, що не мішав ся до розмови, надслухував уважно і не без пересердя.

Аж ось несподівано вийшов зпоміж дерев Дон Ферранте і відізвав ся своїм немилим голосом:

— Гарна тут, бачу, розмова, — гдузував він собі, — певно про еміненцію! Я і в сумерку пізнаю се по прибитих лицах. Шкода, що я прийшов запізно! Мені все таки придалось би трохи моральности, а ще більше брату Джулієви, котрого я тягнув сюди також, але він мені по дорозі десь застряг у рядах бросквинь. Там заховала ся Піка, донька нового огородника, — от він і помагає їй

тепер зривати бросквині для княжої вечері та при тім як звичайно закине се і те, побавить ся троха та скаже дещо на притики, як то вже від часів Адама придумано на потіху нашої чемної людскости.

Отсі слова, не такі нечемні як гіркі, ударили мов блискавиця в магазин з порохом.

Донна Анджеля, що доси притулила ся була лицем до колін княгині, зірвала ся як львиця поцілена стрілою і хотіла корчами побігти туди, де за хвилину могла побачити негідного юнака, але темна постать кардинала здержала її. Він станув перед нею і з його уст зірвали ся слова:

— Назарей найшов на поганім стерві ще дещо гарне, але на собаці Дон Джуліо він не найшов би нічого!

Сі слова немов відмінили нараз роздратовану дівчину. Їй здавало ся — і се було дивно — що тільки вона має право лихословити пустого юнака; коли-ж се зробив кардинал, у ній закипіло від гніву. Вона похитала гордо головою і рушила губами.

— Хіба ви самі, Донна Анджеля, знаєте, за що би його можна похвалити! — так образив він її.

Тоді вперта дівчина відповіла піднесеним голосом: — Дон Джуліо має чудові очі! Се признає йому хоч би яка зависть! Се вже й ви, кардинале, мусите признати йому!

— Мушу? Справді мушу? — скрикнув Іпполіто, цілий затремтів і відійшов поміж темні дерева. Вийшов з альтани і по кількох хвилинах вернув ся знову, заподіявши страшний учинок.

Що таке стало ся?

Ледви він зайшов у темноту і легко кликнув, з гушавини на череві мов вуж виліз Дерикоготь, що давав перше про себе знати голосами сича і пугача, а против нього з другого боку доріжки появил ся Дурисьвіт і Змиїний плід. То були три найгірші розбишаки з ватаги, яку він розпустив, і вони тепер станули перед ним.

— Чого вам треба, злодії? — накинув ся він на них.

Усі три притисли руками шапки до грудий і шепнули:

— Золота, золота, золота, емінінціє! Ми служили вам довше від иньших, отже й заплата належить ся нам більша! А ваш скарбник дав нам заплату всім однакову.

Тоді на кардинала напав його злий демон. Він витяг тяжкий мішок з кишені.

— Дам вам отсе! — принаджував він їх — коли ви Дон Джюлієви — —

Дуриєвіт зробив рух такий, як би колов кого: — Згода, емінінціє!

— Ні, не те! Лише — слова застрягли йому на устах — виколіть йому очи.

Спершу не могли розбишаки зрозуміти його.

— Чи ви його знаєте? — спитав він.

— Адже він мій приятель! — відповів Дерикоготь гордо.

— За кілька хвилин він буде переходити туди. Чуєте?... Він уже йде!

І справді, на шорсткій ріни алеї чути було здалека чийсь хід.

Дерикоготь кинув ся кардиналови в ноги і з гірким жалем простогнав:

— Ох я нещасний! Красше було мені не родити ся! Пане, прикажіть мені заколоти його! В шию або в серце. Тільки не в його любі, гарні очи!... Я того не зроблю! — сказав він потім рішучо.

Тоді Дуриєвіт відіпхнув його на бік. — То ми оба зробимо се, ти плаксо! Тим ліпше, коли не будемо потребували ділити ся з тобою!

Але Дерикоготь не хотів на таке згодити ся. Кардинал кинув на землю свій мішок і вернув стежкою, якою прийшов, у альтану, не озираючись і не наслухуючи.

Тут не лише бронзовий Амор лежав у кайданах, але всі духи забави були спутані. Всі сиділи, тяжко віддихаючи у духоті, і ледви могли розпізнати один одного, бо вже настала ніч. Тяжка як олово утома і при тім страхах перед чимсь несподіваним придавлювали всіх до землі, хоч вони і не мали чого лякати ся, хиба блискавиць і громів бурі, котрої крила в тій хвилі були ще звязані.

Нараз у повітрі проніс ся крик. Такий страшний і жалісний крик, що всім аж серця завмерли і кров застигла.

— Так реве від Фаляріса! — сказав наляканий Аріосто. — Де подів ся Дон Джуліо? — І він вибіг з альтани.

За хвилину вернув ся з нещасним, що чіпив ся його руками і йшов як за поводитарем.

— Брате! княже! — кричав Дон Джуліо, що з болю аж не тямив ся, — де ти? Поможі мені, пімсти ся за мене! Покарай!

— Опамятай ся, бідний брате! Що таке стало ся? Що тобі зробили? — спитав князь і всі обступили Дон Джулія.

— Кардинал велів потайки напасти мене! Він вибрав очі мені!

Всі скричали: — Давайте смолоскипи! Кличте лікарів! — А тимчасом Дон Джуліо рвав за собою Аріоста, що здержував його, і простягав руки до кардинала, що стояв коло князя; він чув, що той стоїть тут. Непевною рукою наляпав фалди кардинальської багрянці і, припавши на вколішки, обтулив себе нею, заховав у неї свою кроваву голову.

Він держав ся кардинала сильно і при тім плакав:

— Ой, ой, по що ти позбавив мене світла? По що ти забрав мені все моє добро, моє одиноке добро, яке я мав... через котре я був щасливий?... Адже ти є, чим хочеш, і все маєш! Я-ж тобі не взяв нічого і не зазирив нічого!... Я вю ся перед тобою як сліпий хробак! Брате, розтопчи мене! Убий мене на смерть!...

Кардинал злякав ся. Він судорожно вирвав багрянцю з рук брата і відізвав ся неприродним голосом: — Се не я винен!... Жінщина довела мене до того!... Вона похвалила твої очі!...

Сих слів уже не почув сліпий, що зомлів з болю, але вони зовсім розбили серце смертельно наляканої Анджелі.

Прийшла поміч, слуги зі сьвітлом і з ношами. Ціле товариство розійшло ся не прощаючись, трівожними купками і ріжними дорогами.

Темна альтана запустіла.

Тепер спутаний Амор почервонів на хвилину від блискавиці, вітер зашумів лісом і верхи дерев похилили ся. Небавом небо загоріло невгаваючим огнем і повітре затремтіло від громів. А потім темні хмари впали на землю і страшна злива змила і залила огород, споганений кровю і гріхом.

~ (Конець буде).

З німецького переклав

Єсин Ілляковей.

АНДЖЕЛЯ БОРДЖІЯ.

ПОВЕЛЯ

Конрада Фердинанда Маєра.

VII. *)

Богато часу минуло від злочину кардинала, і перше лиходійство мусіло вже породити інші. Насіне розсипано і воно скільчило ся.

У Прательльо, куди того таки вечера підчас бурі занесли Дон Джулія на лектиці, везеній кіньми, куняв нещасний у своїй темноті або казав себе опроважувати уличками по своїм новім огороді по найгорячішій сонці, щоб хоч відчувати сьвітло, котрого не мав уже побачити.

З двора ніхто не відвідував його, бо він був там не в ласці; князеви й на думку не спадало ставити кардинала перед суд; він не хотів навіть поважним засудом відкинути від себе підозріне, що у тім страшнім і таємнім злочині не брав участі. Тільки тих трьох опришків, небавом по їх нападї на Джулія, мабуть самі їх товариші убили в Неаполі, куди вони утікли з запластою, і прислали їх голови феррарському судови, що назначив нагороду за доставленє живих або мертвих злочинців.

А правдивий злочинець, Іпполіто д' Есте, дістав таку малу кару, що здавало ся, неначе-б на ньому й не бачили і не шукали ніякої провини; се був просто глум над чо-

*) Гл. VI книжку.

ловіком, котрего радше було убити, як так покалічити. Князь заборонив кардиналови кілька тижнів являти ся перед собою і тільки всього. Навіть не прогнав його з феррарської землі.

Та врешті було би годі се й виконати, бо кардинал лежав тяжко хорий в найтихшій і найскритшій комнаті своєї палати, — так бодай відповідала служба на питання Феррарців. Чи справді так було, чи може хитрий кардинал удавав лише смертельно хорого, щоби втихомирити загальне обуренє против себе, про се говорили люди всіляко.

Чутка, що кардинал занедужав, не дійшла до сліпого в Прательльо; бо одині два Феррарці, що його відвідували, Дон Ферранте і Льодовіко Аріосто, хоч які неподібні один до одного вдачею, не хотіли сказати йому сего з різних причин і інтересів.

Поет, що приходив до Прательльо, щоби на свій лад потішати сліпого та розводити його душу, був двораком кардинала і не хотів стратити ласку у свого страшного покровителя. Отже він, хоч без облуди, прихилив ся то до убійника, то до його жертви; жалував свого приятеля, але при тім і не лихословив свого покровителя, ніколи й не згадував його імени у Прательльо, щоб не почути, як Дон Джуліо буде проклинати його, та щоб не зворушувати його душі і не засмучувати на довгий час.

А Ферранте приходив зовсім з иньшим наміром. Йому було приємно дивити ся на муку брата, бо він на ній будував свої пляни. Він затроював його рани, бо не хотів, щоб вони загоїли ся. Нехай печуть його щораз сильнійше, щоби щораз більше кипів у нього гнів против старших братів, против винуватого і другого байдужого. Джуліо з природи не був мстивий, тому буде добре, коли його рани не загоять ся. Отже Ферранте пильнував ся, щоб не сказати нещасному, що й кардиналови не уйшло все гладко та безкарно, бо він лежить тепер тяжко хорий; він не хотів будити милосердя у Джулія. Сліпий брат міг йому придати ся тепер далеко більше, ніж тоді, коли ще був видючий.

Дон Джуліо пережив у Прательльо цілу скалю горя. По перших довгих днях і ночах, простогнаних у темноті, скоро минула пропасниця тіла й душі, чув він по своїй вдачі, охочій до утіхи, потребу вийти на сьвіже повітрі, поміж запашні квітки. Він що дня просиджував поміж найхолоднішими деревами, поміж найзапахнішими гадузями свого огорода.

В той час почав Аріосто відвідувати свото приятеля, котрого невлічне каліцтво спершу просто лякало його. Він ходив з ним алеями Прательльо і лягав поруч него на мягкій мураві. Він пильнував, щоби ключниця приносила коші повні соковитих овочів і чаші що найліпшого вина і просив сліпого їсти і пити.

Разом з ним нарікав він на долю, як на щось таке, що не залежить від чоловіка. Хвалив розвагу в щастю і в нещастю і говорив, що все залежить від того, як чия душа приймає радість і горе; щастє може боліти чоловіка, а нещастє — коли брати його як трагедию — може й тішити нас. Він твердив навіть, що і в найбільше змислового чоловіка є якась стоїчна жилка і що не піддавати ся долі — се просто божеське вдоволенє.

Одного дня виняв він з кишені звитки паперу і почав приємним голосом відчитувати Дон Джуліови строфу за строфою та показувати стрункі постаті і величній розмах своєї героїчної поеми, поки мало-помалу не прояснилася темнота і в розрадуваній душі сліпого не почало сходити сонце.

Спершу старав ся Аріосто вибирати такі пісні, де була мова про героїчну повагу і постійність у терпінях, про розпуку, пожертвуванє, пониженє і таке подібне пасивне геройство. Нераз чудував ся поет, як Дон Джуліо глибоко відчував тяжку скаженість Ролянда, мимо веселого і різнобарвного опису, якого поет по своїй веселій вдачі уживав на те, щоби знов втихомирить біль. Сьмішно прибільшені прояви пристрасти, кусні скель, кидані Роляндою у повітрі, як величезні оклики, не вражали чутя сліпого.

Але вкінці придивив ся майстер Льодовіко, як його рослий і гарний двацяти-дволітній приятель лежав лицем

до землі коло нього на мураві, закривши обі скоро загоєні рани рукою, і нараз прийшла йому охота з того, що бачив і придумав, зложити пісню, повну самих красок, повітря і легкодущности, в котрій п'яне життя аж переливалось би через край. Перший раз прийшло йому таке на думку, та Есте поклав свою ніжну руку на його руку і на рукопис. „Щось иньше, Льодовіко!“ — сказав він — „се не для сліпого!“

Тоді поет заплакав у своїй душі, що його приятель так цурається радости, хоч признавав йому, що се поступок зовсім зрозумілий і достойний. Він і сподівався чогось такого, бо зовсім недавно бачив подію, що дала йому зрозуміти потреба душі сліпого.

Корамба, давніша любовниця Джулія, — як то буває у таких дівчат — дуже пильно займала ся перевязуванєм проколотих очей, ходила коло свого осліпленого пана і провадила його, поки він сам не міг дати собі раду. Вона напирала ся помагати йому, але на дворі він не хотів, щоб вона провадила його, вже хоч би для того, щоб не чути тихих і жалісних окликів своїх підданих: „Іде наш бідний пан зі своєю креатурою!“ або: „Вона пильнує його як мати!“ Ті оклики чув він тепер дуже виразно і вони гнівали його.

Одного дня відважила ся Корамба обняти сліпого при Аріості і приголубила його як дитину. Але Есте відсунув її помалу від себе і сказав: „Іди собі, Корамба, йди від мене раз на завсідни! Для сліпого ти не є нічим! Іди собі і прийми мою подяку!“

Вона послухала його і ще того самого дня пішла шукати теплішого підсоня, наповнивши собі перед тим кишені його золотом, чому він не противив ся.

На його великих маєтках жили і працювали для нього сотки селян, пильних, скромних людей, що любили і обожали свого молодого пана, хоч які в нього були перше дикі забаги і примхи. Тепер на самоті у своїм нещастю зближав ся він що дня більше до тих своїх сердешних сусідів. Він уже розпізнавав їх по голосі, коли стрічав їх

на своїх безсоняшних прогулях; він питав, як живеть ся їм і журив ся їх недолею. Їх просте, правдиве співчуте утихомирювало його хору душу і він говорив Аріостови про них, як про братів і сестер.

З таких і подібних слів сліпого зрозумів поет, що Есте починає жити иньшим способом, посеред иньшої верстви людей, не з тими, до котрих належав доси, лише з тими, що бідують і терплять, з упослідженими і видідченими, таким житєм, що має очевидно свої відмінні умови і закони, не такі, як у тих, що живуть по своїй волі і уживають життя до схочу.

Також відгадував майстер Льодовіко, що Есте не самим тільки завидющим людям або сліпій долі, але часом, бодай деколи, і своїй власній вині приписував отсе своє понижене і страту значіння. І справді так воно й було. І він сам почував себе винуватим. Коли часом у яєних образах поета появилася Немезіс — а так воно буває часом і в житю, не даром же кажуть, що нема проступка без кари — тоді Дон Джуліо задумував ся, а Аріосто зачував тихе зітханє. Але замітивши се, він не важив ся немилосерно розбирати чуте, якого не зазнав сам і яке могло бути тільки хвилиним, раз тому, що вважав насильством усяке вгляданє чужого чоловіка в чиюсь душу, а друге тому, що він, такий звичайно горячий і охочий добачувати всюди тільки саме сонце і сьвітло, зовсім не чув себе покликаним до того. Він знав, що жерело правдивого жалю бе у сьвятих глибинах, а винуваті руки і душі омивають ся лише в самотній тиші своєї божеської істоти.

Але він лякав ся пробувати довше у таких загадкових безоднях. Усе, що він думав і відчував, що лякало і займало його, зміняло ся в його уяві в тіло і в подію і через те не так рідко вражало його душу.

Майстер Льодовіко мав на своїм отвертім чолі написаний закон моральности, але ріжнородна, легка і весела челядь танцювала довкола його голови і жила в її просторих коморах, хоч поет сам не знав гаразд, хто такий живе у його голові.

Але на Дон Джулія мав він добрий вплив; коли розставався з ним і Есте проводив його, ішли вони обидва рука в руку, як два добрі брати, алеєю плятанів у Прательльо, і при тім сліпий не завидував видючому, а той не жалував його; бо любов вирівнювала в тій хвилі всяку різницю між ними.

Далеко частійше, ніж Аріосто, відвідував Дон Джулія його брат Дон Ферранте. Таким способом темна стигійська вода мішала ся з ясним впливом поета і пустошила душу Дон Джулія в такий глибині, куди не сягав Аріосто.

Дон Ферранте був дивний чоловік: у нього був і тупий ум і незвичайна догадливість. Його молодий вік змарнів під гнетом безнастанного страху. Дитиною ще він був свідком незлічених інтриг і конспірацій у Феррарі, сам нерозумно з переляком прислухувався розмові, коли оповідали ще страшніші події на інших італійських дворах його часів; отже йому здавна здавало ся, що довкола нього самі страхи, котрих його неправа і безсила вдача не може ніяк перемогти, хіба лиш змінюючи що хвиля маски і придумуючи найчудніші річі. Він обмовляв, щоби обмова не пошкодила йому; він робив малі заговори, щоби сам не став ся жертвою якої родинної інтриги. А все з потайного страху, нерозважного і без наслідків, хіба що сам робив ся при тім щораз більше лукавим і хитрим.

Однак того вечера, коли просто серед двірської дружини страшним способом нападено і позбавлено очей його брата, котрому він ще найбільше вірив, склала ся в його слабім розумі переміна; він тепер уже був пересвідчений, що його, як небезпечнішого чоловіка — а таким сам він уважав себе — жде ще страшніша погибель.

Із-за сего хоробливого страху він не мав уже ані одної спокійної хвилини, не міг спати, не міг їсти, не вірив жадному напиту; і так зростав його страх перед обома пануючими братами, поки не змінив ся в скажену ненависть; тоді то постановив він скинути їх з престолу і повбивати. Але до того потребував помочи свого осліпленого брата. Іменно замітив Дон Ферранте, що безправне і без-

карне осліплене Дон Джулія дуже сильно вразило серця загалу, а що вже говорити про сам поганий напад, що зворушував уяву кожного! Феррара, котру ярмо рабства і наказ безумовно мовчати про державні і двірські справи, давили тяжше як деінде в Італії, навіть та Феррара, де склала ся та нечувана пригода, заворушила ся! Треба було видати окрему заборону, щоб ніхто не творив ся до Дон Джулія, не допитував ся про нього, не зближав ся до Прателльо та не слідив за ним зпоза корчів.

Через те очевидно образ осліпленого став у думках і розмовах Феррарців гарнійшим і з молодого збиточника, котрого небезпечні залицяня і нерозважні кровопролитя вони перше проклинали, зробила ся жертва, гідна милосердя, зробив ся чесний мученик.

Помітив се добре Дон Ферранте, а що в нього була також сильна акторська жилка, то він придумав дуже цікаву сцену, яка мала цілком певно довести до упадку теперішнє правління Феррари.

Дон Джуліо їде на білих конях, з страшними, пустими ямками там, де перше були в нього очі, і з нещасливою міною; два слуги в жалобі провадять його коня; а Ферранте їде поруч, усе показує на нещасного, говорить, як то уйшло розбишаці безкарно се каліцтво і тим розбуджує в людей милосерде.

Найти кількох людей до змови, се здавало ся йому зовсім не трудним, бо й у Феррарі, в такій малій тиранській державі в Італії, немало було материялу відповідного до бунту. А що дальше діяти, Дон Ферранте не знав добре; одно тільки знав, що доконче треба скоро напасти і замордувати князя.

Такими видумками свого страху і злоби переслідував він що дня бідного сліпого брата. Той із самої людяности ніяк не годив ся на замордоване князя і з незвичайним обуренем, якого ніколи не почував у собі, доки жив у роскошах, відкинув від себе придуману братом для нього ролю чоловіка, що збуджує милосерде. Він соромив ся виставляти себе на торговницях Феррари, як каліку з слідами своєї трагічної історії.

А про те його серце не зовсім противило ся очайдушним намірам брата. Що він у своїх ясних днях відсував від себе з глумливою усьмішкою, як глупу мару, се тепер у сьвітї його чутя, притемненім сліпотою, здавало ся йому правдоподібним і розумним. Чи не говорив нещасливий брат хоч троха правди, чи справді не заподіяно йому ніякого лиха? Чи не прожив він дитячих літ як відлюдок? Чи й тепер не напосідає ся ніхто на його житє? Адже й він, Дон Джуліо, що все мав відразу до двірських інтриг, став ся жертвою нечуваного нападу!

Тому він майже годив ся з братом, коли той хвалену справедливість князя називав безоднею несправедливости, зовсім не ліпшою, як диявольська злоба кардинала, а феррарський двір купою гадюк, що думать себе або залицяють ся до себе; ту купу годило ся раз порубати і потоптати. Бідний Джуліо не міг пояснити собі своєї страшної пригоди інакше, як загальним зіпсутєм і так помалу і несьвідомо годив ся зі своїм братом, котрому не міг відмовити свого співчутя. Гнів і заговорні нашепти Дона Ферранте обмотали його більше, як йому здавало ся, а нова пригода попхала його ще далше.

Під прозорим небом осіннього дня лісною доріжкою, що вела до Прателльо, недозвеною для ужитку людей, їхала амазонка, просто і бездоганно сидячи на сідлі, — їхала шукати пригоди, неначе та дівчина з лицарської поеми. Але чим ближше підїжджала вона, тим виразнійше знати було на її лиці глибокий і невилічимий смуток; здавало ся, що вона зі своїм вічним горем глядає радше якогось монастиря.

Прийшовши на зруб, звідки в низу було видно замок, зсунула ся вона на землю і поміж останніми деревами привязала до вяза свого коня, що очевидно походив із князівської стайні.

Потім пішла сама далше і знов немов відмінила ся. В огнистих очах, на котрі падала тїнь з розвіяного кучерявого волося, видно було правдивість, а на м'яких губах по-при дитячі обриси знати було горячу любов, а навіть небезпечну рішучість.

З високого краю ліса, де стояла, побачила вона цілий спокійний і чарівний краєвид Прательльо.

Замок, оточений тільки що найпотрібнішими окопами, лежав на безмежній зеленій долині, через котру плила широка ріка, ясна як зеркало; на ній снували малі рибацькі човни з роздутими вітрилами. В ріку вбігав круглий півостровець з вигідними сходами; коло тих сходів стояли на воді гондолі; звідси вела дорога під аркади середнього двора і до головного будинка.

Замість рова довкола замку, якого треба було з уваги на воєнні часи, сама ріка обнімала своїми раменами гарну будівлю разом з мурами довкола і баштами.

Очарована красою Прательльо, пішла дівчина у густу групу дерев, що лежала трохи нижче на луці. Тут у темній тіні стояла широка кам'яна лавка. В тім захисті сіла вона собі, бо не мала відваги піти аж до Прательльо, і сиділа тут довго. Година минала за годиною, а вона або дивилася уважно на замок, або поринала в свої думки.

Сонце стануло вже на півдні. Тоді побачила вона, як якийсь дідусь відв'язав гондолю від сходів і сів собі коло керми. Потім із замку вийшов високий панич у чорнім одязі, з ширококрисим капелюхом на голові; купка слуг, що вийшла за ним, дивилася на нього з поважанем, а він тимчасом перейшов аркади порослі виноградом. На сходах поміг йому дідусь ступити в гондолю і він ступив скоренько, але обережно. Потім старий уткнув йому весла в руки, а сам усів при кермі малої лодки; молодий веслував, а старий кермував.

Коли переїхали ріку, дідусь вискочив на беріг і наставив молодому свої обидві руки — не так, щоб підтримати його при висіданні, як радше щоб допомогти йому в потребі. Той недовго надумуючись пішов звідси просто, або майже просто горі долиною до лавки під дубом.

Дівчина трохи злякала ся і зірвала ся, але зараз таки усіла знов; вона здогадала ся, хто се той сліпий, що що дня силкував ся і вправляв ся робити саме те, що

роблять видючі, аби й їх дурити і ще більше самого себе; його молодеча гнучкість, знане околиці, бистрий слух і двірська челядь, що радо усувала йому всякі перешкоди з дороги, дуже ставали йому при тім у пригоді.

Дівчина на кам'яній лавці дивилася зі співчуттям на хід сліпого, а він бідний спотикнувся тимчасом на якимсь предметі в траві, якого вона не могла добачити. Впав на коліно, але зараз зірвав його легко і зручно, ледви доторкнувшись своєю лівою рукою землі, при чім навіть не згубив прута, що мав у правій руці. Тим прутком вимахував він тепер легенько та пробував дорогу перед собою, перемагаючи в собі маленьке пересердя, яке появилось на його блідій лиці, отіненім капелюхом.

Зложивши руки на коліна та простягнувши цікаво голову, дивилася вона пильно на кожний його рух.

Він прийшов і сів собі на порослій мохом лавці коло неї, і гадки не маючи, що вона сидить тут.

Що то він шепотів? Які то слова виходили з його уст на-пів голосно і на-пів зрозуміло?

Чи він нарікав на долю? Зневажав або й не признавав ніякого Бога? Обвинувачував своїх братів? Або може її, що сиділа тут, невідома йому? Чи може плакав над своїми проступками?

Зовсім не те мав він на думці. Полудневий спочинок, година божка Пана, снувала на його лиці. Дон Джуліо забавлявся отсе дивною духовою забавкою; вона аж мало-помалу з уриваних слів і вишептаних віршів здогадалася, про що він думає, і зложила й собі його думки до купи.

Слідом за Пеклом Данта, знаним кожному Італійцеві, він, правда, не заселявав грішниками лійковатої безодні пекла, але копав кратер нещастя і заповняв його поверхні не проклятими і нещасними з того світа, лише бідними, терплячими, мучениками з сего земного життя, — а кожний поверх був нещасливіший від другого; при тім він не надумуючись помістив сліпих на самім споді земної безодні.

Зі страшним вдовolenням малював він се місце, співаючи собі ледви чути, як сліпі брали ся провадити інших сліпих і разом з ними падали у пропасть! Сліпі

молодці чули запах рожі, але коли простягали руки, щоб зірвати рожі, спотикали ся на людських кістках.

Він сьпівав терчіни без римів, хиба що вони насували ся припадково. А тепер він певно мав на думці брата Дона Ферранте; мабуть побачив його над високою безоднею поміж честолюбними грішниками, що не досягають честі:

„Ти хочеш, брате, царської корони!
Високо ти літаєш, та дарма!
Її забрати не дадуть демони!

О, що за біль, як певности нема!
Однак я цар... хоч не для мене трони...
Я був царем життя над усіма!

Я очі мав як бог, звик до підбою,
Все, що ви бачили, було моє.
Не дав опришок тішитись судьбою —

І я сліпий! Гірке-ж моє життя!“

— Дон Джуліо, — обізвав ся нараз коло нього мягкий голос, — є ще глубша пропасть нужди, є ще нещасливійші, як ти! Се ті люде, що самі нерозважно і мимохіть на віки нівечать чар життя!

І він почув гіркий плач, теплий віддих і сльози, що впали йому на руки.

Чи се сон, чи ява? Він аж затряс ся і простяг руки та налапав чийсь руки, що затремтіли в його долонях.

— Хто ти? — спитав він. — Хто може називати себе нещасливійшим, як сліпий відлюдок?

А голос на те: — Я є Анджеля Борджія, я любила твої очі наді все і я сама знївечила їх через те, що похвалила їх перед лихим чоловіком.

Він пустив її руки і зірвав ся, так якби хотів утекти, але спотикнув ся на розі лавки і захитав ся.

З гірким плачем кинула ся вона перед ним на землю, підтримала його і обняла за коліна.

— Ти не можеш простити мені того!... Коли-б я могла дати тобі свої власні очі, я вирвала би їх собі з голови!... Але я взяла тобі очі, а дати не можу ніколи!... Деж моя покута? Якже я спокутую се?

— Бідна Анджеля, — сказав він лагідно, силкуючись вирвати ся з її обіймів, — що стало ся, то пропало! Твої вини я не розумію, — але я бачу, що й ти попала у долину нещастя. Горе-ж мені подвійне, що замордували нас обоє!... І тебе й мене!... Покутувати ти не можеш! Моїх очий ти мені не звернеш! Лиши мене самого! Іди собі і забудь мене!

По тих словах він обернув ся і відійшов. А вона не осмілила ся навіть підтримати його, ледви очима провела його.

Він здавав ся спокійним, але хід його був непевний. Побачив се дідусь на гондолі, вибіг на зустріч йому, перевіз його на другий бік ріки і разом з иньшими слугами провів як хору дитину до замка.

Тут у холодній салі кинув ся він на своє ліжко і заплакав гіркими сльозами.

Так се дійсна правда, що він уважав тільки страшною видумкою і фантастичною брехнею Дона Ферранте, коли той оповідав пригоди того вечера в альтані скованого Амора!... Кардинал пімстив ся на нїм за Анджеліну похвалу! Але деж та вина, що прибила так дуже дівчину? Диявольськими хитрощами видобув він се зловіще слово з її уст; коли-ж би вона була зі страху і не сказала того, то він був би небавом найшов собі иньшу нагоду, щоби на зовсім невиннім чоловіці, а як йому здавало ся, на милім Анджелі, пімстити ся за холодну впертість дівчини. А так і її зранив смертельно сей розбишака!

Страшний гнів напав Дона Джулія і против винуватого кардинала і против безсердежного князя, що не покарав провини. В його грудях кипіло, в його жилах бурилася кров. Він бажав смерти обох! Зіскочив зі свого ліжка, вирвав зі свого записника картку і гнівними, нескладними буквами, що перескакували одна через одну, написав до Дона Ферранте, що він стає з ним до спілки, щоби вбити князя і кардинала.

Заким Дон Джуліо утихомирився і міг подумати над тим, що зробив, уже кінний післанець від'їхав.

На другий день рано у Прателльо явився найстарший судія Строцці з уоруженими поліцаями і увязнив Джулія Есте.

— От гарно! Се, мій приятелю, твоя перша гостина в мене по моїм нещастю! — сказав сліпий, коли Строцці увійшов.

— Князь заборонив мені, — відповів той судейським тоном.

— Князь заборонив?... Чи не заборонив він тобі також, серденько, ломати подружню віру з його жінкою що дня і що години, як ти се робиш думками!... Але прийде й на тебе судний день, ти лукава душе!

І се мовлячи Дон Джуліо простяг руки поліцаям, котрі зараз і звязали його.

VIII.

В кілька днів по увязненю Дон Джулія — перед тим іще увязнено Дона Ферранте — поставлено обох братів перед судом, назначеним князем. З найвисшого суду, що складався з дванадцятьох членів, він видучив шістьох молодших, так що лишився суд із самих сивобородих дідів, під проводом молодця. Без Геркулеса Строцці не могло при тім обійти ся; тут була потрібна його римська голова, що знала ся на правах.

Найострійшу таємницю в тім процесі за державну зраду наказував не лише закон, але ще окремо заострив її князь. Одначе, як то звичайно буває з таємницями, чутка про процес таки дістала ся поміж людей. Може бути, що котрийсь із сивих дідусів не міг устояти ся перед переможною цікавістю своєї жінки або якої иньшої і розповів дещо. Таким способом повстала досить виразна легенда і про процес і про жите братів у вязниці; а та легенда говорила, що браті зробили заговор з дуже відмінних причин. До заговору були саяк чи так причасні

не лише ображені знатні родини, і такі, котрим здавалося, що не мають ласки у двора, на приклад Боскеті з Сан Чезаріо, але й деякі двірські шляхтичі, котрі перевідували, що діється в княжім дворі і поза ним. Також незаплатені артисти, як один маляр, один різьбар, один двірський сьпівак, що втратив голос, і особливо капітан двірської сторожі, що зовсім зруйнував ся через гру, а також один непевний князівський шамбелян, що вже потроха втратив ласку, але ще займав своє становище. Його то підкупив Дон Ферранте великими грішми і він то зрадив заговор, коли йому, як найблизшому, поручили небезпечну роль, заколоту штилетом князя Альфонса на масковім балю. Він кинув ся князеві в ноги і щиро признав ся до всего. Князь почувши про заговор, страшенно розлютив ся і, хоч як звичайно панував над собою, тепер так забув ся, що до крови побив шамбеляна палицею, яку мав з собою, по голові. Ся подія склала ся в городі. Потім він надумав ся, помилював зрадника і поручив йому слідити за заговорниками. В палаті Ферранте вдало ся шамбелянови дістати в руки лист Дон Джулія, котрий Дон Ферранте з радістю показував заговорникам. Таким способом рішучий доказ заговору, се недолadne письмо Дон Джулія, написане в гніві, попало ся в руки князеві і він передав його судови. З винуватими з незнатного роду не робили собі багато клопоту: Альбертіна Боскетті і капітана двірської сторожі взяли перше на муки, а потім зрубали їм голови, а артистів колесували.

Більше заходу було з княжевими братами. Їх переслужували докладно і чемно, хоч їх вини вже й без того доказувало нещасне письмо.

Дон Джуліо говорив перед судом просто, зі своїми чуттями не вихоплював ся і був прибитий. Він не обжаловував ні себе, ні інших, мовив тільки, що така вже його доля, хоч при тім зовсім не хотів зменшати своєї провини. „Мене — мовив він — ненавидів кардинал не за те, щоб я коли зневажив його, тільки за те, що я не зважав на нікого, та за мої дикі поступки. Кардинал — мовив він — не раз докоряв мені, що не маю почуття честі,

все виявляв мені свою антипатію й остерігав мене.“ Все те він нагадав собі тепер.

Але тоді його осліплене здавалося йому чимсь гіршим від убійства, нелюдською несправедливістю, просто пекольною лютістю. А найбільше боліло його те, що князь пустив сей злочин так безкарно. Байдужість брата на престолі зовсім розбила його серце, так що він про ніщо вже й не думав, лише про пімсту. Але тепер він рад, що пімста не вдалася, йому миліше, що знов не обагрив своїх рук кровю, та ще до того кровю своїх братів, свого князя!

За те Дон Ферранте — так оповідали собі Феррарці — не лише не признався до нічого, але ще цинічним способом накинувся і на судіїв і навіть на самого князя та на кардинала з лайкою і насмійками. Судіїв назвав плосколобами, а братів філософами злочину. Потім жадав від судіїв, щоби йому за його сконфісковані маєтки купили багряниці і золота на дорогу одежу, яку носять двірські сьміхованці, і на шапку з дзвіночками, та щоб двірський кравець пошив те все для нього. Бо, каже, — так він підпирав свою просьбу — дурний сьміхованець, який уже здавна сидів у його душі, тепер вихопився на світ і хоче скопити в могилу у відповіднім для себе одязі при звуках дзвіночків на шапці.

Але з огляду на князя відмовили його просьбі.

Зовсім чого иньшого просив Дон Джуліо. Він поступав собі у вязниці так чемно, як перед судом. Спершу плакав як дитина, поки аж сльози не висохли. Потім цілими днями рад-не-рад слухав усякого братового богохульства та його диких дотепів, — і се так змучило та втомило його, що він просив дати йому окрему казнь та прислати сповідника, патра Маметто з Прательльо, на товариша. Се йому дозволили. Тепер сей Францісканець, що цілі літа даремно силкувався порушити його сумління, приготавляв його на християнський кінець, якого він радше бажав собі, ніж бояв ся, бо, каже, одно світло, яке ще може освітити його ніч, се вічне світло.

І він справді приготавляв ся на смерть.

Відповідно до уживаного у Феррарі римського права, що велить карати заговори смертю, судії засудили винуватих одноголосно на смерть від топора, і то лише з уваги на їх знатний рід. Але князь отягався з виконанєм засуду. Він зволікав, але ніхто у Феррарі, хто знав його, не сумнівав, що він лише так про людське око відкладає зрубанє братніх голов на кілька неділь.

Через отсю непевність і вижиданє Дон Джуліо не мав ані в день спокою, ані в ночі сну. Він знов почав жалкувати перед судом, що темні духи користають з його сліпоти і напосіли на розбити його душу, і просив, щоб дали йому яку ручну роботу, відповідну для сліпого, щонебудь ткати або плести, або що иньше таке, щоби тільки якось забити час. Тоді суд наказав ключникови вязниці принести кілька оберемків соломн з Прательльо, такої, як уживають на делікатні плетінки.

І так одного дня Феррарці не могли начудувати ся та нажалувати ся Дон Джулія, побачивши, як дванадцять по сьвяточному одітих селян із Прательльо несли на плечах снопи що найтоншої та найяснійшої соломн, йдучи поважно вулицями Феррари до замкової тюрми. Там у них солому взяли, але їх самих зараз і прогнали, крім одного хлопця-найди Страпповеро. Сего хлопця задержав ключник вязниці, щоби навчив Дон Джулія плести плетінки. Таким способом мав сліпий знов товариша, зовсім иньшого, як спершу, що доводив його нераз до дитячого сьміху, котрий було чути за муром тюрми. Але се не тягло ся довго.

Скоро він лише привчив ся сеї невеликої штуки, зараз ключник забрав хлопця з тюрми. Дон Джуліо заплатив йому добре, але хлопець не хотів іти; як божевільний чіпав ся крат тюрми, так плакав і кричав, що в тихій і добре береженій Феррарі аж деякі люде позбігали ся та жалували хлопця.

Дивно, як люди в Прательльо стали любити свого осліпленого пана! Чи їм здавало ся, що він уже доволі спокутував свої гріхи, чи може по його страшнім нещастю помітили вони в нього добре і щире серце і се привязало їх так до нього — не знати, досить, що любили його.

Від усіх тих пригод, що так зворушували людей, головний чоловік у княжім дворі і найбільше винуватий в очах народу держав ся зовсім здалека; бо і справді — йшла чутка — могучий кардинал боров ся у своїй сумрачній комнаті зі своїм сумлінням і зі смертю.

Того нещасного вечера в Бельрігардо, коли Дон Джуліо затулив свою закровавлену голову в його багряницю, а налякані гості розбігли ся і перший вітер повів по верхах дерев, покликав Іпполіто своїх слуг, велів привести собі коний, скочив на свого улюбленого оґера і утік із Бельрігардо, де перше думав побути довше, до Феррари. Тоді блискали блискавиці і били громи, а він і не оглянув ся за своїми слугами і кіньми, що настигали за ним. Там у своїй міській палаті в сінях, осьвічених смолоскипами, глянув він на свою багряницю, закровавлену видовбаними очима брата, — навіть злива не могла знищити знаків — і дрож пройняла ціле його тіло!

Але він скоро отямив ся і замкнув ся у своїй комнаті. Тут заснув він тяжким сном, котрий вранці перемінив ся на небезпечну пропасницю. Але він таки встав з ліжка і почав як звичайно свою щоденну роботу. Він приневолював себе до сеї роботи і думав робити її так, як робив колись. Якийсь час се йшло. Ніхто не приходив по нього, щоб брати його до вязниці, і князь також не відвідував його. З дня на день росла його непевність і неспокій. Йому остогидла всяка страва, йому страшно було класти ся на подушки свого ліжка; бо його ночі були щораз страшнійші, а його сни вганяли на щораз дикших конях. Сонце не могло вже привести його до повної памяти; він спадав у темну пропасть, заселену летючими привидами, що тиснули ся один на одного.

Ось іде сьвяточний похід. Пара за парою! Мужчини і дам. Се ті многі, многі жертви його немилосерної і ненаситної феррарської честолюбности разом з не так уже численними жертвами його рідких але божевільних особистих жадоб. Ось ідуть убиті післанці, пропащі вязні, подушені сьвідки, а за ними дві гарні, сумні жінки, русява з закро-

вавленим волоссям, з напухлою шиєю і з руками звязаними на хребті, і чорнява з кровавою раною в серці.

Всі вони йдуть пара за парою, але по середині сего страшного походу сам один іде велитень з кровавими пустими очними ямками. Нараз розливає ся блискуча ясність довкола, горою розстелює ся ясно-синє небо, а з нього по середині звисає величезна вага. Вона хитає ся довго. А в небі являє ся двоє великих очий, вони більшають, стають щораз виразнійші і з них падуть у одну важку червоні сльози і та важка з бренькотом спадає у глибину, друга-ж мов перце підскакує високо у повітрі.

Вкінці все щезає в тривозі і пітьмі.

Місяці минули, коли одного ранку він збудив ся ослаблений до крайности — тільки шкура і кости були на нїм, але не зважаючи на смертельну втому — при зовсім ясній памяті.

Тоді побачив він коло себе свого брата князя, що сидів коло ліжка і зажуреними очима дивив ся на нього.

— Де я? Що стало ся зі мною? — ледво вимовив хорий.

Князь відповів обережно, що мабуть від літньої жары і може від багонного повітря в Бельрігардо кардинал дістав тяжку пропасницю. В той сам час у віконній ніші заздрів кардинал своїми очима, що бачили щораз лїпше, двох поважних мужів у темних професорських плащах. Вони радили над чимсь. Кардинал пригадав собі, що вони привиджували ся йому в недузї.

— Емінінція уратовані! — сказав тепер один із них, а другий потакнув головою.

— Дякую вам, учені панове, за поміч, — шепнув Іпполіто ледви чутним голосом, — і прошу вас лишити мене на хвилину самого з його високостю князем.

— Лише на хвилину! — відповів один із Падуанців і підняв палець, мов остерігав ним. Оба вийшли з комнати.

— Що склало ся в Бельрігардо? Чи то правда, що я осліпив брата?

Князь potwierдив засумовано.

— Живе він?

Князь знов potwierдив.

— Чи виглядає страшно?

— Я не бачив його з того часу. Раз тому, що я думав тільки про тебе, а друге тому, що він разом із Ферранте зложив заговор против нас, хотів пімстити ся.

— І ти відкрив се без мене?

— Їх зрадили. Вони оба сидять тепер у тюрмі, засуджені на смерть.

В тій хвилі легенько підняла ся тапета і тихий голос лікаря просив покірно покінчити першу розмову.

Князь поцілував горячо руку кардинала, що звисала з ліжка; він не лише любив брата, а надіяв ся мати знов потрібного дорадника, скоро Іпполіто прийде до здоровля.

— Сьогодні зимний день падолиста, — сказав він піднимаючись. — Я звелю затопити у твоїй грубі.

Так і стало ся.

Кардинал задивив ся у поломінь, що бухала в гору.

— Вибухайте, огні і муки! — застогнав він і знов попав у дрімоту.

Хорій приходив помалу до здоровля, а радше сказати, він уже не відзискав давнього здоровля, бо його сила пропала.

Що дня відвідував його Дон Альфонсо; де далі кардинал дістав навіть від лікарів дозвіл отвирати листи, що приходили до нього.

Раз держав він один такий лист у руці саме, коли в комнату вступив князь. Лист був від Сфорци в Міляно, Льодовіка Моро; дивні річи були в нім написані, але Іпполіто не затаїв їх перед братом.

Князь радив кардиналови, з котрим здавна жив у приязни, переселити ся до його Міляно, як до певного захисту. Він жалувал його в листі і не докоряв за кроваву пригоду в Бельрігардо; лише думав, що через сю пригоду годі кардиналови оставати ся довше у Феррарі і вести провід у тамошніх державних справах; бо дивним дивом у ті часи, коли злочини були такі звичайні, по осліпленю Дон Джулія всі італіянські двори попали в якусь незрозумілу злість. На те-ж нема ніякої ради, тому він ожидає його у своїм замку в Міляно. Він знає, що Іпполіто своїм побутом у Феррарі не схоче шкодити своєму братови князеві

і політиці Феррари, а в Міляно є також доволі політичних замотаних справ, для котрих придалась би така вправна рука, як його.

— Старий лис пише правду, — мовив хорий спокійно. — Ти, брате, мусиш радити собі без мене!

Князь налякав ся. — Чей я тобі ще відраджу виїздити, — відповів він. — Як же-ж би я міг обійти ся без тебе?... Кого-ж би я міг узяти на твоє місце?

— Княгиню маєш! — усьміхнув ся кардинал.

Кілька разів повторяв він князеві, що йому годі далі оставати ся у феррарській державній службі.

— Я й сам не рад би, — говорив він, — але з листів бачу, що ціла Італія по осліпленю Джулія уважає неможливим мій побут коло тебе, найсправедливішого з князів Італії. Всі думають, що я добровільно піду на вигнане, щоб ти, такий справедливий чоловік, не потребував карати мене або дарувати мені кару.

— Я чую, що смерть моя недалеко, отже послухаю прилюдного голосу. Але я рад би ще доти пожити і тут остати ся, поки не зв'яжемо і не знівечимо демона, що небавом заворушить цілу Італію. У всіх листах до мене повно мови про Дон Чезаре. З Неаполя, з Риму, із Франції пишуть мені, що Чезар термосить кратами своєї в'язниці і вже переломив їх. З досвіду знаю, що вкінці справджує ся чутка, яку приносять духи повітрем і розсівають безнастанно всюди. В тій небезпеці я буду ще коло тебе, а потім піду собі.

Вкінці одного дня хорий підняв ся з ліжка і дістав охоту спробувати при помочи слуги, чи зможе йти. Слуга запровадив його в сусідню велику салю, котрої холодні плити з уваги на кардинала виложено тонкими солом'яними плетінками.

Сперши ся на слугу, кардинал ішов крок за кроком і придивляв ся довгій солом'янці, по котрій ступав; її чистий і гарний виріб сподобав ся йому.

— Де се купили?... Хто се плів? — спитав він.

А слуга відповів з заклопотанєм:

— У ключника в'язниці. Князь Джуліо любить таку роботу.

Тоді кардиналови здавало ся, що він немов бачить ніжні князівські руки, як плетуть плетінки. Праворуч і ліворуч, перед ним, коло нього, по всіх усюдах плели і рушали ся сотки білих, пильних рук духів.

Йому закрутило ся в голові і він упав на руки слуги, що провадив його.

IX.

Міський замок князя, се був понурий будинок, що нагадував різні стилі і різні століття. Тут у найстаршій і найнижшій поверсі була низька, з вікнами до подвіря, мало уживана, самотна саля, котру називали римською салею, бо поздовж стін на бронзових підставах стояли погрудя сімох римських королів. Вони виглядали дико і завадяцко, але мали иньшу, не так то й артистичну вартість: усі були литі з чистого срібла і через те були одною з красивих перлин княжої скарбниці.

Якось дивно виглядали вони у вчаснім півсмерку, бо сьогодні був найкоротший день року і вчасна заверюха закрила подвіре снігом.

В сій мало коли відчиняній салі наложено до великої груби полін, затоплено — і так можна було посидіти тут кілька годин. Очевидно приготувляла ся якась поважна подія, бо стіл з приладами до писання посунули на середину комнати саме против іотицького в три кватири вікна, а коло стола поставлено два крісла з поручами, прикрашені князівськими гербами.

Саме понад столом на середнім полі стелі, прикрашеної малюнками, їхала сполоханими кіньми римська злочинниця Тулія і роздавлювала колесами свого воза тіло свого власного убитого батька. Зараз же з другого образу стирчала величезна нога Ремуса, котрого заколов брат Ромулюс.

Під сею Тулією і про неї нераз жартом сперечали ся Люкреція і Анджеля, коли літом заходили у сю холодну салю відпочити. Тоді Анджеля як дитина грозил кровожадній Римлянці там на стелі і дорікала їй неприродним злочином.

— Недобра ти! По що тебе люде памятають? Чому ми знаємо про тебе, ти ледащице! Ти не жінка, бо ти вбила мужа, сестру... вбила батька... звела шурина!... Против природи пішла! Чарівниця! З пекла родом!...

На те Люкреція усьміхала ся і гладила завзяту дівчину по розпаленім личку.

— Се не так було, — шептала вона їй до уха. — Славна Римлянка щезла була раз у смерку з одним мужчиною. Його грішний дух вселив ся в неї і так вона стала його орудом без власної волі. Ось як воно було, вір мені! Я знаю.

Пусто і тихо було сьогодні в римській салі, лише з подвіря від самого полудня долітало приглушене рубане і невиразна, тривожна розмова.

Аж ось хтось відчиняє обережно заржавілий замок у дубових дверях. Двері скриплять — і на пальцях уходить Анджеля з поважним поглядом, одіта в жалобу, з чорним серпанком на кучерявім волосю.

Вона біжить до вікна, відчиняє його і бачить, що на подвірю ставлять шафот для обох Естів.

Три деревляні ступні, простий поміст, що тепер покривають темно-червоним сукном, на ньому колода покрита чорним оксамитом, а все злегка притрушене прозорою сніговою метелицею. Чи не запрошувала отся метелиця обох братів у вічну зиму?

— Княжно, обстаньте за бідним Дон Джулієм! Просіть за ним! Жадайте помилування!

Анджеля видивила ся, хто такий просить, стрітила під широким капелюхом благальний погляд одного робітника, але за хвилину сей милосерний чоловік заховав ся чим скорше поміж иньшими теслями.

Тепер слуги відчинили другі протилежні двері, що вели до нутра палати і ввели у комнату судию в довгій по кістки тозі.

Се був найстарший судия Геркулес Строцці; він не дуже був рад, що побачив тут Донну Анджелю замість князя і княгині, котрих думав застати в римській комнаті.

Побачивши в його правій руці звиток з печатками, дівчина скрикнула з розпущею:

— Засуд на смерть! Чи вже відклик неможливий?

Судия відповів поважно: — Засуд ще не підписаний, але я не сумніваюся, що справедливий Дон Альфонсо потвердить його.

— Справедливий! По людськи справедливий, а не по божому! — відповіла Анджеля. — Чи ви, судії, забули, хто перший провинився? Чи ви забули жерело заговору, забули страшний учинок кардинала?...

— Се иньша справа, — сказав Строцці, котрого прибило зворушене дівчини, — з нинішньою справою вона не має звязку.

— О ви брехуни і лицеміри! — скрикнула вона. — Коли вже кого класти під топір, то радше мене, як Дон Джулія!

Судия похитав нетерпеливо головою.

— А княгиня! Чи вона не доступить ласки? — говорила дівчина далі. — Я-ж на неї ще числила, вона-ж має такий вплив на князя!

— Але не в таких принципіальних справах. Тут князь не дасть себе на підмову. Як свого життя, так само певний він і того, що ненарушимість пануючої особи, то головна основа нового князівства. Так думають тепер усюди в Італії, — відповів Строцці. — Князь думає, що помилюванем Дон Ферранте і Дон Джулія запечатав би упадок свого панованя. Донна Люкреція занадто мудра, щоб нарушувати особисті пересвідчення князя, вона того здавна береже ся.

— А ви, Строцці, — дратувала вона його, — чи ви годите ся з княжевими пересвідченнями в тій справі, де йде про вашого сліпого приятеля?

— Я борюся права, хоч і яке воно строге! — відповів судия гордо.

Нараз широкі двері, що вели до нутра палати, розскочили ся і явив ся князь з жінкою.

Дівчина приступила до вікна і заховала ся тут у заглибленю, а їх високости сіли тимчасом на кріслах; против них коло стола стояв найстарший судия і розвивав свій звиток.

— Хоч я знаю сей засуд — почав Дон Альфонсо — і розважив його точка за точкою, але задля форми прочитайте нам його, Строцці, заким підпишу, ще раз і помаху!

Строцці, розрадуваний присутністю княгині, став поважно читати засуд, але при тім нераз помиляв ся, так що князь гнівав ся і все поправляв його.

Тимчасом з вежі на в'язниці заголосив східдушний дзвоник і Анджеля побачила крізь вікно, як на подвір'є виходив похід і як оба Есте з монахом Францісканцем і з катами вступили на шафот.

— Давайте-ж засуд, судис, нехай підпишу, — промовив князь і замачав перо.

Тоді Анджеля вибігла із свого закутка, обома руками схопила князя за руку з пером і кинула ся йому в ноги.

— Ні, Дон Альфонсо! Не свого брата, тільки мене кажіть зрубати!... Я винна! До нинішнього дня я мовчала, бо все ще надіяла ся на ваше милосердє і Люкреції! Але тепер усе скажу! Два рази була я для Дон Джулія нещастем! Перший раз, коли я своєю похвалою його очий подразнила його брата-чорта, — другий раз, коли я против вашого приказу відвідала сліпого в Прательльо і, докидаючи своє горе до його горя, загнала його в розпуку!...

Борджія обнімала коліна князя, а він дивив ся на неї здивованими та невдоволеними очима. Вже збирав ся промовити щось, коли в тій хвилині знов відчинили ся двері і несподівано для всіх, ніким непрошений, увійшов хорій кардинал.

Марний як тінь, троха згорблений, з проникливими очима під високим вилицілим чолом, він здавав ся духом страшним і всевідущим. Слуги підсунули йому крісло до огнища і він сів собі коло огню, а тимчасом иньші обернули ся до нього.

— Я прийшов на суд, хоч ніхто не кликав мене, — промовив він тихим голосом... — Маю просьбу до тебе, брате!...

Але тут у розпуці зірвала ся Анджеля на рівні ноги, скочила перед огнище і перебила йому мову...

— Ти все стаєш на перешкодї помилуваню, ти душе незичлива! Будь спокійний, ще напеш ся крови! Ось тут

не буде помилування... Ось тут пекло!... Довкола тебе, з тобою, в самім тобі було пекло з самого початку. Спаситель сказав те саме слово, що тебе попхало до злочину, що нас обоє зробило нещасними! „Багряну краску божеського милосердя знати і в перській казці“, сказала ось вона — при тім вона вхопила Люкрецію за руку — але у твоїй багряниці, кардинале, пробиває ся лише ненависть і кров, скоро тільки назвати найсвятійше ім'я!...

— Мовчи, дурна дівчино! — затремтіли уста в кардинала. — Мовчи, бо задую тебе! Досить мені тебе, хоч хісна не мав я з тебе! Остогидла ти мені!... Через тебе я зненавидів очи мого брата, ті небесні очи, що перше дивили ся на мене з таким довірем!

— Іпполіте, ти слабкий, та все ще лютий? — спитала княгиня і притягла Анджелю до себе. — Чи не по її боці правда, коли вона каже, що тут потроха у всім завинила казка Бен Еміна?

Кардинал обернув ся помалу до своєї братової, його очи блищали.

— Хто може знати що-небудь про Назарянина? — відповів він. — Що говорять про його промови і вчинки, се неймовірне і неважне. Я не знаю його. Невже-ж Бога розпинають на хресті?... Я знаю лише царя, котрого церков здвигла на небеса, знаю другого бога з Тройці, придуманого теологами. Нехай він собі царствує в небі, а земля наша! Наша сила, наша й держава! А обов'язок найстаршого в державі нівечити все шкідливе і непотрібне, що заважає нам. Але ми тут філософуємо, а там на дворі два ждуть на смерть... Одним словом, брате, вони не повинні вмерти!... Дай їх мені! Не наливай більше крові на мою голову... Вона позбавляє мене розуму, вона душить мене. Сих князебийців ти не повинен уже бачити й на очи! Заховай їх у темниці, але нехай живуть, я так хочу!

Князь похилив голову і задумав ся. Потім промовив:

— Нерадо роблю те, ще нарушує мої княжі права. Але мали би тебе лякати дві відрубані голови і два мерці йти в могилу, то вже радше послухаю тебе. Роблю се лише задля твоїх великих заслуг для Феррари. Отворіть балькон!

Ми вийдемо на двір, а ви, судіє, прочитайте засуд з додатком звичайної формули помилування.

Всі встали, лише кардинал лишився при погаслім огнищі. Він велів покласти собі на коліна покривало, сперся на поруче крісла і прижмурих очі. Він не хотів бути свідком помилування, на яке князь згодився задля нього.

Слуги принесли плащі, накрив на голови і загортки, щоб панству на зимовій студени на балкони не було зимно.

Коли Люкреція накладала собі при помочи Донни Анджелі на голову капузу своєї монашої рясн, зробленої з ясно-білої, що найтоншої флямської вовни, наблизився до неї паж з невинним лицем, склонив коліно так скоренько, як прислужник при престолі, і подав у срібній чашці два неоднакові листи, один обемистий, а один такий, що легко можна було сховати.

Люкреція кинула скоренько оком на написи. Одно гарне, рівне письмо було від Бембо, а малий листок — Люкреція на смерть налякала ся — був писаний ніжним, жіночим письмом Чезара Борджі.

Оба листи сховала вона у своїм широкім білим рукаві, а що Анджелія поглянула при тім на неї не то з острахом, не то з цікавістю, то вона поклала палець на уста і так наказала їй мовчати.

Пані вийшли на балкон і зовсім недалеко під собою на вузькій подвірю побачили обох братів на шафоті.

Снігова заверюха уняла ся і ясне вечірне небо заглядало з гори поміж мури і вежі.

Голосіє дзвінка замовкло. Геркулес Строцці станув поміж князем, що обома руками сперся на залізну решітку балкона, і Люкрецією, і почав читати засуд, зовсім не думаючи про нього. Бо зараз коло нього дивна жінка тремтіла не знати чому під білою вовною, а її ясні, але про те огнисті очі дивили ся зпід капузи якось велико і непевно.

Він почув той дивний страх, що все є товаришем найбільшої пристрасти. Він читав формулу помилування, що замінює кару смерті на вічну вязницю, — вона починала ся словами: „Його високість, черпаючи з повноти своєї

власти і при тім з криниці своєї ласки..." — Тоді поми-
лувані підняли голови і хотіли дякувати князеві.

Дон Ферранте на перекір своєму давнішому бажанню
прибрав ся в поважний чорний оксамит і його лице, тепер
спокійне і не скривлене, як звичайно, було поважне і при-
вітне.

— Спасибі тобі, брате княже, — почав він, — але
я не приймаю твоєї ласки. Я все ненавидів своє життя;
чому і за що, я й сам не знаю. А що я не любив його,
то й уживав його на зло і зневажав себе і інших. Куди
лише загляну, всюди бачу самі глупі личини, пустоту, за-
висть і нікчемність... Ніде ані одного чистого сліду, де
мої спомини могли би ступити і не заболотити ся! Боюсь
життя, яке ти даруєш мені! І я хочу позбутися життя
й його страху. Бувайте здорові, брати!

Він вийняв із-за пазухи малу пігулку з плинною
отруєю, за яку золотом заплатив, аби мати її на всякий
випадок, і розкусив її зубами, заким люди спостерегли ся.
Зараз упав горілиць і почав прикро хропіти.

Наляканий патер Маметте нахилив ся над ним, але
він уже помер і тоді кати принесли одну з приготовлених
домовин, монах помолвив ся над покійником і його за-
брали геть.

Сліпий стояв сам один на шафоті і плакав, бо він
чув усе і догадав ся, що стало ся.

Потім звернув свою голову в той бік, звідки прого-
лосили помилуване, до мовчазного Дон Альфонса, бо дога-
дував ся, що він стоїть там.

— Княже, я тобі більше вдячний за життя. Не так тобі
дякую за твою ласку, як Дон Ферранте! Я розкидав бо-
гацтво свого життя, як божевільний. А тепер я сліпий, на-
лежу до найбільшійших поміж бідними, знаю, що значить
милостиня і ціню її високо. Я впав у пропасть і против-
ною стіною вирапав ся на верх, а та пропасть ділить
щасливих і ситих від голодних і спрагнених. Покинула
мене радість і її товаришки, — я йду до тих, що тер-
плять. Я хочу чесно мучити ся і терпіти і тому дякую
за нове життя!

Тоді князь майже ласкаво відізвав ся до свого сліпого брата:

— Я не все зрозумів, що ви говорили, Дон Джуліо; але зрозумів се, що ви хочете жити і поправити ся. Се і розумно і по християнськи. Коли так, то мені й не жаль, що я помилював вас.

І він дав знак, щоб Есте завели у його вязницю, що находила ся в наріжній вежі другого подвіря.

Ще він не скінчив, як Донна Анджеля, що убрана в легеньку чорну півмаску була при помилюваню, вибігла чим скорше з римської комнати і ганками та сходами поспішила до своєї далекої комнати у вежі. Поперед її вікна мусіли вести вязня, а вона там викохувала собі пахучі рожі. Тепер зірвала вона що найкрасшу і тихенько відхилила вікно.

Ось він іде, патер Маметте веде його за руку. Вона кидає йому рожу.

— Червона рожа летить на вас, — мовить Францісканець і зручно ловить її у повітря та передає сліпому. — Божа ласка проводить вас до вязниці! — А коли сліпий поклонив ся не в той бік, де було треба: — На право, княже! — сказав монах. — Рожа впала з вікна княжни Анджелі.

Тоді Дон Джуліо помахав обома руками і кликнув:

— Привіт тобі, моє дороге нещастє!

На бальконі, де читали засуд, підчас промови Дон Альфонса Люкреція отворила ніжними пальцями лист Дон Чезара і потайки прочитала. Лист був і гордий і при тім дивно покірний: — Слухай, сестро, по різних перешкодах сподобало ся Богу, Господу нашому, висвободити мене з вязниці. Нехай та ласка вийде Йому ще на більшу честь! Я хочу всего і певний усього. Вибери що найліпшого і найрозумнішого чоловіка — шукай, де лиш можеш — і пришли мені, щоб мені був помічний у Італії. Візьми його, так як ти се знаєш, собі на власність і дай мені. Ти зробиш се, бо ти любиш мене. Пришли мені його до мого шурина князя Наварри. Обнимаю тебе.“

З розпаленими щоками, гарна божевільною красою, нездібна спротивити ся покликови демона, нечула в сій

хвилі на страх і честь, принадила Люкреція судию зводливим поглядом і заповонила його тіло й душу.

Вона зупинила його на балконі, а князь пішов тимчасом у комнату і сів коло стола, на котрім було повно листів, що прийшли в сю пору з Риму і Неаполя до нього і кардинала.

Іпполіто звичайно оживав, коли приходили до нього листи; так і тепер він підняв ся і сів коло брата. Вони розпечували листи і незабаром почали дуже поважну розмову; бо у всіх тих паперах про одне лише була мова, про увільнене Чезара Борджії з вязниці і про його сподівану недалеку появу в Італії.

Бистрий ум кардинала розумів дуже добре велику політичну небезпеку з причини повороту Чезара, — мало того, він замічав цікаві річі і коло себе та догадував ся, що тут уже й діє ся дещо з сеї причини. Він міряв очима судию, що саме тепер розмовляв з княгинею під вікном та пильно придивляв ся гнучким поворотам її гарної лебединої шиї.

З розбійницькою відвагою в присутности князя завоювала Люкреція Борджія Геркулеса Строцці для свого брата. Строцці щораз більше попадав у нестяму і ще відважнійше як княгиня зажадав, щоб вона сповнила його бажанє, заким він у такій небезпечній справі посвятив своє житє. Тоді Люкреція затремтіла з гніву і відрази.

— Іди! — шепнула вона йому і розум узяв перевагу над її пристрастями. — Іди до Чезара! Не відкладай!... Чи ти, дурний, хочеш ждати, поки князь дізнає ся про поворот мого брата і заборонить нам під карою смерти вдавати ся з ним?... Тоді ти пропав! Спіши ся!... Поглянь... він уже щось знає! Забирай ся із Феррари!

Строцці отягав ся, бо мав свої лихі наміри, а рада прийшла вже за пізно.

Князь прикликав свого маршалка і велів йому зараз екликати цілий двір і всю челядь палати до римської салі. За кілька хвилин саля була повна людей. Князь вступив у середину збору і, держачи міцно Люкрецію за руку, промовив:

— Слухайте всі! Тільки що одержав я вістку, що Дон Чезаре Борджія, котрого звуть князем Романії, утік із Іспанії і леда хвилина появиться у нас. Сей чоловік, то закала і загуба Італії. Хто з вас удасться з ним у яке-небудь діло, того жде смерть. Все мені одно, хто! не помилюю нікого! Все те не змінє мого глибокого поважання і вашої прихильности до Донни Люкреції, вашої ясної княгині, котрій я вірю як собі самому, і котрої ви маєте слухати так як би мене самого.

Він стиснув її руку, а вона подякувала йому горячим поглядом, хоч зраджувала його.

Коли всі виходили з салі, судия проводив кардинала, що на сходах сперся на нього, аж до його лектики, а той жартував:

— Хочся розмова не під зиму... але скажіть мені, Строцці, як ви собі уявляєте чуте мухи, що осмалить собі крила від запаленої свічки? Чи чує вона біль, як ви думаєте? Мені здається, що ледви, бо инакше не кидалась би знов у ясну полонію! Мабуть вона так і згине в нестямі, в божевілю!... Що, ні?

X.

На балконі понад шафотом обох Есте, Люкреції, наляканій і переможений окликами радості Дон Чезара і тим, як він просив підмоги, здавалося, що мусить послухати свого любого брата і тоді вона зробила судию Строцці своїм співвинуватцем. Але кілька годин опісля, коли напівотряслася з чарів, почула вона жаль до себе і гірку відразу до того трусливого чоловіка, що замість не піддати її жіночим забаганкам, скористав з її давньої рабської прихильности до брата і висловив такі жадання, яких вона, доки тямить себе і може боронити ся, не сповнить ніколи. Підлий він! Смертельна відраза взяла її до судні, що зовсім піддав ся своїм пристрастям і почав простий торг з нею, зі своєю княгинею. Вона сама дала до того причину і про те зненавиділа його за се.

Того вечера в своїй затишній спальні Люкреція взяла ся читати другий лист.

Вірний Бембо писав їй із Риму, що Дон Чезаре вже в Італії, і закликав її на вколїшках, — так писав він — щоб зараз таки, сеї-ж хвилини, не отягаючись, кинула ся своєму чоловікови в обійми, признала ся до своєї нещасної прихильности до брата і благала у него оборони і опіки.

Над сим листом вона смертельно змучила ся, — сьвічки горіли, а вона здрімала ся, але зараз таки знов збудила ся. Невидимі духи дихали в комнаті і порушували полум'ям сьвічок. Вона вдивила ся в темний куток і не зводила з нього очий доти, доки їй там не привидів ся Чезаре. Ось-ось він іде, підходить до її ліжка і знімає оксамітову маску, яку звичайно носив, з добре їй знайомого, блілого лиця.

Люкреція скрикнула так страшно, що збудила Анджелю, котра спала в сусідній комнаті. Вона прибігла їй на поміч і сиділа довго, поки кури не запіяли.

Тільки стало свитати, княгиня добула лист Бемба і читала його в-друге і в-третє. Потім зірвала ся скоренько і, як спала, так побігла боса по холодних кам'яних плитах їанками замку до спальні Дон Альфонса.

В його ліжку не було вже нікого. Він ще ранше відїхав, лишивши листок, де писав, що вибирає ся до Болонії, щоб у такий небезпечний час стати на поміч своєму зверхникови, з котрим нема жарту, його сьвятости Юлїєви другому. Він передає свій жінці правління, а на дорадника кардинала Іпполїта.

Безрадна і безпомічна Люкреція заплакала як дитина і вернула ся у свою комнату.

Коли вже зовсім розвидніло ся, духи щезли, але княгиня, над котрою брат помалу знов узяв зовсім перевагу, стала знов у думці що сили помагати йому, кожду годину свого життя обертати на службу для нього, бо їй здавало ся, що робить се тільки як вірна сестра з любови, найприроднійшої на сьвіті, робить дозволене і недозволене для великого і нещасного князя, для свого дорогого брата.

Чи-ж не був се молодець з безмірно великою будучиною? Вона була пересьвідчена, що він має повне право на те, що йому забрали, що він повинен панувати в Італії

як задля свого знатного роду, так і задля своїх незвичайних здібностей. Вона написала лист до судії і вислала його потайки своєю покоївкою, наказавши їй, щоби принесла його назад. Там писала вона судії, що вчора в римській салі вона на radoщах по несподіванім увільненню брата не тямилася себе і сказала якісь слова, яких вона не пригадує собі тепер; нехай же і Строцці забуде їх, вона й не просить сего, бо у лицаря розуміється се само собою.

Початок нового року, то був страшний і небезпечний час для Італії. Нарід заворушився. На княжих дворах нетерпливо вичікували вістий із-за моря, із-за Піренеїв; тимчасом Чезаре спершу мало давав про себе знати; як змня вилуплює ся із своєї шкури, так він помалу вилазив на верх із своїх власних пут.

Що то ще могло стати ся!

З Романії, де не було пана, він міг у спілці з Венецією прогнати самого папу. Французський король, як би до того прийшло, міг його як свого свояка поставити генералом котрої із своїх армій, що пробували в Італії. Всі знали, бо так воно й було, що Чезара Борджію любили в Італії. Нарід прочував, як вояки говорили з одушевленням, що все військо в Італії дуже любить його і що він хоч страшний, але дуже користний нищитель малих міських тиранів. У Романії, а навіть у феррарській державі, власности Естів, нарід просто боготворив його і величав його пам'ять, так як колись найнижні верстви народу в Римі величали Нерона і зовсім не хотіли вірити в його смерть.

Весна була дуже непривітна. У всіх державних канцеляриях писарі не покидали пера, а по ночах шляхами і в найбільшу бурю вганяли на конях післанці з замаскованими лицями.

Княгиня поблідла і змарніла, бо й вона не випускала пера з руки. Вона хотіла пересвідчити заприязнені італійські двори, що Чезар Борджія не загадує нічого злого; присягала ся на всіх святих і добирала всяких що найніжнійших та наймилійших слів, щоби тільки показати його чесні, мирні гадки і справедливі наміри. І все те робила

вона своїм розумом, ще заким приїхав другий післанець від її брата.

Той післанець, на імя Федеріго, мав лист до княгині Феррари і до папи Юлія, що завоював Болонію. Але святий отець замкнув післанця у в'язниці і Люкреція надармо силкувала ся видобути з рук суворого папи канцлера свого брата, як вона називала його. І свого чоловіка благала вона, щоби поміг їй. Але князь як раз на перекір жінці радив папі просто тихцем удушити непевного післанця, хоч се й не вдало ся, бо післанець утік.

І сотки всяких иньших просьб та орудок мала княгиня, щоб тільки допомогти братови. А все придумувала і виконувала вона незвичайно хитро, або для обережності покидала все зручно і в пору.

О кілька комнат від неї, в тім самім замку, хорий кардинал пильнував до пізної ночі її зносин з Дон Чезаром і докладно студював усі її пляни; аж коли вони дозрівали, тоді він нівечив їх.

Усунувши ся з феррарської державної служби і розпустивши свою дібрану і на прочуд привчену поліцію, він бажав доказати своє майстерство в дипломатії. Він бачив усю тканину Люкреції і в своїй тихій роботні дивувався її незвичайно бистрому розумови, безлічи всяких вивіданих вісток, які княгиня збирала для справи, що ніколи не могла скінчити ся добре. Він переловлював її листи, читав їх, запечатував дуже зручно знов і відсилав сумлінно, куди були призначені, але при тім додавав усе свої листи, такі, яких йому було треба, і тим способом зовсім нівечив значіне листів Люкреції.

Люкреції і на гадку не приходило, що він таке чинить. А се так зарядив князь, що тепер любив свою жінку більше, як коли-небудь, і поступав собі з нею дуже обережно, щоб їй не зробити прикрости і не скомпромітувати її. Він знав, що мудра і принадна Люкреція в близькості Чезара тратила пановане над собою і пірвана своєю давньою вдачею, проклятем своєї крові, грішила злочинно і безвинно.

Таку саму прихильність для зводливої жінки почув і кардинал. Він дивувався чарам її принадної істоти, що

боронили її, і, о скільки се не шкодило Альфонсови, поступав у союзі з тою дивною силою, що змалку піднімала Люкрецію із погубних хвиль і мов на крилах переносила її понад пропасти певної загибелі.

Обдурюючи таким способом мудру княгиню, він не дізнавався злого вдоволення, але був подібний до лікаря, що від любої божевільної жінки усуває отруї і смертоносні оружя. А регентка, хоч і почала відгадувати по троха хитрощі кардинала, була на стільки розумна і на стільки поважала несвідомо подібну до своєї вдачу, що так само прихильна була кардиналові. Вона запрошувала його часто на обід і заводила зараз із ним незвичайно живі розмови, в котрих одно одного хотіло відгадати і зловити, мов найліпші грачі в шахи. Ріжниця між ними була лиш та, що княгиня користала з кожної нагоди, а розважний кардинал часом з усміхом звертав увагу на її похибку або великодушно лишав фігуру на шахівниці, хоч міг її взяти.

Федеріго, Чезарів післанець, заким виїхав до Больонії до його сьвятости папи і опинився в його вязниці, вспів потайки передати княгині другий лист від брата. Лист був невеличкий, тільки кільканайцять стрічок, але княгиня між ними вчитала найдикші наміри і диявольські підшенти.

Чезаре повідомляв сестру, що почав умовляти ся з французьким королем, правда, доси ще без успіху, але йому й не пильно, бо він передовсім хоче дістати ся до Італії. А далі писав він: „Щоби стати там твердо, потребую доконче помічника, якогось незвичайного чоловіка, щоби був і здібний і з вигляду привітний та величавий. Знаю такого, красшого й не найти собі до помочи: се є Геркулес Строцці. Знаю його добре, бо батько твого мужа, покійний князь Геркулес, посилав мені сего Строцці, ще молодого хлопця з клясичним лицем і строгою поведінкою, як свого повірника до Романії.“ Чезаре був тоді ще на вершку своєї могутости, та й тепер при божій помочи, коли пощастить ся і сестра доложить рук, він знов надіє ся дійти до давньої величі.

„Моя дорога“ — так закінчив він лист — „роби, що можеш, не жалуй нічого, лише старай ся прихилити до мене сего самотнього чоловіка, котрого я люблю як брата.“

Люкреція поблідла над сим листом. Але вона вже від тижнів зжила ся думкою з Чезаром і бачила його молодим та милим, мов живого коло себе. І хоч його й не було при ній, він знов зовсім віджив у її памяти, в її думках і своїми очайдушними намірами зовсім заповітрив її душу.

Правда, вона тепер сильнійше ніж уперед боронила ся перед сею соромною неволею. Але чи не прикувала доля її до Чезара з того часу, як він убив її другого чоловіка і забрав її просто від смертної постелі, а вона забула спротивити ся тому?

Так вона послухала його й тепер. Вона прикликала судию, але й Анджелі веліла не відходити від себе та держала її за руку, щоб ані на хвилину не оставати ся з ним сам-на-сам. Геркулеса Строцці завели у найзатишнійшу комнату княгині і тут вона мовчки передала йому лист свого брата. Він прочитав його тільки раз — бо підступні слова, що розбуджували його пристрасть і, бачилось, робили їй ганебну прислугу, врили ся вже йому на віки в память; він мовчав і раював у горячих мріях. Він бачив, як Чезаре побіджає всіх і сягає по корону Італії. А себе бачив уже канцлером коло нього. Князь Феррари щез десь, Чезаре Борджія вимадав його, затер його слід. Люкреція знов відданиця, милійша і привітнійша, як коли-небудь, станула перед його оп'янілими очима в тій самій пишній поставі тріумфаторки, як він бачив її при її в'їзді у Феррару. Він бачив її своїми розпаленими думками, бо та, що стояла перед ним, не була та сама. Хоч вона й усміхала ся на поклик брата, але великі ясні очі дивили ся як остовпілі, мов у Медузи. Він не бачив своєї погибелі. Він, республіканець з роду, говорив лукаво про справедливість Чезара Борджії, якій він чудував ся за-всїгди. Великодушний Чезаре мав ніби-то все боронити і спомагати малих і слабих, а ударяв як Юпітрова блискавка лише в горді верхи. Він величав дар сили, хвалив насильство, що ломаючи права веде до висших прав. Таким способом вичерпав він цілий обридливий словар похвал для тиранів; і він був би найпідлійшою людиною на сьвіті, коли-б був вірив у те все, що говорив; але він

говорив усе без пересвідчення, бездушно, а на думці мав тільки одне бажанє, видурити або силою видерти від сеї Люкреції, що стояла перед ним, якесь признанє, якусь надгороду.

Часом ледви вистогнував він поплутані слова, що мали се на меті, перемішавши їх зовсім недолжно з величаннями тиранства. Та потім замічав нагло на устах Люкреції ледви помітний усміх, гіркий, як смерть. Він бачив, як Анджеля придивляла ся йому своїми поважними і тяжко засумованими очима з під простих брів. І не так лякали його величаві хрести і сьвяті образи довкола, як трівожив його німий докір невинної дівчини. Він мусів зректи ся надії на найменше прихильне слівце від княгині. З руками зжовтленими на грудях і з нещасливим лицем він думав хвилину і сказав:

— Іду до Дон Чезара! Що передаєте йому через мене, Мадонно?

— Вас самих! — відповіла Люкреція. — Брат побачить, що я послухна йому.

— Чи маю йому сказати, що ви радо слухаете його?

Люкреція відповіла тільки слабим усміхом. Він зараз вийшов.

Тоді дівчина обняла Люкрецію за ший і спитала її, вдививши ся їй у очі:

— Що він хотів сказати своїм балаканєм? Яку нагороду дістане він? Що ти даси йому? Смерть?...

Княгиня усміхнула ся знов і лишила Анджелю саму. Вона прилягла перед розп'ятєм. Але шепочучи Отче-наш не могла позбутися своїх думок.

— Одним нерозважним словом я осліпила чоловіка і не можу віджалувати того. А вона усміхаєть ся, з розумом посилаючи чоловіка на очевидну смерть.

Та про те вона не вважала себе ліпшою, але замкнула спільну долю в своїй милосерній груді. Було то одного дня в половині марця. Кардинал обідав у княгині при отворенім уже вікні, крізь котре заглядало ясно-синє весняне небо. Припадком зійшла розмова на найстаршого судю Геркулеса Строцці; кардинал сказав, що він потайки покинув Феррару. На те княгиня незаметно поблідла і висловила здиву-

ване, що такий сумлінний урядник без відпустки вибрав ся в довшу подорож; адже се мабуть її річ, як регентки, давати відпустку.

Кардинал відповів, що Геркулес увзяв відпустку у своїх дванайцятьох товаришів; певно думав, що коли нема князя, то се вистарчить. Врешті він оправдував ся, що мусить чим скорше їхати до Фльоренції в якійсь родинній справі Строццях. Княгиня і кардинал висловляли різні здогади про правдиву причину його від'їзду; але що обоє не могли найти такої, то стали на тім, що може й справді від'їхав у родинних справах. А обоє знали цілком певно, що Геркулес Строцці був у Чезара Борджії.

Коли-б їх очі могли були бачити так далеко, то вони були би побачили обох, страшного князя і судию, в панцирах від голов до стіп, як під чудовим полудневим небом по цвітучих і пахучих вересах лізуть облазами по крутій збочи скелі. Над ними чотири стрімкі вежі готицького замка з потайними ходами і стрільницями, а вони підкрадають ся разом з иньшими вояками.

Вони побачили би, як з обляжених заборол посипав ся камінний дощ і скинув у пропасть не одного з тих, що підповзали. Побачили би, як ось із замка звалив ся величезний камінь і перескакуючи великими скоками із скелі на скелю влучив у страшного папського сина, розбив його і скинув у пропасть.

(Конець буде).

З німецького переклав

Євнн Млаковей.

АНДЖЕЛЯ БОРДЖІА.

НОВЕЛЯ

Конрада Фердинанда Маера.

XI.*)

Прийшов квітень і засипав Феррару квітками. Люкреція веліла навантажити княжих мулів, бо хотіла виїхати на село.

Одного пополудня, що так і клало чоловіка на спочинок, сиділа вона з Анджелею при відчиненім вікні ліниво за шахівницею і слухала, як занята на подвір'ю челядь і погоничі сьпівали. Була то любовна пісня, розбуджена пишною весною, але притишувана пошаною для княгині.

Нараз усі затихли, коло воріт замку задзвеніли кінські копита.

— Гості! — сказала Донна Люкреція і пані встали.

У комнату ввійшов князь, відпихаючи на бік слуг, що відчиняли йому двері. Він був зовсім покритий пилом.

— Приїзджая з Риму, — почав він. — Спішив ся дуже, бо затужив за вашим личком, люба пані, — він узяв її за руку і поцілував, — тепер я сердечно рад, що бачу вас знов! Тільки ось у чім лихо, приношу вам сумну новину. Ваш пресьвітлий брат, князь Романії, уже покійник. Ся вістка цілком певна. Прийшла через Неаполь і застала мене в Римі.

*) Див. VI і VII книжку.

Він виняв з плаща лист і розложив його.

— „В день Ідів Марця, так як колись римський Юлій Цезар, його взір і іменник, погіб Дон Чезаре в окопах перед іспанським замком Віляна, на котрий він в службі у свого шурина, короля Навари, напав з великою відвагою.“ Так стоїть тут написано.

Князь розповідав се з дипломатичною докладністю. І ще додав: „Передчасна, лицарська смерть!“ — А потім закінчив побожно: „Requiescat in pace! Requiem aeternam dona ei, Domine.“

Підчас сеї промови він пильно дивився на княгиню.

Вона спершу стояла, як скаменіла. Потім скрикнула і впала на вколішки. Зовсім так, як полонена жінка, котру нараз випустив з рук її грабівник, пробитий стрілою.

І князь, що не знав демонів, бачив, як вона вирвала ся тепер з невидимих рук, що доси держали її кріпко. Він підняв жінку з землі і притис до своїх грудий, а вона обливала їх невгамованими сльозами.

— Ти не знаєш... Я тобі скажу... Я зраджувала тебе... Я не послухала тебе... — плакала вона, аж заходила ся.

Але князь чуло втихомирював її. — Аж тепер, Люкреціє, — мовив він, — аж від нині будеш ти зовсім, вповні моя... Знаєш, доси твоїм паном був дух твого роду, противний моему чуттю, наклеюваний моїм осудом. Я побрав ся з тобою з державних причин і з послуху для мого батька, не знаючи тебе перед тим, хиба з найгірших чутток. Страшно нерадо! Коли-ж я побачив тебе, ти причарувала мене! Бо хто-ж може оперти ся твоїм чарам? До того твоя добра воля, яку я добре бачив, і твоє поважне змагання — вирвати ся із неможливих обичаїв і беззаконних думок своєї родини і вступити на ґрунт законного життя, наповняли мене симпатією, навіть пошаною. Кров Борджіів що дня оживала в тобі і тягла тебе до долу. Аж тепер ти зовсім свободна! Вся твоя рідня замовкла і перенесла ся на той світ, звідки до живих не доходить ніякий голос і не морочить їх.

Люкреція зітхнула тяжко. Був то глибокий стогін болю і при тім немов віддих полекші по скиненню тягару. А потім, як бризкає кров з рани, так пішли в неї жалі

і нарікання, розпука без тямі і межі і щире признанє до всіх гріхів, заподіяних задля брата, і всіх мук, зазнаних через нього.

Для Альфонса все те не було нове. За те Анджеля, на котру Люкреція забула або зовсім не зважала, переможена своїм чутєм, мінила ся на лиці і за всіх відчувала огиду сих злочинів і тяжкий сором.

Люкреція впала на землю перед князем, обняла його коліна, схопила його руки і стала їх цілувати. — Я Марія Магдалина — говорила вона з плачем. — Мій пан простив мені все і тепер уже нема в мені ані частинки, що не належала-б до нього... Я стратила житє, переступивши твій закон, а ти даруєш мені його знов! Тепер се житє вже не може бути моє, воно повинно бути твоє!... Пане, — закінчила вона несподівано з принадною усьмішкою на устах, — я маю до вас просьбу.

Князь думав, що вона хоче щось сказати про Строцці і тому зморщив брови. Але вона просила:

— Позвольте мені від тепер носити покутний пояс.

Дон Альфонсо усьміхнувся. — Я надіюся почути иньше бажанє, — сказав він.

— Яке?

— Що ви, Мадонна, уймете ся за одним виновником, що наважив свою голову в непевнім ділі і вже втратив її, — відповів князь.

— Хто-ж то такий? — спитала Люкреція справді здивована.

Геркулес Строцці зовсім випав їй із памяти, з того часу, як по смерті брата він став для неї вже непотрібним і байдужим. Тому князь був рад, що гордого судії нема ані в памяти, ані в серці його жінки, ба навіть що Строцці мабуть і ніколи не мав ніякої вартости для Люкреції.

Се настроїло його ласкаво, хоч він звичайно дуже строго карав непослух. Він з певним зворушенєм дивив ся на свою жінку, котру вважав тепер своєю певною власністю. Ще ніколи не бачив її красшою.

Золотисте волосє, що розпустило ся підчас її пристрасного признання, спадало кучерями на її чудові плечі, а ясно-сині очі горіли огнем.

Один звій її ясного волосся він підняв до своїх уст і поцілував з запалом. А потім, як то він усе любив порядок, сказав:

— Ідїть, княгине, троха відпочити перед їдою, і прикличте своїх пань, щоб пристроїли вас. Бо коли бачу вас отак, як ви виглядаєте, то заздрощу сьвітлу і повітрю, що є довкола вас.

Анджеля тремтіла з обурення, що Люкреція така страшенно самолюбна і забула свого співвинуватця. Відчуваючи гірко сю пригоду, вона й собі докоряла, що забуває нещасного сліпого в його вязниці. Але се був несправедливий докір собі самій, бо вона, так сказати-б, і своє чоло і свої думки безнастанно, до болю, притискала до залізних крат його вязниці. Коли потім вона сиділа при сьвітлі сьвічок з княгинею за вечерею, гірке почуте зовсім прибило її; вона дивила ся, як Люкреція коштувала страви і любенько подавала їх князеві, як наливала йому чорвоного неаполітанського вина і сама перша пила його — і їй здавало ся, що Люкреція пє людську кров.

— Тітко, — шепнула вона їй, — чи ви забули чоловіка, замотаного у ту справу?

Люкреція перелякала ся і пригадала собі. Доторкнувши ся ніжними пальцями князевого плеча, вона спитала його мов від нехочу: — Чи ти, Альфонсо, даруєш мені Строцці?

Князь, що саме тоді лінив з мякушки малу гармату, кинув її на бік, спер ся на поруче свого крісла і задумав ся. Опісля промовив: — Панї, на Строцці я по правді не можу бути заздрісний, він ваш поклонник так як і иньші мужчини, — значить, мені ні за що карати його, хіба за те, що не послухав моєї виразної заборони. На другій важці заважить ваше слово за ним, Мадонна, при тім і його незвичайна здібність. Справді, я не маю охоти згладити його із сего сьвіта, що годує стілько безхосенних та нікчемних людей. Але розважте ви справу, моя розумна панї! Годї помилувати чоловіка, не покликавши його перше перед суд. Коли-ж я стану судити його, то годї-ж мені простити першому урядникови такий непослух, такий злочин. Одно лише можу зробити — забути його. Пішміть за ним,

княгині, ще сьогодні! зараз! — Він прикликав слугу і дав йому приказ. — Поговоріть ви з ним, Люкреціє, випитайте його! Намовте його, щоб забрався з Феррари ще заким зійде сонце. Нехай іде собі в світ за очі, — до Фльоренції, коли хоче, бо він Фльорентинець з роду. Зі своїми відомостями може жити всюди. Навіть із Італії не проганяю його; нехай так зробить, як би зовсім не вернув до Феррари. Треба вам знати, що я лихим припадком стрітив його у південній брамі коло митниці; я в'їздив у місто і бачив, як він стояв поміж митарями і про щось сперечався з ними. А він ані не поклонився мені, ані не сховався. Отсе по троха й образило мене. Мабуть даремний буде ваш труд, Мадонна. Коли сей пропащий чоловік не схоче добровільно уступити ся, то згине. А шкода його! Дуже добрий правник!

Князь устав із-за стола і попрощався з княгинєю, що по звичаю мала піти на тиждень до Клярисок, щоби помолити ся за душу покійного брата. Потім ще нишком умовився з нею, якими таємними словами має вона переказати йому через маршалка про наслідок розмови із судією Строцці.

Розмова відбулася при Анджелі в малій круглій комнаті при трьох поломінях завішеної лампи; була вона коротка і бурлива. Строцці увійшов у комнату по завадяцьки; його очі горіли, чоло було мідяне і весь він обгорів від вітру і сонця під час воєнного походу. Непрошений присунув собі стільчик до ніг княгині. Вона не злякала ся того. Її лице, омите щедрими слізмами, було ясне і спокійне. Строцці не сумнівав ся ані на хвилинку, що з того часу, як погіб Дон Чезаре, він для неї не був нічим. Але йому здавало ся, що покійник на віки зв'язав його з нею, і тому не гадав уступати ся.

— Чи розповісти вам про остатні хвили вашого брата? — спитав він.

— Ні, Строцці. Я знаю, що він по звичаю свого роду погіб як лицар і знаю, що його поховали в Пампельоні по християнськи — бідний він!

Тепер Люкреція називала демона, що був її братом, не инакше, лише бідним, так як свого нікчемного батька здавна звала все добрим. Зітхнувши, вона говорила далі:

— Бідний брат потребує поминків і молитви! Тому я ще сеї ночі поїду до Клярисок за згодою мого ясного і любого мужа.

Так сказала вона і говорила се поважно, не зважаючи ані троха на те, що в очах судії появилася глумливий усьміх над побожністю Люкреції та її любовю до Дон Альфонса. Настала мовчанка.

— Я маю вам дещо переказати від мужа, — промовила знов княгиня. — Ви, Строцці, провинилися тяжко проти нього, не послухавши його приказу. І проти мене провинилися ви, послухавши моєї дурної голови, хоч ви повинні були бачити, що я за благом і жаданом брата забула свої обов'язки. Горе чоловікови, що вірить такий жінці! Я вже падала в пропасть, але ангели вратували мене і я, при Божій помочі, хотіла би вратувати вас. Князь простить вам подвійну провину проти нього і проти мене, але під одною умовою, Строцці! дуже легкою умовою... що ви ще сеї ночі виїдете з Феррари і ніколи вже не вернете сюди. Отже користайте з незвичайної ласки! Князь не звик віддаювати від себе таких здібних слуг, як ви, та дарувати їх якій иньшій італіянській державі! Навіть з Італії не потребуєте виїздити...

— Не трать марно слів, Люкреціє! — безсоромно перебив їй мову Строцці. — Я не покину ані Феррари, ані тебе! Ми належимо одно до одного, така була воля Дон Чезара і вона повинчала нас обоє!

Люкреція усьміхнулася ледви помітно. Потім перестала удавати сьвяту та божу, на чім легко можна було пізнати ся, і благаючими, сумними очима стала просити судию:

— Геркулес, коли ти мене справді цїниш, ратуй себе! Я не хочу брати тебе на свою душу!... Коли любиш мене, — шепотїла вона, — то втікай!

Анджелю, що доси мовчала, незвичайно обурило се, що княгиня навіть тепер, коли бажала комусь добра, ратунку, не могла обійти ся без того, щоб не зводити чоловіка з ума. Вона почервонїла на лицї і відізвалялася до Строцці:

— Сором вам, судіє, що ви отягастесь! Утікайте з Феррари! Як то? мужчина, що є взірцем для молодїжн,

учитель права не має на стільки сили, щоб не дати себе лихови взяти під ноги, щоб не втекти перед чарами бідної жінки! Чи не сором вам?...

— Що вона верзе про добро і зло? — розлютився Строцці і схопився зі свого місця. — Що фантазує вона про право і кривду?... Нема права!... Отсей гарних гріх убив усяке право! — і при тім він глянув на Люкрецію. — Ти-ж, дівчино, мовчи! Що ти знаєш про любов! Ти, що осліпила свого милого, завела до вязниці — і тепер ані не думаєш підкупити ключника, кинути ся милому в обійми, стати його жінкою, його слугою, — що ти можеш говорити про любов! Бо любов — цідив він таємно — не покидає своєї мети! Ніколи! Ні за що в світі! Убий мене, Люкрецією! Ось тут! — і він показав на своє серце.

Вона дивила ся на судию остовпілими очима і вся привітливість її зникла. В тій хвилі розхилила ся заслона на дверях і на порозі появилася дуже поважний двірський маршалок. Він мав три орудки. Перше дав знати, що вже где лектика на княгиню, потім запитав її, чи вже завтра сподівається ся відвідин князя у Клярисок. Вона сказала, що ні, і се ні мало мабуть сказати князеві, що судия не хоче його ласки. Вкінці звернув ся ще маршалок до судії і просив його відвідати князя в архіві, заким вийде з замку. Строцці спитав гордо, чи має йти зараз, старий потвердив головою і, йдучи вперед, повів його за собою. Княгиня вийшла до лектики; Анджеля проводила її мовчки в дорогу.

— Я не прощаю ся з тобою, — відізвала ся Люкреція. — Приїдь за мною! Найліпше ще сьогодні!

Вона хотіла, щоб Анджеля втекла перед сим лихом, яке мало стати ся; і сама не хотіла чути про нього.

Коли Анджеля не була занята при княгині, то мешкала в офіцинах у самотній комнаті нарожної кам'яної вежі; вікна комнати виходили на подвір'я, а в низу серед грубезних мурів був приватний архів князя. Щоби дійти до сего свого захисту, Анджеля бігла неспокійно горі замковими сходами. Бічні ганки і вузькі східці вели у вежу і крізь малі сїни, де стояла князева

токаря. Тут вона здивувалася, побачивши дубові двері архіву незачинені; а йдучи далі сходами, почула виразно голосну розмову Дон Альфонса і судії. Та як же-ж злякала ся, замітивши, що не може добути ся до своєї комнати! Якийсь час вона не заходила сюди і комната була замкнена. Ключ певно лежав у архіві. Рада-нерада мусіла ждати, заким відійде Строцці, отже зійшла в низ сходами і присіла в заломі грубого муру і поневолі стала слухати розмови, не так з цікавості, як переможена переляком.

— Сей процес, то нудна справа, — говорив князь зовсім свободно. — Треба би раз покінчити його. Я перестудював докладно дотичні акти — він ударив при тім рукою по великій купі пергаменту так, що Анджелі здавало ся, мов би вдихала пил із тих актів. — Ви знаєте, судіє, я не лякаю ся актів, але сим разом шкода було мого заходу й оливи до лампи. Скажіть мені коротко, по чийм боці право, чи по боці графа Контраріо як наслідника Флявіанських маєтків, чи по моїм і феррарського фіскуса? Як вам каже ваше судейське сумління?

Анджелі здавало ся, що князь якось глумливо вимовив остатнє слово; але се мабуть їй лише так причуло ся, бо Строцці відповів зовсім спокійно:

— Ваша високости, тут штука в тім, щоб відлучити важне від неважного: отсе не належить до річи, і се ні, — а лишає ся се і те, а над тим нема що ломити собі голову. Найважнійша справа в тім від старости вже пожив-клім а від усяких злодійств і крутіїств помотанім процесі є ось яка: Флявіянці і Контрарці, як свояки поміж собою, вже цілі столітя то сварили ся, то мирили ся, ворогували з собою і записували собі посполу маєтки на власність. Остатній бездітній Флявіянець, на імя Нестор, рішив ся, не знати чому, записати в завіщаню свій значний маєток своєму стрийкови, графови Маріонови Контраріо, батькови нашого теперішнього милого графа. Але наше феррарське право не позволяє чужому унасліджувати маєтки без згоди на се князя. А сеї згоди ваш батько не підписав, хоч вона й була готова і хоч він пристав на неї. Саме як остатній Флявіянець сів на коня і вибрав ся до Феррари, щоб особисто просити підпису у вашого батька,

Його заскочила смерть з вишкіреними зубами і скосила своєю косою. В дорозі він помер від удару серця. Отже як стояла справа? Завіщане було формально неважне, бо не було підпису князя, і ваш батько, пан Геркулес, не мав охоти дати свій підпис. Він сконфіскував флявіанські маєтки. Значить те, що ви хочете зробити, ясний пане, то вже не наше право, се тільки річ вашої великодушности, до котрої я не мішаю ся.

— Знай же, судие, — відповів князь спокійно, не зганивши Строцці за його образливий тон, — що я не думаю, не повинен думати инакше, як мій батько Геркулес! Де закон дає мені спосіб наповнити державний скарб, там я з так званої великодушности не покину ся того і не наложу за те ще більших тягарів на купців і на селян. Але з другого боку мені справді немило, що Контрарії мають таке саме повне право за собою, як і я.

— Очевидно! — глузував собі судия.

— Коли-ж так, — говорив князь помалу далі, — то найліпша була би тут згода. Що скажеш на се судие? Ми дамо Донні Анджелі Борджії флявіанські маєтки в придане і віддамо її заміж за наслідника правних жадань Контраріїв, за любого графа Еttore. Між нами сказавши, я хотів би позбути ся сеї дівчини. Через неї і я і феррарська держава тратимо кардинала Іпполіта, якому нема пари і якого не заступить ніхто.

— І мені вона не подобається, радше нехай би забрала ся на місяць! Спаруймо її з тим педантом! — жартував судия якимось дико, весело, зовсім так, як би був п'яний.

Князь, здавало ся, зовсім не зважав на неприличне поведіння судії і говорив далі: — Треба тобі знати, мій Геркулесе, що се властиво Донна Люкреція вивінує Анджелю. Флявіанські маєтки — то її придане, але се добро непевне, поки ще наші суди не сказали остатнього слова... Ти чув про се, мій Геркулесе!

— Як же-ж би ні? — глузував собі судия. — В цілій Італії говорили про се! Хто-ж се може забути, як князь Геркулес перехитрив папу Олександра, і як сей старий грішник страшенно лютів ся та остатніми словами лаяв ся, побачивши, що його піддурили.

І сьміх судії аж лунав під низьким склепінєм. В ту саму хвилю крізь діру в мурі, де сиділа Анджеля, почула вона з тихого подвіря мягкий теноровий голос, той сам, що своїм співом зворушив її тоді, коли перед приїздом князя спочивала з Люкрецією коло вікна. То була та сама любовна пісня... — „Чи не умовлений се з князем знак, що убійники судії Строцці вже готові?“ — спитала вона сама себе і серце в неї защемило.

З тої хвилі зневажливе поведене судії почало сердити князя.

— Хоч як мені приємно в твоїм товаристві, — сказав він приязно, — але на сьогодні вже досить розмови. Ти знаєш, що я сьогодні струджений з дороги, справді, я втомлений. Ми ще може поговоримо коли про се. Добра-ніч!

І він випустив свою жертву.

Строцці перейшов по-при Анджелю, що сиділа у півтемряві, і пішов у низ слабо освітленими замковими коридорами. Анджеля сиділа мов окаменіла, бо незвичайна веселість Строцці була для неї певним знаком його загибелі. Невичерпана терпливість князя проймала її острахом. Коли вона хвилину потім найшла свій ключ і стояла коло князя, що вийшов із архіву і замикав його, судия вернувся, мов на помацки, назад.

— Не знаю, що діє ся зо мною, ваша високости, — ледви вимовив Строцці, і куди й діла ся вся його веселість! — Не можу найти виходу і прошу дати мені смолоскип.

Князь прикликав слугу із смолоскипом і сей повів за собою судию, що ледво йшов. Тепер Анджеля побігла у свою комнату, в якімсь несказанім страхі замкнула її за собою на ключ і з бучим серцем числила остатні хвилини судії та ждала його смертельного крику. І справді залунав крик — страшний і довгий крик — що морозом прошиб усе її тіло. Тремтячими руками накинута вона на себе плащ, схопила малу свічку, збігла відлюдними сходами в низ і вийшла з палати. Чи йшла на ратунок?... Ні, вона сама шукала помочи у Люкреції, в монастирі!... Вона й сама не знала, чого хотіла.

При углі замка спотикнула ся на трупі. Нахилила ся зі сьвітлом над лицем покійника, але не могла довго дивити ся на нього: воно поблїдло в смертельних муках. Вона впала навколїшки, перехрестила мертво тїло і мило-серно накрила страшну голову своїм плащем. А потім чим скорше побігла до Клярисок, котрих монастир стояв недалеко, через дві короткі вулиці, на старих міських валах.

По середині другої вулички почувла вона за собою хід, обернула ся і побачила, що якась тїнь суне ся за нею. Їй здавало ся, що се встав покійник, і вона побігла ще скорше. Але ще одна пригода здержала її в бігу.

Під самим монастирем стояла висока, кругла башта; вуличка обходила її довкола; вона була так хитро прибудована до монастиря, мов зросла ся з ним, і ціла покрита буйним блющем. Вічно замкнені високі вузькі ворота башти були тепер дивним дивом відчинені і перед ним стояла громада кінних людей. По середині на сивім коні сидів високий юнак з завязаними очима.

Анджеля здивувала ся, побачивши тут Дон Джулія; адже князь — була чутка — мав вислати його до Фене-стреллі, на один островець в устя По. Так ще Дон Джуліо живий? Чи не привид се?

Коли кінні, один за одним, виїхали з вулички, Анджеля застукала до воріт монастиря; воротарка, звинна сестриця Консоляціоне, зараз відчинила двері і впустила її у затишний монастир.

— На вас ждуть, — сказала вона. — Як же-ж ви приходите? Пішки і самі? Як же-ж вам серце товче ся, князівно! Справді, як у сполоханої пташини...

— Заведіть мене до княгині! — перебила їй Борджія.

Сестриця Консоляціоне відчинила їй тихенько келїю, де ще сьвітило ся. В лагіднім сьвітлі лампочки лежала Люкреція вже роздягнена на чистій постелі в білім нічному одязі і спала твердо, віддыхаючи спокійно мов приплив і відплив моря, з дитячою усьмішкою на-пів відчинених устах, немов помолодшала завдяки природі, що стиха піклувала ся своєю пестійкою.

Коли Анджеля втікала з замку, її гнало сюди бажане кинути ся з плачем на груди приятельки і поруч свого

осліпленого Джулія покласти Строцці, убитого із-за Люкреції. Тепер вона придививши ся пильно гарній сонній княгині не мала відваги збудити її і тільки зітхнула:

— Як же-ж я неподібна до неї!

ХІІ.

По стілько сумних пригодах проминуло пять літ над Феррарою і за той час трагічна Муза не відвідала на новому князя. Житє складало ся вже як іділля, винявши хиба коротку війну, що пролетіла скоро понад феррарською землею.

Убійників найвисшого судії Геркулеса Строцці не найшли, не вважаючи на пильні поліційні пошукування і на очевидні зусилля самого князя. Судию поховали незвичайно величаво; сам князь ішов перший поміж опечаленими на чолі жалібного походу за домовиною, покритою лавровими вінками.

І молоду вдову (бо поклонник Люкреції був жонатий) відвідав Дон Альфонсо, заявив їй своє князівське співчутє і старав ся втихомирити її лютий біль розумною бесідою. Але гарна Варвара Тореллі не дала себе ніяк потішити і, грізно вимахуючи руками, говорила то про се, що пімстить ся за свого мужа на його убійнику, то знов бажала заховати ся в монастирі; сяк чи так шлюбувала покійному мужови вірність аж до смерти.

Та коли князь не міг їй дати ради, то Льодовікови Аріостови судило ся потішити сю розжалоблену Варвару. Він був приятелем Строцці і горячо обожав ще його матір, дуже показну даму. Тепер заняв ся вдовою по своїм приятелю і старав ся помирити її з житєм. Се і повело ся йому до одного року так гладко, що Варвара Тореллі дала ся намовити до спільного життя з поетом у новім простенькім домику, котрого затишність звеличав Аріосто у зв'існім на цілий сьвіт двостиху.

Одностайне було також житє Дон Джулія у в'язниці в „забутій башті“, полишений з давнішого тісного муру, що окружав місто — на показ, як сильно мурували у давнину такі мури, а потім прилученій до монастиря

Клярисок, що розростався чим раз більше. В сій майже неприступній башті мало хто коли жив. Без вікон до вулички, а з боку монастирського саду заросла дикою ожиною і різними повоями аж до половини висоти, вона неначе потонула в тихому веґетованю природи. Лиш зрідка вживано її для менш небезпечних державних в'язнів, котрих пам'ять затрачувала ся і навіть само їх існуванє мало піти в непам'ять у сій „забутій“ башті.

Ігуменя Клярисок довго протівилася тому, щоб у вежі, що стояла на її ґрунті, замикати знатну особу з такою злою славою, як Дон Джуліо. Вона знала слабости чутливих черничих серць: цікавість, співчутє, потяг до тайн, і тому лякала ся небезпечного сусіда.

До того вона знала й правдиву причину, чому сліпого Есте відвезли з Фенестреллі. Правда, їй говорили, що на малу твердиню на морі перед устєм По може легко напасти фльота сьв. Марка або кораблі сьв. Петра. Але вона дізналася ся ще й зовсім щось иньше. Була чутка, що молода жінка сторожа в'язниці смертельно полюбила гарного хоч сліпого князя і намовила свого чоловіка, щоби лодкою утік разом з ним до Венеції. На сьому й спіймав їх комендант замка, капітан з острої школи покійного Дон Чезара, і затопив винуватих, мужа і жінку, в морі.

У такім то глибокім забутю похоронено тепер існуванє Дон Джулія в „забутій“ башті. Князь заборонив під найтяжшими карами не тільки конвоєви, але також новому ключникови в'язниці свого брата виявляти, що тут сидить хтось у тюрмі або називати його імя. А що ігуменя і монастирський сповідник, що сповідав і Дон Джулія, будуть мовчати як могила, про се князь був певний. Також Анджеля мовчала про свою півсонну стрічу зо сліпим при воротах башти, як про щось таке, що належало тільки до її серця.

Таким способом склало ся, що мудра Донна Люкреція не дізналася ся нічого про поворот Дон Джулія до Феррари, навіть від самого князя ні, бо він усе турбував ся, де-б то захвати свого сліпого брата. Держати його у в'язниці в своїм замку, сказати-б під своїми ногами, і над головою осліпленого вести веселе житє, сего він таки не міг стер-

піти. А посадити його в якусь фортецю на провінції, то нема сумніву, що терпіня Джулія, його доброта і оповідані про нього легенди здобудуть йому стільки симпатий, що незабаром хтось знов шарпне ся освободити його. „Забута башта“ коло Клярисок була остатнім захистом, на якому зупинились його думки. Коли-б Люкреція була спитала його, де пробуває Джуліо, то була би й дізнала ся від нього, але вона береглась доторкати ся без потреби болючих місць у душі свого мужа, втрати Іпполіта і вязниці сліпого.

Так і не прочуваючи нічого, хто жие близько неї, вона що року бодай у пості приїздила до Клярисок, все в товаристві Донни Анджелі. Анджеля старала ся навіть задержувати її як найдовше в монастирі, бо бесіди сповідника Клярисок, патра Маметте, зовсім утихомирили бурю її горячої душі, і Донна Люкреція також дуже поважала сего Францісканця за його щирю побожність.

Князь не помилив ся, догадуючись, що доля Джулія займала багато людий. Не лише феррарський поет щиро благав за сліпим вязнем у вступі одної пісні свого „Шаленого Ролянда“, — найшов ся ще й менший у духовій республіці, що приляг до него тілом і душею.

Одного дня з'явив ся коло дверей „забутої башти“ маленький, сухенький дідусь з великим фоліянтном під одною і другою пахою. Він поклав свій тягар на високі камінні сходи, підняв грубий креміль і почав стукати до німої брами. Даремно. Вона не відчинила ся і в середині не чути було ні духа. Але старий стукав без утоми далі і навіть не замітив, як громадка княжих вояків зайшла самотною вуличкою поза башту, окружила його з усіх боків і спіймала. Жалібно просив він, щоб не рушали його книжок, бо вояки хотіли зревідувати їх списками, і він заслонив свій скарб власним тілом. На його щастє в сю хвилину явив ся князь на кони; він з малою дружиною свідомих людий їздив до нової порохівні, щоб випробувати її огнетривкість і тепер вертав найкоротшою дорогою до свого замка. Дідусь кинув ся йому в ноги.

— Ясний пане, котрого я виховав, — кричав він, — увільни мене разом з моїми друзями Плутархом і Сенекою з рук твоїх вояків!

— Щож ти тут робиш, magister? — спитав князь грізно і зморщив брови.

— Почуваю ся до обов'язку відвідати мого сліпого учня і осьвітити його ніч сьвітлом старих мудреців.

— А звідки-ж ти знаєш, що сліпий сидить тут? — питав далі князь.

— З любови до сего блудного сина науки, дізнавши ся, що він понав у горе і п'їтму, стежив я його сліди аж до Фенестреллі. Там сказали мені, що по якійсь трагедії, в якій він не завинив нічого, його забрали кудись і чутка є, що він сидить недалеко тебе і під твоїм особистим доглядом. Тут у Феррарі мій Сократівський даймон завів мене до брами отсеї вежі; я застукав до неї, та мабуть ся „забута“ буде й моїм забутом.

Таємний усьміх мигнув у князевих очах; у него блиснула думка допустити до нещасливого брата на товариша отсего старого учителя, що учив їх обох, чоловіка зовсім спокійного і невинного. Він мовив:

— Коли тут справді сидить твій сліпий ученик, Мірабілі, то про мене можеш що тижня відвідувати його і вести з ним далі перервані лекції.

Він дав знак і один із прибічної сторожі сильно вдарив списом у зачинені двері і крикнув: „Відчиняй! Іменем князя!“ В тій хвилі в середині брязнули ключі і засуви розсунули ся. Князь покликав здивованого ключника до свого коня і тихо але остро сказав до него:

— Що тижня раз маєш відчиняти браму сему старому, щоби впустити і випустити його. Ніколи за дня, лише досьвіта або по Ave Maria.

Дон Джуліо прийняв старого з подякою та зворушенєм, а Мірабілі не довго вдивляв ся в його скалічене лице, що колись так радувало його своєю красою. Не гаючи часу він узяв ся до діла пояснити вязневи величність стоїцизму і триюмфи перемоги над самим собою. І коли по довгому викладі він величав йому високі взірці, що наповняли його розкішю, такого Зенона, Епиктета, а передовсім кесаря з філософською бородою, божеського Марка Аврелія, сліпий плів тимчасом соломянку, слухав і промовляв сумно та втомлено:

— Ох, Мірабілі, я не знаю тих знатних панів і ніяк не можу вдати того, щоб засісти разом з ними на престолі чесноти.

Більшу потіху подавав сліпому син сьв. Франціска, патер Маметте. І він, хоч ще молодий, огнистий мужчина, так як старий Мірабілі, належав до молодечих споминів Дон Джулія. Селянський син, родом із Прательльо, він осиротів ще дитиною. Старші брати не мали охоти ділити ся з ним спадщиною і дали його до недалекого монастиря. Тут і зріс хлопчина; монахи не дбали про него, але й не робили йому кривди. А хлопцеві, так як тому спроданому Йосифови, все виходило на добро; його личко з веселими очима додавало радості і потіхи всім, хто лише знав його.

Коли Дон Джуліо підріс на парубка і будував свій пишний Прательльо, Маметте тимчасом, зазнавши добра і лиха, уже зовсім став мужчиною і готовим Францісканцем. Дон Джуліо бачив його раз поміж робітниками, що будували замок; одному муляреви стала ся нещаслива пригода; він уже вмирав, а Маметте держав його в обіймах і мов любя мати піднімав його до неба. Се впало Есте в очи і порушило в його душі найдзвінкійшу струну. А що шалапута по двірському звичаю мусів мати сповідника і йому давно докоряли тим, що занедбав се, то він зараз і рішив ся і вибрав собі патра Маметте. Та й то крім звичайних церковних празників він не кликав його до себе, не кликав навіть тоді, коли попав у нещастє. Аж коли сподівав ся засуду на смерть, велів покликати його до себе у вязницю та провести себе на шафот.

По повороті з Фенестреллі став патер Маметте найдільшим приятелем вязня; хоч усюди кликали і бажали його, він не жалувал часу на потіху нещасливого в забутій башті. Бувало не раз патер Маметте брав сліпого за обі руки і мовив: „Ви ще не знаєте невичерпаної криниці щастя: се є тайна вбожества. Мій сьвятий Франціск, що був з нею найблизше споріднений, виявив мені раз се як ратунок із душевної пропасти. Аж коли у вас нема нічого свого, ви можете доступити Божої любови. А доступивши її, можете й роздавати. Отсе моя брама до щастя і до волі! Ходіть зо мною! Будьте бідним, чим раз біднішим,

щоб могли приймати і давати, як криниця, що бурлить і наповнює судину за судиною."

Дон Джуліо думав зразу, що йому, ограбленому і позбавленому світла, годі бути ще біднішим; він не розумів, що повинен позбутися багатства своїх самолюбних болів. Та про те тайна святого Франціска подалу входила в таку глибину його душі, прагнущої любови, куди не міг сягнути ані Аріосто ані Мірабілі, ані поет ані філософ.

Так минуло три роки в'язниці, але з ними минула і молодеча свіжість та здоров'я сліпого. Він вянуч. Парне повітря літом і вохкість зимою, монастирська страва, якою годували його, а якої він, привичний до иньшої, часом і не доторкався, недостача сильної тілесної гімнастики, дикої їзди, гри в мяча, фехтовання і що найгірше, втрата надії на висвободження — все те приборкало і прибило його; він знав, що доки живе князь, доти не верне свого слова і він не вийде з тюрми.

Дон Джуліо піддався вже своїй долі, але старого Мірабілі боліло серце. Сей трухлявий дідусь не міг померти, поки не увільнить свого любимця. Не питавши Дон Джулія і без його дозволу він рішився почати щось таке, що цілком певно доведеться до висвободження в'язня. По довгих наміслах і кількох неспаних ночах він довершив великого діла. Се було письмо написане найчистішою латиною, бо італіянська письменна мова йшла йому як по груді і видавалась йому не досить величньою для його великої мети. Згадавши всіх славних в'язнів старовини, особливо тих, що їх тирані невинно держали у страшних в'язницях, Мірабілі перейшов на Дон Джулія, найлюбійшого і найневиннішого з усіх в'язнів, і закликав князя судом загробним і судом потонних, щоб увільнив із тюрми свого рідного брата, щоби сам своїми руками зняв з нього кайдани і прилюдно помирився з ним.

Одним словом був се страшенно незручний і нещасливий лист, що мусів обурити князя і справді досягнув своєї непожаданої мети. Ще гірше! Князь зачав підозрівати. Він здогадувався, що за видумкою старого криється замисел ув'язненого брата, що очевидно була груба помилка. Він велів заявити Дон Джулієві своє княже невдоволення

і повідомити його, що нехай і не думає про увільнення. Се ще гірше пригнобило нещасного, котрому тоді з иньшого боку зійшла люба зоря надії, і кинуло його в тяжку недугу.

Як вязниця Дон Джулія, так само не змінила ся і справа флявіанських маєтків. Фіскус уживав їх далі, бо суди не сказали ще свого остатнього слова про їх приналежність. Так само не змінило ся і безнадійне жениханє графа Контраріо до Донни Анджелі. Однакова, а навіть ще більша була її нехоть до сего бездоганного жениха. Раз якось, доведена до крайности, вона відповіла йому з розпукою: „Я зовсім не люблю справедливих і чесних — більше люблю злих, що борються зі злом — а найбільше милосерних, коли вони дужими руками витягають грішників із пропасти.“ Ся нечувана бесіда справедливо переполошила графа Контраріо. І князеви ніколи не подобало ся основне знанє і критична жилка графа, особливо коли сей, гостячи у князя, з видом знавця обходив і обнюхував його гармати, вилиті новим способом, і кожду штуку обговорював детально і критикував немилосерно. Тоді князь стискав строгі уста і відходив від графа. Але все-ж терпів доки міг сего безпощадного критика, бо хотів висватати за нього і виправити з дому Анджелю, сю перепону для повороту кардинала. Навіть у сфері Люкреції силкував ся граф бути нелюбезним; але ті зусилля розбивали ся о її граціозну зручність, так як сварлива морська хвиля губить ся на лагідно похиленім березі.

Люкреція обіцявала дати за молодого своячкою своє придане, флявіанські маєтки; але впертого графа дратувало сильно, що те, що по його думці правно належало ся йому, мав завдячувати жінці; і з цілою лицарською повагою він спротивив ся сему намірови. Але Люкреція не брала його обурення поважно і відповіла усміхаючись:

— А що, коли-б ми, замість перечити ся, поділили флявіанські маєтки на двоє поміж себе і погодили ся на злість судиям?... Я говорю се не на пробу, Еttore, так як колись цар Соломон, щоб вивідати ваше серце. Адже земля, то не жива дитина з неподільним тілом і житєм; вона на те й є, щоб її шматувати, ділити та грабувати.

Граф був би зараз згодився на се, коли-б був певний свого чуття що до Донни Анджелі. Найрадше був би забрав флявіянські мастки без неї. Він із самого початку дивився на Анджелю, як на дівчину вперту і зле виховану. Але, диво, від якогось часу щось стало ся з нею. Її прикра і різка влача змінила ся; вона була як налите яблуко, що дозріло на сонці. І від якого-ж то сонця могла вона так допісти, як не від сонця любови? І хто-ж би міг запопасти її горде серце, як не граф Контраріо?

Так побиваючись думками він випросив собі рік часу до намислу. Коли Анджеля, щораз більше мовчазлива, жила при феррарських дворі в тій важкій певности, що князь уважає її побут лихом, котрого рад би позбути ся, — Донна Люкреція дійшла до вершка свого щастя. Вона привела Дон Альфонсови двох гарних і талановитих хлопчиків, а він був їй за се сердечно вдячний і щораз висше цинив її. Так само любив він її і за її дивну мудрість, яку показала заряджуючи державою без помочи ієнійського кардинала, в незвичайно прикрий час, коли вибухла венеціанська війна, князь був у походах, а самому існуванню феррарської держави грозила небезпека. Правда, кардиналови не було байдуже про долю Феррари. Він з братньою прихильністю радив і помагав князеві аж із Міляна, скільки міг. Але його сила була зломана і його мучили часті напади поганої пропасниці.

Донна Люкреція і без нього правила тоді державною кермою не лише дуже обережно, але в потребі й рішучо, як мужчина. Тому й не диво, що Феррара і князь майже обожали Люкрецію Борджію. Але холодна і розважна княгиня скромно кермувала своїм тріумфальним возом і добре прислухувала ся наругам невільника, що по звичаю римських тріумфаторів стояв за нею і нашіптував їй до вуха всю огиду її минувшини, не забуваючи нічого, що могло би засоромити її. Тепер, коли очистила і направила вже свою славу перед світом, вона загадала помирити ся з Богом. Бажало ся їй зробити се тим радше, що привела дітий на світ серед великих болів і нераз прочувала, що швидко вмере. І до сего діла взяла ся вона з розвагою. Як її батько у своїй безмежній наївности ніколи не сумнівав ся

про догмати і чудеса церкви, котрої був головою і огидою, так і Люкреція серед духового поганства ніколи не вибігала з церковних форм і ідей. Вона була занадто розумна, щоб не бачити своїх великих і тяжких гріхів, і зовсім не перецінювала своїх заслуг, побожних практик і милостинь; бо хоч старала ся що дня більше робити добра, але своїми мудrimi і бистрими очима бачила виразно, як сї добрі вчинки що дня просто щезають перед її тяжкими і великими провинами. Вона була як та Данаїда, що невтомно черпає воду в бездонну судину. Вона надіяла ся бодай не дістати ся до пекла та при помочи церковних способів дотиснути ся хоч на найнижший ступінь чистилища. Звідтам уже — так вмовляла в себе мудра княгиня, обдурюючи себе мов дитина — при помочи сьвятих дістане ся на висший ступінь.

Патер Маметте, котрого княгиня підчас свого побуту у Клярисок усе кликала на пораду, як знавця в душевних справах, розумів ся на божеській математиці, після котрої великі стають малими а бідні богатими, і бачив, що вона належить до богатих, яких тільки з тяжкою бідою пускають у небо. Вже само її походженє з лона церкви боліло його дуже. Але не в тім і не в її страшній молодости бачив він ту скелю, що завалювала їй низьку фіртку божеської бідноти, лише в її змїній хитрости, з якою вона вила ся в гору крізь усі щілини. Одначе й він вдячно признавав їй гнучку житєву мудрість і дипломатію, що так багато користи принесла феррарській династії і державі, а врешті покїрно потїшав себе тим, що у Бога все можливе. І коли вона нарікала перед ним, що не може любити Бога, він казав їй на те, що початок у любови дає мужчина, отже нехай вона жде з терпінєм і милостиною, поки Божа любов пригорне її до себе.

В щирих розмовах з Францїсканцем не переминула княгиня розпитати його і про серце Анджелї. Вона нарікала на самовільне і супроти церкви непокірне сумліне молодїї своячки, котре вмовляє в неї, буцїм то вона була початком і звязком багато всякого лиха, якого не спокутує ніякою церковною покутою. Отсей гордий жаль за видуманї або навмисно прибїльшенї провини, се найбільша пе-

решкода до блискучої будуччини, яку вона готує для сеї дівчини. Патер Маметте повинен привести до покорі се занадто чутливе сумління і навести її на життєвий розум. Патрові чорні очі всміхали ся, коли він відповідав на се.

— Се правда, ваша свѣтлости, сумління вашої своячки занадто прудке і щире, як перший згук ранішнього дзвона, що кличе на утріню. Але в однім ви помиляєте ся, вона не боїть ся церковної покути... і я завдав їй таку покуту, як треба.

І він поблагословив княгиню та збирав ся відійти. Княгиня у монастирській покорі вхопила Францісканця за руку, щоб поцілувати її, але провівши ніжними устами поміж рукою і рукавом, доторкнула ся легенько своїх власних пальців.

Настала пята весна з того часу, як Дон Джуліо сидів у вязниці. Саме тоді в незвичайний час заїхала княгиня у тихий монастир. Вона привела на свѣт мертву дитину і прийшла до Клярисок сумувати за втраченим життям і дякувати Богу за своє власне, вратоване життя.

Дні за днями минали спокійно, поки несподівано не склала ся пригода, що зворушила її спокій і вкоротила її побут у монастирі. Пригода склала ся у „забутій башті“, зарослій дикими повоями, на котру Люкреція доси зовсім не зважала.

Одного дня не стало старої ігуменї в рефектарі при обіді, до котрого приходила ласкаво і княгиня з Анджелею. Ігуменя лежала хора. Чогось нагло налякала ся і гостець із напухлих ніг підступив їй до грудий, так що вона ледви дихала. А сестриці були такі наполохані, як череда овець без пастуха. У замішанню вони зовсім забули монастирське правило мовчання і розповідали собі шептом предивні річі, що склали ся досвіта в „забутій башті“ і трохи на смерть не перелякали стареньку ігуменю. Одні казали, що минушої ночі хтось викрав замаскованого князя, що вже від літ сидів у башті, — иньші казали, що хтось удушив його. Одно лише знали напевно, що ще перед сходом сонця вели в тяжких кайданах по-при монастирські ворота старого Мірабілі, що лиш сам один мав доступ до башти. Сестриця Консоляціоне бачила на власні

очи, як старий дідусь ледви йшов у зелізах та нарікав. Він щось говорив невизначно, мабуть просив помочи та простягав до неї свої звязані руки. А вона як побачила його, то трохи не заплакала кровавими сльозами.

— Хто-ж то сей замаскований чоловік, сей дух забутої башти? — спитала княгиня Анджелю, вернувши з нею з рефектара зпоміж наполоханих черниць до своєї келії. — Мірабілі? Чи не учитель се мого пана і його братів князів?... Може Дон Джуліо...

Княгиня здогадала ся і засоромилася. „Так сей забутий виринає знов? І то тут! А вони кажуть, що він тут уже здавна! Як же-ж я могла не дізнати ся про все!“

Анджеля дуже почервоніла, але княгині було тепер не до неї, вона замкнула ся в своїй келії і сіла писати лист до князя. Писала йому, що монастирську тишину порушили ув'язненням. Якесь загадочна подія, котру лише його високість може їй пояснити, вимагає розмови її з мужем; тому вона й забере ся від Клярисок. Нехай же він завтра під вечір жде на неї дома.

Люкреція не виходила сего вечера зі своєї келії. Вона післала покоївку розвідати, як має ся ігуменя, і дізнала ся, що саме тепер у хорої є Анджеля і що хорій ліпше. Патер Маметте також прийшов і привернув спокій у монастирі. Люкреція не хотіла покинути Клярисок, не дізнавши ся, що за вовк наполохав так побожну череду. Отже веліла патрови Маметте, що явив ся саме в пору, зайти замість хорої ігумені зараз в ранці на другий день до її келії. Вона догадувала ся, підозривала, що він знає таємниці, тому хотіла почути, що він скаже, а в потребі взяти його на прикрий допит, щоб не міг викрутити ся.

Весняна ніч була парна і переповнена запахом безчисленних квіток. Княгиня не могла заснути, встала з постелі і сіла собі коло відчиненого вікна. До монастиря було прибудоване одно крило з обширними келіями для гостей; через те монастирське подвір'я значно побільшало; сама-ж прибудова була відділена від „забутої башти“ гушавиною смокв і цитрин, що буйно росли в полудневій стороні подвіря. Понад кришею з листя і понад подвір'єм бовваніла тяжка, сильна, округла вежа, що вже потроха

й розлітала ся, а через пової зовсім утратила свою давню форму. Люкреція пригадала собі, що раз у ночі бачила слабеньке сьвітло в двох чи трьох ледво замітних і не в одній висоті прорубаних віконцях у мурі. Сьогодні було в башті темно. Але з надвору вона була ясно осьвітлена небесними зорями, а в низу роєм літали та танцювали у повітря безчисленні блискучі сьвітлячки.

Княгині не брав ся сон і вона цілими годинами вслухувала ся в тиху ніч та в шепіт криниці на подвір'ю. Нараз здало ся їй, мов би затріщали галузки і на мураві зашелестів чийсь хід. Знов усе затихло. Потім відізвала ся тихо арфа. За хвилину-ж почула Люкреція з башти пісню, котру співав мужчина спершу лагідно, а потім щораз тужливійше:

Там мабуть май цвите, краса весняна,
На небі зорі, та я їх не бачу...
Мав я одну на своїм небі зорю,
І ту беруть мені в мойому горю,
Беруть тебе, дружинонько кохана!
Пропаду я, коли тебе я втрачу!
Через дружину люблю
Знайду я смерть і згубу!
Сердитий брат жене мене в чужину
В пусті вязниці, мов у домовину.

Люкреція зараз пізнала дзвінкий голос Дон Джулія; але заки ще зрозуміла сей милий, жалібний спів, хтось як соловейко відповів йому з низу зпоміж смокв. І сей м'який, альтовий голос вона також зараз пізнала. То Анджеля співала:

Ти не сумуй! Ось дніє і ще нині
Я виявлю княгині таємницю,
Як ми кохаємось, хоч нам не вільно.
Ми справимо своє весіле й спільно
Вже жити-мем у добрій і лихій годині,
Хоч би й мене закинули в темницю!
Нехай я раз наважу
І правду всю розкажу!
З тюрми в тюрму до темної могили
Піду з тобою всюди, мужу милий!

Княгиню ся велика несподіванка спершу дуже розлютила, раз через те, що вона цілі літа не замітила нічого,

а друге через те, що вже все стало ся; але розумна, як звичайно, вона незабаром почула сей спокій душі, який приходить по готових подіях. Вона знала добре Анджелю і була певна, що отся сьпівана розмова коло „забутої башти“ значила принесену вже жертву Анджелі і довершене повінчанє; вона знала навіть, котрий сьвященик dokonав сего нерозривного вінчання.

„Безбожний Францісканець!“ — сварила вона зовсім поважно, лягаючи на постелю, поклала свою легку голову на подушки і, відкинувши всякі думки, заснула. Спала аж до білого дня; коли-ж збудила ся, побачила коло себе Анджелю, що стояла навколішках коло її постелі з благачущими очима. Але вона знов замкнула повіки, відкинула свою русяву голову на подушку і відізваля ся нерадо:

— Дай мені спокій зі своєю просьбою, я вже знаю, чого ти хочеш... Ти хочеш знов задержати мене у Клярисок, бо тобі ще за мало всяких молитов та покут, ти богомільнице! Але тепер я не лишу ся... Жду на лист князя. Чи не лежить уже там лист від Дон Альфонса? Ти принесла його, коли я спала? Дай же мені його!

Вона відорвала печатку і переглянула лист скоренько. Її муж писав:

„Дорога княгинє!

„Нехай Вас не трівожить пригода в монастирі! Старий Мірабілі зробив просто дурницю. Він сховався зі сліпим, що — може вам се незвісно — від кількох літ жив у „забутій башті“, але сьогодні покидає її. Старий Мірабілі завзяв ся увільнити сліпого, котрий, як видно, все ще вміє зводити людей. Перед двома роками прислав він мені чудернацьке і непокірне письмо, а недавно зробив ще більшу дурницю. Мізерною сумою хотів підкупити сторожа вязниці, а діставши восковий відтиск тюремного ключа, замовив ключ у мого надворного шлюсаря. За кілька годин ті гроші і той восковий відтиск лежали в мене на столі. Я й гадки не маю остро карати мого колишнього учителя, що мене ще хлопцем учив та виховував з успіхом на моє добро! Тепер він сидить у моїх Бенедиктинів у Модені, що добре бережуть його разом з рукописами в своїм домі.

„Добре, що Ви вертаєте сьогодні. Граф Контраріо дошкулює мені щораз більше. Не лише ганить мої малювали на фаянсах за фальшивий принцип штуки, а ще вчора ні з того ні з сего з'явився у моїй токарні і своїми незручними пальцями скривив мені головну шрубку. Вертайте, а то він поспе мене все, і дівчину візьміть із собою, нехай ми вже раз повінчаємо їх і побудемося їх разом із флявіанськими маєтками.

„Ваш щиро прихильний і ласкавий муж.“

Читаючи сей лист, Люкреція то всміхалася, то турбувалася.

— Чуєш, ти велика, — вона звичайно називала так жартом Анджелю, що була висша від неї, — подай мені ранішній одяг і прибери мене, щоб ми з чистим лицем і упорядкованими думками могли розважити твою долю, бо знай, що в сій листі мова про твою будучину. Князь хоче ще сьогодні повінчати тебе з графом Контраріо.

Анджеля злякала ся, але княгиня всміхнула ся:

— Жіноча доля!... Чи ти така сьвята, що чесне женихане вважаєш зневагою, так як би твій жених вступав на посв'ячену, або що найменше на несвою, заборонену землю?... Я взяла тебе з Риму з собою, щоб у тих неспокійних часах блискучим замужем здобути тобі певне і високе становище, а граф, котрого ми вибрали для тебе, по-при деякі свої неприємні прикмети як раз може подати тобі ті значні користи. При тім він бездоганний шляхтич.

— Бездоганний шляхтич? — відізвала ся Анджеля з глухом — і взяв би мене без любови? Як причинок до флявіанських маєтків?

— Чого-ж ти хочеш? — відповіла Люкреція з досадою. — Чи хочеш иньшої долі, як наша? Що таке любов у мужчин? Принадуване, хитрість, жадоба, насиле, ненависть, обриджене!... Я ніколи не любила жадного чоловіка. — Так признала ся Люкреція Борджія.

Анджеля мовчала. Вона знала иньшу і ліпшу любов. По хвилі сказала вона просто:

— А ся любов, що походить з жалю і милосердя?

— Се небесна любов, зовсім така, про яку мова в катехізмі, — сказала Люкреція.

— Небесна чи земна! — відповіла Анджеля, — але з такої любови я стала жінкою Дон Джулія.

Люкреція вдала більше здивовану і загнівану, ніж справді була.

— І ти, недобра, осьмілила ся се вчинити на перекір мені і князеві! Ти кинула ся в сором і темноту, замісь сягати висше й висше і таємними хитрощами запанувати над житєм, як годить ся кождей чесній жінці. А ти понизила себе, найшла дорогу до вязниці сліпого і осудженого.

— Я розповім тобі, Люкреціє, як я могла так понизити себе, — відповіла Анджеля гордо і zarazом покірно. — Того вечера, як убили Строцці, і я втікала до тебе в монастир, бачила я, як Дон Джулія привели до „забутої башти“. Вже тоді мої очі чіпляли ся тих немилосерних мурів, а мої ноги несли мене під закратоване вікно, заховане у зеленій гущавині. Вже тоді я хотіла заговорити до него, але мені не стало голосу. Аж у осени, в Пилипівку, я таки розмовила ся з ним. Північний вітер пірвав купу зівялого листя в гору, закрутив ним і крізь вікно кинув у вязницю до Есте, так що сухе листє з шелестом засипало його і ломило ся, коли він на помацки брав його в свої руки. Оттоді мене вразила жорстокість природи, що сипле на голову нещасного свої трупи. І голосно, щоб він почув, я кликнула: „Дон Джулію, ваше нещастє коло вас. Воно хилить ся до вас з любовю.“ А він пізнав мій голос і каже: „Витай мені!...“ Тоді то і пізнійше, коли я могла зблизити ся до нього, він виявляв мені своє нутро ось як: „Коли ти ген-то заскочила мене в Прательльо, я сказав тобі, що минувшини ти вже не зміниш і очий мені не вернеш. Тепер у мене заясніли иньші очі, очі душі. Я бачу — говорив він з усміхом — я бачу ними, що хоч ти випадковим словом осліпила мене, але се вийшло мені на добро. Правда, стало ся се болючим і насильним способом, так як мати вириває заплакану дитину з рук розбишаки, але я був би пропав у гнилім повітрі. Тепер же у мене розум ясний, хоч сьвіт для мене поменшав, бо не бачу його і займаю ся роботою, якої також не бачу. Велика туга бере мене тепер за лісним повітрєм, за запахом землі у моїм Прательльо і за тими сотками людей, що

обробляють ту землю, — для них я був би тепер радо добрим і справедливим батьком.“

І Анджеля почала широко вихвалювати Дон Джулія, його нову вдачу і своє щастє... Але невимовне годі було оповісти і тому закінчила свою бесіду тим, що обняла Люкрецію за шию і стала так цілувати її, що трохи не вдусила. Саме як Люкреція силкувала ся видобути з її обіймів, у келію вступив патер Маметте з невинним і погідним лицем. Княгиня накинула ся на нього з гнівом:

— Черче нікчемний! — сказала вона. — Як сьміє ти зневажити свого князя таким безсоромним порушенням його опікунських прав над отсею-о?

— Ви хочете сказати, ясна пані, чому я повінчав Дон Джулія д' Есте з Донною Анджелею Борджія? — спитав він покірно. — Я зробив се як слуга висшої влади, ніж княжа. Тут ішло о жите Дон Джулія і спокій отсею серця! — і він поглянув на Донну Анджелю. — В низу „забутої башти“ є вузька каплиця, призначена для в'язнів, ледви освітлена троха сьвітлом, що паде з вузького, горі прорубаного віконця, закратованого грубими зелізними штабами. Сюди приводив я що неділі Дон Джулія і читав йому службу Божу. Раз ще перед літами підчас богослуження зняв я очі горі до віконця, а там щось рушило ся, неначе пташине крило. Поміж зеленим листем побачив я темне кучеряве волосє і двоє побожних ясених очий. Може се ангел слухав богослуження... він не перешкаджав мені. Вийшовши потім із в'язниці, я стрітив у монастирській церкві Донну Анджелю. Вона хотіла висповідати ся. Я злякав ся побачивши її, бо на її чолі був глибокий, кровавий шрам в виді хреста. Від чого-ж би се, як не від крат віконця каплиці в башті? Я здогадав ся, що дівчина сховала ся під покрученим галузем смокв, як у темній альтані, і притисла чоло до твердих зелізнних крат, щоби заглянути в каплицю в низу... На сповіді пізнав я все її горе. Ще глибше, ще більше кроваво, як на чолі, вбила ся в її серце в'язниця Дон Джулія. На її сумліню лежало не лише осліпленє Джулія, але й його державна зрада. Вона дала причину до того, що його ув'язнили. З плачем просила вона у мене прощення, але се було неможливе, бо й покути

не було такої, що дорівнювала-б її провинам. Вона-ж не могла вернути йому очий і не могла навіть, хоч хотіла, ділити разом з ним гірку неволю, бо земні суди не допустили-б сего. З тої сповіді пізнав я її велику любов до Дон Джулія: бо любов мало цінить те, що дає, але перецінює те, в чім провинить ся, і тому потребує великого прощення. Чого-ж не може дати закон, се може дати милосердна церков. Тому я, негідний слуга Божий, повинен був тайною супружества звінчати їх обоє, щоб була одна провинна й одна покута. Своім вінчанем вони не нарушили державних законів ані троха. Вязень не виходив з башти, він був у каплиці, а Донна Анджеля знов притисла своє чоло до перехрестя крати, я поблагословив перстені і один дав Джулієви, а другий Анджелі через крати...

— Таке вінчанє нечесне і неважне! — замітила княгиня гнівна.

Але Францісканець говорив далі спокійно: — Так було доти, доки по нещаснім листі Мірабілі люта пропастиця не звалила Дон Джулія на постіль. Як же-ж можна було розлучати в смертельній недузі тих, що належали до себе!... Отже він і виздоровів під доглядом Анджелі. Вінчанє не виявило ся, бо Анджеля жила тоді у Клярисок довше як звичайно і сама, а ваша високість займали ся тоді з ранку до вечера долею держави, бо була війна з Венецією і князя не було дома. Годину, коли те все мало виявити ся, і долю нас усіх — я лишив у Божих руках.

— Ваша доля готова бути лиха, достойний отче, коли я не схочу вставити ся за вами у Дон Альфонса та боронити вас! — сказала Люкреція, а на її ніжних устах знати було слід погорди.

— Робіть, що можете! — відповів Францісканець, поклонив ся і вийшов.

Коли вечером у темній лектиці винесли з монастиря княгиню, що попрощала ся з черницями, коло дверей „забутої башти“ явив ся ще раз патер Маметте. Його лице було зовсім бліде. Він здержав тих, що несли лектику, і шепнув княгині:

— Вязень щез кудись! Я знаю, що капітан княжої двірської сторожі прийшов до нього замаскований, наложив і йому темну маску і забрав його. Уйміть ся за ним, Мадонна, ви обіцяли мені!

Коли обі пані увійшли в ясно освітлену гостинну салью замка, князь уже ждав на княгиню; він ходив сюди й туди та часом придивлявся партії шахів, що грав сивий дворак з довгим поважним носом з графом Контра-ріо, або й радив, як що грати.

— Шах і мат! — заскреготів граф з тріумфом і, коли його противник зовсім прибитий дивився на програну партію, він по лицарськи пішов назустріч паням.

Але князь уже був завів Донну Люкрецію оподалік на крісло, привитався з нею коротко, і зараз показав їй якийсь лист. Лист прийшов із Міляна. Писав його кардинал Іпполіто тремтячою рукою, а в ній стояло таке:

„Найдорожший брате, я готовлюся на смерть. Чирак у нутрі гонить мене в могилу. Мучуся страшенно. Приходить мені на думку: може би я помер легше, як би вернути Дон Джулієви волю; я не раз думаю про нього. Зроби мені сю остатню прислугу і будь здоров!“

— Зрозумієш, я зараз згодився на се, — сказав князь. — Але де я подіну сліпого? Порадь мені, Люкрецце, що мені з ним почати? Він незабаром прийде сюди. Я велів привести його.

— Має щастє! — відповіла княгиня. — Чи чув ти таке! Адже він від двох літ уже жонатий! Аж соромно мені признати ся! Хоч яка я проворна, а кузиночка перехитрила мене і в нашій затишній монастирі відвідувала „забуту башту“. Треба їх покарати. Нехай живуть обоє у Прателльо, але безвихідно і нехай Анджеля пильнує його.

Князь по троха обурився, а по троха й рад був сему. — Але що ми почнемо з отсим? — спитав він глумливо і показав на середину салі, де граф довгою і докладно обдуманною промовою просив руки у мовчазної Анджелі.

В тій хвилі відчинилися двері і на порозі появилася сліпий.

— Вибачайте, пане, — отсе мій муж! — кликнула щаслива Анджеля і побігла до Джулія.

Взяла його легко за руку і вела незамітно. Він мав на очах легку перепаску, але йшов певною, мужеською ходою. Прийшовши перед князя він прикляк, схопив його за руку і промовив:

— Брате, я провинився тяжко супротив тебе, коли я... — він мабуть хотів сказати „важив на твоє жите“, але брат не дав йому заговорити, лише підняв його з землі і пригорнув до себе. Оба брати цілувалися і плакали ревними сльозами. Але князь живо отямився.

— Буде так, як я сказав! — відізвався він до брата. — Ти у своїм широкім Прательльо будеш моїм в'язнем, а отся має тебе пильнувати.

— Не бійтеся, він не переступить вашого приказу! — відповіла Анджеля. — Анї там, анї деінде; своїї темної в'язниці він не зможе покинути! Він носить її всюди з собою.

— Правда, брате, що ти не велиш убити мого старого Мірабілі? — просив Дон Джуліо.

— Щож ти собі думаєш, Джуліо? Я мав би вбити чоловіка, що навчав нас мудрости стоїків!... Він живе мов у раю у наших учених Бонедиктинів у Модені!

Граф Контраріо не йняв віри тому всему, що бачив. Він хотів сказати щось немиле сій молодій парі, що стільки натерпіла ся. І кинув два камені, котрі як на те замінили ся в рожі. Передовсім звернув ся до сліпого і сказав:

— Бажаю вам щастя, князю! Але позвольте мені сказати слово, може й не в пору. Я думаю, що правдивий шляхтич, дійсно чесний шляхтич повинен добре розважити, чи гарно воно сліпому брати видючу і, обнявши її, з самолюбства затягати у свою могилу. Чи ви не думали про се, чи таки думали?

— Графе! — відповів щасливий Дон Джуліо. — Вона забрала мені очі і за них дає мені свої. Дає їх радо і я радо беру. Вона щаслива тим, що може їх дати, а я щасливий тим, що можу взяти.

А Анджеля тішила ся в надмірі любови:

— Твої гарні сині очі знов заблищать, мій любий!... Ти прогнав мене раз із Прательльо, тому, що я не могла вернути їх тобі. Але тепер твої очі будуть яснійші і мо-

лодші, як перше... Вони засіяють на личках твоїх дітей, коли мені Бог дасть їх!

Сказавши сі смілі слова, вона аж злякала ся і вся почервоніла. Отут граф і кинув другий камінь.

— Мадонна, — так ганив він її, — є такі річи, що про них осьвічена дама не важить ся й думати, а не то щоб говорила про них.

На те відповіла Анджеля з блискучими очима — шкода, що сліпий не міг заглянути в них!

— Чого-ж ви хочете, графе? Я також з роду Борджія і лишу ся Борджія, то вже дещо мусите вибачити мені.

Настала мовчанка. Потім граф обернув ся до княгині і з лицарською рішучістю сказав:

— Ясна пані, я годжу ся на пропонований вами поділ флявіянських маєтків!

З німецького переклав

Єсин Маковей.

